

891.995

7-26

891.995

Դ-28

uv

Ս. ԴԱՐԲԻՆՅԱՆ

Փ Ո Ք Ր Ի Կ

Հ Ե Ր Ո Ս Ն Ե Ր

1008
36864

ՍՍ.ԽԵԼԳԱՄԻ

ԹԻՖԼԻՍ — 1934

29 MAR 2013

8204

Տեխն. խմբ. Կ. Նալբանդյան

Սրբազան } Գ. Բաբուրյան
Թողարկու

Դիմումի թ. ա—1129 1933 թ.

Ստորագր. տպագր. 13/VIII (1934)

Թղթի ստանդ. ձևը՝ 62×94

ՈՎ Ե ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԸ

ՈՒՎ Ե ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԸ

I

Ամեն շաբաթ իրիկուն Վախթանգենց տանը հավաքվում էին Վախթանգի հայրիկի ընկերները՝ 5—6 բանվոր: Վախթանգի մայրիկը սովորաբար սեղանի վրա դասավորում էր յերեք շիշ գինի, բաժակներ, հաց, պանիր, կանաչի, իսկ ինքը քաշվում մի կողմ, զբաղվում ձեռագործով, կարով, կամ ծծի յերեխայով—Լիլիկով:

Հայրիկն ու ընկերները խոսում էին մինչև ուշ գիշեր, ինչ վոր թղթեր էին կարդում, հետո այդ թղթերը պատառուտում էին, կամ այրում, ապա ցրվում:

Վախթանգի համար ամենից զարմանալին այն էր, վոր ինչպես հայրիկը, նույնպես և նրա ընկերները գինի չէին խմում, չէին աղմկում, ինչպես այդ սովորաբար անում էին ուրիշ մարդիկ, այլ՝ խոսում էին շատ ցածր ձայնով, այնպես, վոր ինքն ել հաճախ չէր լսում պառկած տեղը, անկողնում: Գինու բաժակները, վոր լցնում էին կիսով չափ, այդպես ել մնում էին մինչև վերջ, կամ, յեթե դատարկում էին հայրիկի ստիպելով, այն ել ցրվելուց առաջ: Հապա ել ինչ՞եւ էին գինին դնում սեղանին, յեթե չէին խմելու...

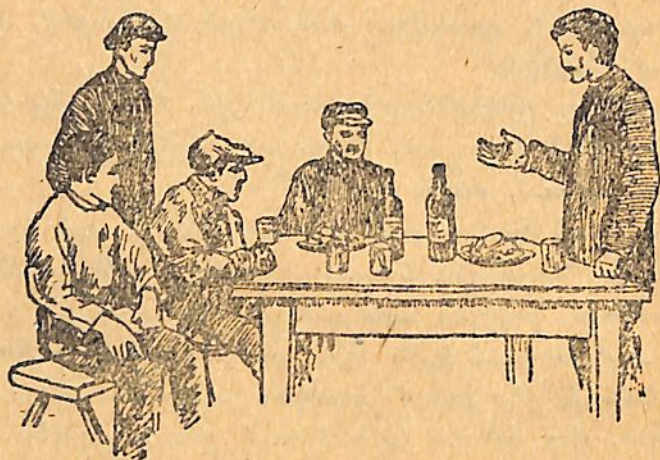
Վախթանգը չէր հասկանում նաև, թե ինչու հայրիկի ընկերները մեկ-մեկ էին գալիս, վոչ խմբով, և ամեններս մըտնող ասում էր. «վոչ վոք չերևաց»: Ինչպես և տնից հեռանում էին նույնպես մեկ-մեկ, շատ զգույշ, համարյա վոտների ծայրերին, վոր բակում վոչ վոք չլսի, չտեսնի:

Վախթանգը մի քանի անգամ խնդրեց, ստիպեց մայրիկին, վոր բացատրի, իսկ մայրիկը միշտ միևնույն պատասխան էր տալիս. «Կմեծանաս, կհասկանաս, իսկ հիմի վոչ մի տեղ

և վոչ մեկի բան չասես, թե մեզ մոտմարդիկ են հավաքվում, խոսում կամ կարդում»:

Վախթանգը, ի հարկե, վոչ վոքի վոչինչ չի տալի. նա խելոք տղա յե, մոտ 10—11 տարեկան, բայց այնքան է հետաքրքրվում, այնքան, վոր ել չափ ու սահման չունի: Մայրիկի — նման մերժումներից հետո, Վախթանգը վորոշեց, վոր ինքը, թեկուզ անկողին ել մանի, չքնի, այլ՝ ուշի-ուշով ականջ դնի մեծերի զրույցներին, գուցե մի բան հասկանա, մի բան սլարգի իր համար:

Լսում է Վախթանգը մեծերի զրույցը: Զանազան բոռեր ու նախադասություններ է սովորել արդեն, ինչպես, բայլչեիկ, մենշեիկ, դաշնակ, մուսավաթ, Խորհրդային իշխանություն,

բանվոր դասակարգի կուլի և այլն, և այլն, բայց չի կարողանում հասկանա նրանց իմաստը, եյությունը: «Վոչինչ, — ասում է ինքն իրեն, — կմեծանամ, կսովորեմ»:

Մի իրիկուն ել, յերբ նորից հավաքվեցին հայրիկի ընկերները, նրանցից յերկու հոգի չկային՝ Դաթիկոն ու Վարդանը: Ամենքը շատ վշտացած էին, բայց Վախթանգի հայրիկը սիրտ տվեց նրանց, ասելով. «վոչինչ, ընկերներ, մտածելու կարիք չկա, մեր Հոկտեմբերը կազատի նրանց»:

— Մեր գործարանում լրտեսներ կան, — ասաց ընկերներից մեկը, — յերեկ հենց գործարանում ձերբակալեցին յերկուսին ել ու տարան բանտ. հավանական է, վոր աքսորեն:

— Ավելի լավ, յեթե աքսորեն մերոնց մոտ, իսկ առայժմ պետք է հոգանք, վոր նրանց ընտանիքը քաղցած չմնա, — ասաց հայրիկը:

Յերկար խոսեցին ու վիճեցին այդ յերեկո: Ամենից շատ նրանց անհանդստացնում էր այն բանը, թե ինչպե՞ս գտնեն լրտեսներին:

Յերբ ընկերները ցրվեցին, Վախթանգի մայրիկը տխուր ձայնով ասաց հայրիկին.

— Տես, Սլեքսի, զգուշ կաց, մի որ ել մեր գլխին է փորձանք դալու:

— Ի՞նչ փորձանք. կբռնեն, կբանտարկեն, կաքսորեն... ի՞նչ կա վոր... Կուլի ե, իսկ կուլի մեջ, ինչպես ասված է՝ «չիր ու չամիչ չեն բաժանում», — պատասխանեց հայրիկը:

— Դու գիտես, բայց սիրտս իսկի լավ բան չի վկայում...

— Դարդ մի անի, այ կնիկ. պսած խոսք ե, թե «մինչև պատը չքանգվի, փոսը չի լցվիր». հրես Հոկտեմբերն ամեն ինչ կդրստի:

Համալը հանգցրին, հայրիկը քուն մտավ, մայրիկը կուսացավ որորոցի վրա, վոր ծիծ տա Լիլիկին, իսկ Վախթանգը շարունակ մի բանի մասին է մտածում միայն, թե ո՞վ է Հոկտեմբերը, վոր պետք է ազատի բանտարկված ընկերներին ու «ամեն ինչ դրստի», — ինչպես հայրիկն է ասում, վո՞րտեղ ե, ի՞նչ մարդ ե, վոր անունն ել ամսի անուն ե... Հոկտեմբեր անունով մարդ կլինի, — մտածում է Վախթանգը և վորոշում իր մեջ, թե կարող է լինել: Այ, Մայիս անունով մի աղջիկ կա, Մարտիկ անունով մի տղա կա. կնշանակի Հոկտեմբեր ել կարող է լինել:

Այս մտածմունքների մեջ ել՝ քունը Վախթանգին առավ իր ծոցը:

II

Գարնան մի որ՝ այն գարնոցում, ուր Վախթանգն էր սովորում՝ բարձր խմբի աշակերտները մեծ աղմուկով դպրոցի բակում սկսեցին ուրախ-ուրախ բացականչել. «Կեցցե Խորհրդ-

դային Ադրբեջանը», «Կեցցե Ադրբեջանի Մարիլը», «Կորչեն մուսավաթները, մենշեիկները, դաշնակները»...

Հետո կարմիր դրոշակ բարձրացրին, մի աշակերտ ճառ ասեց: Դպրոցն իրար անցավ: Վարիչն անմիջապես կարգադրեց աշակերտներին արձակել ու դպրոցի դուռը փակել: Այդպես ել արին: Ասացին, թե ճառ ասող աշակերտին ու իր ընկերներին խիստ պատիժ են տալու, մինչև անգամ դպրոցից հեռացնելու յեն:

Վախթանգը տուն վերադառնալիս նկատեց, վոր քաղաքի փողոցներում ել խումբ-խումբ մարդիկ են հավաքվում, ինչ-վոր խոսում ու անմիջապես ցրվում: Այդ ուր միլիցիոներների թիֆն ավելի շատ եր. քաղաքն ել—անհանգիստ:

Վախթանգը տուն հասավ, պատմեց այդ ամենի մասին մայրիկին, բայց մայրիկը կարծես իսկի ուշադրություն ել չդարձրեց, կասես վոչ մի բան չեր պատահել: Վախթանգը կամենում եր անպատճառ իմանալ, թե ինչ ե յեղել Ադրբեջանում, իսկ մայրը ժպտալով մի բան ասաց միայն. «Ինչ վոր յեղել ե, լավ ե յեղել, բալիկ ջան, հիմի ենտեղի բանվորներին ել չեն բանտարկի կամ աքսորի»:

— Հոկտեմբերն ե արել, հմ, մայրիկ, — հարցրեց Վախթանգը:

— Հա, բալիկ ջան, — ժպտալով պատասխանեց մայրիկն ու համբուրեց Վախթանգին:

— Շատ ուժով ե Հոկտեմբերը, մայրիկ...

— Հա, շատ ուժով ե, շատ, բայց քիչ խոսիր, ուրիշները չիմանան:

— Իսկ եստեղ յերը ե ազատելու հայրիկի ընկերներին, թե Հոկտեմբերն ետեղ չի, վոր ազատի...

— Նստեղ ե, բայց ասացի, թե հիմի քիչ խոսի եղմասին:

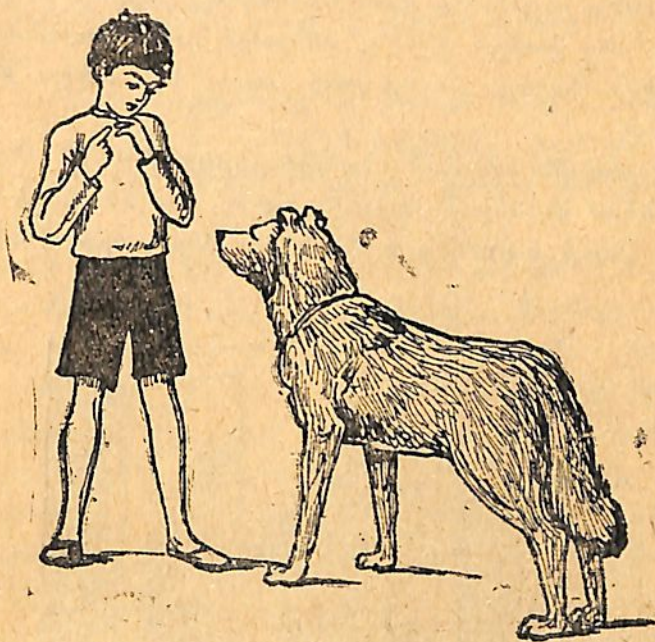
— Դե վոր եստեղ ե, թող ազատի ելի, — պնդեց Վախթանգը:

— Պատիժ ես, ինչ ե. քեզ ասում են քիչ խոսա:

Վախթանգը քիչ նեղացավ, վոր մայրիկն այդպես խիստ խոսեց իրեն հետ: Նա զրքերը դրեց սեղանին ու, մայրիկից խոռված, սկսեց ինքն-իրեն մտածել Հոկտեմբերի մասին:

Նրա մանուկ ուղեղում Հոկտեմբերը գծադրվում եր վորպես մի հսկա մարդ, ուժով, այնքան ուժով, վոր վոչ մի միլիցիա չի համարձակվի նրա առաջ ծալտուն հանի: Նա բոլոր միլիցիոներներին, վորոնք ձերբակալում ու բանտարկում են հայրիկի ընկերներին, պետք ե հաղթի ու բոլորին ազատի...

Վախթանգն այնքան վոգևորվեց այս մտածմունքով, վոր սկսեց այս մասին պատմել շնիկին:

Կուտիկը, իբրև համաձայնության նշան, պոչն սկսեց շարժել ու լիզել Վախթանգի ձեռները:

* * *

Այդ նույն յերեկո հայրիկն ու ընկերները շուտ հավաքվեցին: Նրանք ուրախ եյին: Սեղան նստեցին ուսկսեցին ուտել-խմել:

Վախթանգը, նկատելով նրանց ուրախ տրամադրությունը, համարձակություն ձեռք բերած, պատմեց դպրոցում տեղի ունեցած անց ու դարձը: Այդ հանգամանքը նրանց ավելի վոգևորեց:

— Կեցցե՛ք Աղբբեջանի Հոկտեմբերը, — բաժակը բարձրացնելով գոչեց ընկերներից մեկը, վորին ձայնակցեցին և մյուսները:

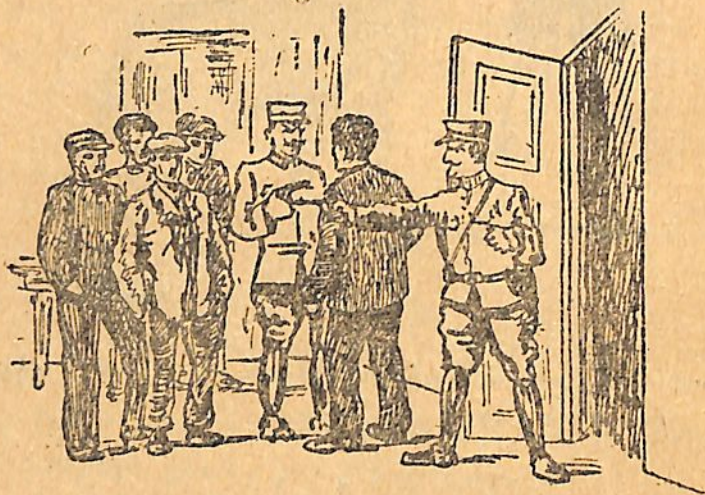
— Աղբբեջանի Հոկտեմբերը հաղթանակեց Սալիկ ամսին. ընկերներ, ցանկանք, վոր Վրաստանի Հոկտեմբերն ել հաղթանակի Մայիսին. դրա համար ել պետք է լարենք մեր բոլոր ուժերը, — ասաց հայրիկը:

— Սրանց վախճանը մոտ է, — սկսեց յերրորդը, բայց...

Բայց, հենց խոսքի կիսին, սենյակի դուռը բաղկացին:

Մայրիկը վազեց, դուռը բաց արավ ու տեղը քարացած կանգ առավ:

Դռան շեմքին զինված մարդիկ յերեացին, վորոնցից յերկու հոգի ներս մտնելով՝ սլառվիրեցին, վոր սենյակի ներսում յեղողները վտախ կանգնեն և ձեռները վեր բարձրացնեն:

Վախթանգի հայրիկը վեր կացավ, մոտեցավ զինված մարդկանց ու ասաց.

— Համեցե՛ք, լավ ժամանակ էք յեկել. եսոր յերեխայիս ծննդյան տարեդարձն է, քիչ ուրախանում ենք, դուք ել մասնակցեցե՛ք մեր ուրախությանը:

— Ովքե՛ր են հյուրերդ, — հարցրեց զինված մարդկանցից մեկը:

— Ընկերներս են, մեր գործարանի բանվորներից, — պատասխանեց հայրիկը:

— Գաղտնի ժողովներ եք անում այստեղ...

— Ի՞նչ գաղտնի ժողով, այ մարդ, գաղտնի ժողովի հետ ի՞նչ բան ունենք. գինին առաջներս դրած՝ խմում ենք, յերդում, ուրախանում. ձեռներս քաղաքի մյուս ծայրին կլավի, գաղտնի ժողովները գոռում-գոչումով են անում... Դե, յեկեք, յեկեք, քեֆներս չսառչի, դուք ել մասնակցեցե՛ք, մի լավ ուրախանանք:

Զինված մարդը գրպանից մի թուղթ հանեց, նայեց նրան ու հարցրեց՝ ինչպես Վախթանգի հայրիկի, նույնպես և մյուսների ազգանունները: Սպա դառնալով դուրսը կանգնածներին, ասաց.

— Հենց սրանք են վոր կան. ներս յեկեք:

Դրսից մի 5 հոգի յել մտան սենյակ, վորոնք, հակառակ Վախթանգի հոր դիմադրությանը, խուզարկեցին ամբողջ բնակարանը, ամեն ինչ տակն ու վրա արին, մի քանի հին լրագիր ու գիրք վերցրին, ապա հայրիկին ու իր ընկերներին առաջներն արած տարան:

Վախթանգը, այս անսովոր անց ու դարձից շժամ, չեր խմանում ինչ անի, իսկ մայրիկը շարունակ արտասովում եր ու անքաշում:

Վախթանգը տեսավ, վոր մայրիկը շատ է կսկծում, մոտեցավ նրան, գրկեց ու ասաց.

— Դարդ մի անի, մայրիկ ջան, հրես Հոկտեմբերը կազատի, Աղբբեջանում ազատեց, եստեղ ել կազատի...

— Հա, բալիկ ջան, շուտով կազատի. ել լաց չեմ լինի, գնա, գնա քնի: Թող կոտորվեն սրանք, վոր ծիծաղս արտասուք շինեցին, ուրախությունս — տխրություն:

— Մամա ջան, Հոկտեմբերը վոր հաղթի, ել իսկի լաց չենք լինի, չե՛. միշտ կծիծաղենք...

— Հա, բա՛ս, բալիկ ջան, Հոկտեմբերը ծիծաղ կբերի մեզ համար:

Վախթանգն ամբողջ գիշեր համարյա չքնեց, իսկ յեթե յերբեմն աչքը կպչում եր, ապա տեսնում եր մի մարդու, վոր

շարունակ ծիծաղում եր ու իրեն, մայրիկին, հայրիկին ունրա
ընկերներին ուրախացնում:

Վախթանգի կարծիքով—դա հենց ինքը Հոկտեմբերն եր:

* * *

Մի ամսից ավելի Վախթանգի հայրիկին ու ընկերներին
բանտում պահեցին: Սյդ ժամանակամիջոցում մայրիկը շարու-
նակ զբաղված եր նրանց համար հաց ու կերակուր տանելով:
Վախթանգն ել եր ոգնում մայրիկին տան գործերն անելով կամ
դանազան հանձնարարություններ կատարելով:

Շատ նեղ որեր քաշեցին: Մայրիկը տանից իրեր եր դուրս
բերում ծախում, վոր հացի փող դուրս գա: Գործարանը հայ-
րիկի ոռճիկը չեր տալիս:

Բարեբախտաբար վոչ մի կասկածելի բան չեյին գտել ու
չեյին կարողացել հաստատեն, թե Վախթանգի հայրիկը և ըն-
կերները գաղտնի ժողովներ են կազմակերպել:

Յերը հայրիկին բանտից արձակեցին, Վախթանգը շատ
ուրախացավ: Բայց այդ ուրախությունը յերկար չտևեց, վորով-
հետև պարզվեց, վոր հայրիկին այլևս գործի չեն ընդունում:

Յերկու որ չանցած՝ հայրիկը մի իրիկուն հայտնեց, թե
ինքը և իր ընկերները քաղաքը թողնում ու հեռանում են, գը-
նան Ազրբեջան՝ աշխատանքի: Մայրիկը տխուր եր: Վախթանգը
մոտեցավ հայրիկին ու հարցրեց.

- Հոկտեմբերը չի հաղթել եստեղ, հայրիկ:
- Չե, բալիկ ջան, դեռ չի հաղթել:
- Բա ինչո՞ւ ձեզ ազատեցին. ո՞վ ազատեց...

Հայրիկը վոչինչ չպատասխանեց: Նա ունքերը կլտեց,
ապա համբուրեց Վախթանգին, հետո վորոշ հանձնարարու-
թյուններ տվեց մայրիկին ու գնաց:

Յերկու կամ յերեք որը մեկ անգամ մայրիկը յերեկոները
գրկում եր Լիլիկին, գնում քաղաքի կենտրոնում ապրող բժշկի
մոտ, վորին Վախթանգը լավ ե ճանաչում: Բժիշկը մի քանի
անգամ յեղել եր Վախթանգենց տանը:

Մայրիկը բժշկի մոտից վերադառնում եր բավական ուշ:
Ամեն անգամ տուն գալուց մայրիկը Լիլիկի բարուրից ինչ-վոր

ծալած թուղթ եր հանում, դնում որորոցի մեջ, Լիլիկի գլխա-
տակին, իսկ առավոտներն այդ նույն թուղթը տալիս եր Վախ-
թանգին, վոր տանի ու հանձնի քաղաքի մյուս ծայրամասում
ապրող ընկերներից մեկի կնկանը — ընկեր Սուսանին, — ինչ-
պես անվանում եյին նրան ամենքը:

Վախթանգը վազում եր՝ Կուտիկի հետ միասին՝ ընկեր
Սուսանի մոտ, վորը թուղթն ստանալով ուրախանում եր, Կու-
տիկին անպատճառ ուտելու բան եր տալիս — մսի կտոր կամ
շաքարահաց, իսկ Վախթանգին կամ գիրք եր նվիրում, կամ
մատիտ, յերբեմն ել միրգ:

Կուտիկն այնպես եր սովորել այս ճամբորդությունը, վոր
մայրիկը հենց մոտենում եր Լիլիկի գլխատակին թե չե՝ նա
անմիջապես մոտ եր վազում, մոմռում, ցատկոտում, պոչի
հետ խաղում. Վախթանգի փեշերից կախվում:

Մի որ ել, հենց վոր սենյակի դուռը բացվեց, Կուտիկն
իսկի չսպասեց ել Վախթանգին, պոչը ցցեց ու վազեց դեպի
ընկեր Սուսանենց տուն: Կուտիկը մինչև անգամ յետ ել չեր
նայում, թե անտնի Վախթանգը գնում ե, թե չե: Նայում ե

Վախժանդը Կուտիկի յետեից ու մարումն ասում. «տես, ե, մի տես. իսկի ասա սպասում ե... Գիտես, վոր ընկեր Սուսանն ուտելու բան ե տալու»...

Վախժանդը գիտես, վոր այդ թղթերը նամակներ են, վոր ինքը տանում ե ընկեր Սուսանին՝ «Հոկտեմբերին ուղարկելու համար», ինչպես մայրիկն ասաց ու ավելացրեց, թե վոչ վոր չպիտի իմանա այդ մասին, թե չե նամակները յեթե ուրիշի ձեռքն ընկնեն, կարող են իրենց ևս ձերբակալեն, ինչպես հայրիկին և ընկերներին:

Վախժանդն իսկի մարդու բան կասի...

* * *

Մի առավոտ մայրիկը նամակը Վախժանդին տալու փոխարեն, քանդեց Կուտիկի վզկապը, դրեց նրա մեջ, նորից կարեց, կապեց Կուտիկի վիզը ու Վախժանդի հետ միասին ճանփու գրեց:

Կուտիկը վազում ե, վոնց ե վազում... իսկի ասա Վախժանդ ե հարցնում...

Յերը Վախժանդը տեղ հասավ, Կուտիկն արդեն ենտեղ եր: Նա լիզում եր ընկեր Սուսանի վոտները և վզակի վրա քուռ նրա փեշերին:

— Թուղթն ուր ե, Թանդո ջան, — հարցրեց ընկեր Սուսանը:

— Թուղթը Կուտիկի վզկապի մեջ կարած ե, — ծիծաղելով պատասխանեց Վախժանդը և սպասում եր, թե ինչ տալու՞րու թյուն կբողնի այդ բանն ընկեր Սուսանի վրա:

— Այ խելացի բան, — ուրախ բացականչեց ընկեր Սուսանը, յետ արավ Կուտիկի վզկապը, միջից հանեց թուղթը, ապա հյուրասիրեց ինչպես Կուտիկին, նույնպես և Վախժանդին ու ճամբու գրեց:

Վախժանդը նկատեց, թե ինչպես ընկեր Սուսանն այդ որը սովորականից ավելի շատ բան տվեց Կուտիկին ուտելու:

Մի որ ել Վախժանդը մայրիկին առաջարկեց.

— Մայրիկ, յեկ Կուտիկին ետը մենակ ուղարկենք, տեսնենք ինչ դուրս կգա: Մեկ ե, նա ենպես ե սովորել, վոր առանց ինձ սպասելու յե գնում-գալիս:

— Հավ, — ասաց մայրիկը, — բայց իսկական նամակի փոխարեն յեկ ուղարկենք ուրիշ թուղթ, իսկ նամակն ինքդ կտանես:

Մայրիկը մի թղթի վրա գրեց. «Ընկեր Սուսան, փորձի համար ուղարկում ենք մեր Կուտիկին: Յեթե այս նամակն անփութա տեղ հասցնի, պատասխանը գրեցեք և նույն ձևով յետ ուղարկեցեք»:

Մայրիկը թուղթը ծալեց, դրեց Լիլիկի գլխատակին:

Հենց վոր մայրիկը ձեռքն առավ Կուտիկի վզկապը և մոտեցավ Լիլիկի որորոցին, Կուտիկն սկսեց ուրախ-ուրախ հաջել, թռչկոտալ: Մայրիկը կապեց Կուտիկի վզկապը և դուռը բաց արավ: Կուտիկն առանց սպասելու Վախժանդին, վազեց:

Վոնց ե վազում... յետ ել չի նայում:

Մի ժամ չանցած՝ Կուտիկը վերադարձավ ու մոտ վազեց մայրիկին, հաջեց, առջևի թաթերը դրեց մայրիկի գոգին ու խելոք աչքերը պրպտացնելով սկսեց բռնաբանել:

Վախժանդը յետ արավ վզկապը: Մայրիկը շոյելով Կուտիկի գլուխը՝ քանդեց կարը, վորի միջից դուրս յեկավ մեկ ուրիշ թուղթ, վրան գրած. «Ստացա. ապրի ձեր Կուտիկը»:

Ինչ ուրախություն եր Վախժանդի համար, վոր իր Կուտիկն այդքան խելոք ե:

Այս փորձը մի քանի անգամ կրկնեցին: Կուտիկն արդեն վարժվել եր: Նա ամենայն ճշտությամբ կատարում եր իր գործը: Նամակները հանձնում եր ընկեր Սուսանին ու յետ գալիս: Այնուհետև Կուտիկը դարձավ փոստատար, թեև, կարևոր դեպքերում, Վախժանդն անպայման գնում եր ստուգելու:

Ձմեռնամուտի ցուրտ որեր եյին: Նոյեմբեր ամսի յերկրորդ կեսն սկսվել էր: Անձրե, ցեխ, մառախուղ, անդուրեկան որեր եյին: Կռիվներ եյին սկսվել ամեն տեղ: Կռիվները հետմեկ տեղ՝ բանվորներին ձերբակալում եյին, բանտարկում, աքսորում: Շատ մեծ նեղության մեջ եյին ինչպես շատ բանվորական ընտանիքներ, նույնպես և Վախթանգներ:

Ճանապարհները փակել եյին: Այնքան խիստ էր հսկողութիւնը, վոր Վախթանգի մայրիկը մինչև անգամ չէր կարող գնալ գյուղ, տատիկի մոտ, վոր երեսօղից մի բան բերի, ասենք՝ ալյուր, յուղ, պանիր... Ասում եյին, թե գյուղում ել շատ ծանր է խեղճ գյուղացու դրութիւնը, վորը չի կարող քաղաքից իրեն պետքի բաները տանի: Ճանապարհին, Ադրբեջանի կամ Հայաստանի սահմանագլխին, խլում եյին ձեռներից:

Վախթանգի մայրիկը շարունակ մտածում է այն մասին, թե ինչպես անի, վոր վառելափայտ գտնի և մի գործ ձարի, վոր կարողանա յերեսխաններին պահի: Հայրիկն ինչ գնացել է փող չի ուղարկել: Լուր են ստացել, թե հայրիկն Ադրբեջանից անցել է Հայաստան աշխատելու, բայց թե ինչ աշխատանքի յե, Վախթանգը չգիտէ:

Դրութիւնը քանի գնում ծանրանում էր, անտանելի յեր դառնում:

Վախթանգն էլ է շատ մտածում այդ նեղ որերի մասին: Նրա փոքրիկ ուղեղը մի բան է միայն հասկանում, վոր այս ամենը վերջ կունենա, յետե միայն Հոկտեմբերը հաղթի բոլոր միլիցիոներներին, վորոնք տանջում են բանվոր մարդկանց: Իսկ Հոկտեմբերն ուշանում է, թեև ինքը շարունակում է նամակները տանել ընկեր Սուսանին, վոր հանձնի Հոկտեմբերին: Գուցե ընկեր Սուսանը չի հանձնում, կամ ուշացնում է...

Ես ծանր ու դառն որերին եր, յերբ քաղաքում նորից իրարանցում նկատվեց: Մարդկանց մի մասն ուրախ էր, մյուս մասը տխուր:

Վախթանգը, վոր գնացել էր գործարան, վորպեսզի հայրիկի ընկերներից մեկից փող խնդրի, տեսավ, թե ինչպես բանվորների մի խումբ դուրս յեկավ փողոց՝ կարմիր դրոշակ

բարձրացրեց: Մի բանվոր գոչեց. «Կեցցե Խորհրդային Հայաստանը: Կեցցե Հայաստանի Հոկտեմբերը»...

Խումբը «կեցցե» գոչեց, ծափահարեց, բայց դեռ մի քանի բոպե չէր անցել, յերբ միլիցիան շրջապատեց բանվորներին, վորին ծեծեց, վորին վտնատակ տվեց, ցեխում տրորեց. մնացածին էլ առաջ արավ, քշեց դեպի բանտ:

Ախ, եղ միլիցիան... Վախթանգն ինչպես է կատաղած բոլոր միլիցիոներների դեմ...

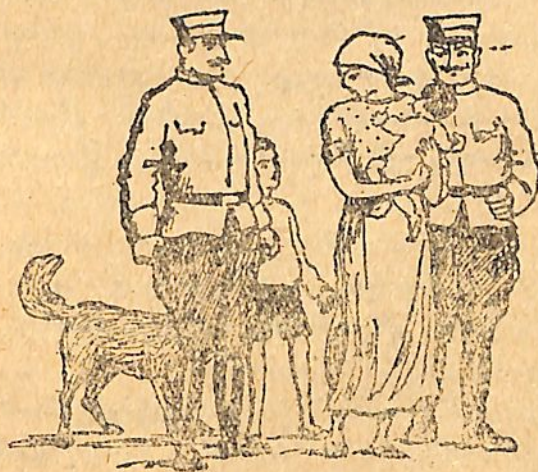
Վախթանգը փախավ տուն, պատմեց մայրիկին այս սարսափելի տեսարանի մասին, բայց մայրիկը կարծես ուշք չդարձրեց: Նա Լիլիկին զրկեց ու գնաց բժշկի մոտ:

Մայրիկը վերադարձավ ու զիշերին: Լիլիկին պառկեցրեց որորոցում, բերած թուղթը դրեց նրա գլխատակին, Վախթանգին ուտելու բան տվեց, դրեց անկողին, ու՝ հենց են է ինքն էլ ուզում էր անկողին մտնի, յերբ սենյակի դուռը բաղխեցին:

Մայրիկը դուռը բաց արեց:

Զինված մարդիկ. նման նրանց, վորոնք հայրիկին ունրա ընկերներին տարան:

1008
3969
36864

Վախթանգը, աչքերը լայն բաց արած, նայում է, թե ինչ է պատահելու:

Զինված մարդիկ հարց ու փորձ արին, թե ուր է Վախթանգի հայրիկը, թե մայրիկն ու զիշերին վորտեղից եր վե-

րադառնում, և այլ նման բաներ: Հետո խուզարկեցին, բոլոր իրերը խառնեցին իրար ու մայրիկին առաջարկեցին տաք հագնվել: Մայրիկը հագնվեց, Լիլիկին առավ զիրկը, ապա մոտեցավ Վաթիթանգին, համբուրեց ու ասաց.

— Վաթիթանգ ջան, չվախենաս մենակ, Կուտիկը հետդ ե: Առավոտը կասես Նիսո տատիկին, վոր քեզ կերակրի, մեր տան վրա աչք ունենա, մինչև իմ վերադառնալը: Տես, մեր տունն անտեր չթողես, եստեղ կքնես: Դե, մնաս բարով, բալիկա, լաց չլինես, չտխրես:

Հետո մայրիկը շոյեց Կուտիկի գլուխը և, աչքերը սրբելով, դուրս յեկավ տանից:

Այս ամենն այնպես արագ կատարվեց, այնքան անսպասելի ու շփոթեցիչ, վոր Վաթիթանգը մայրիկի գնալուց հետո միայն ուշքի յեկավ կարծես: Կուտիկին առավ ծոցը, պինդ գրկեց ու սկսեց անդուստ հեկեկալ վորբացածի նման:

* * *

Առավոտը, յերբ Վաթիթանգն աչքերը բաց արավ, շատ ուշ եր արդեն, ժամը մոտավորապես 10—11-ը: Դիշերը, յերկար լաց լինելուց հետո, Վաթիթանգը քաղցր ու յերկար ել քնելեր:

Վաթիթանգն իրենց տունը յերբեք այդպիսի վիճակում չեր տեսել: Ամեն ինչ խառնուրդի, թափած - թափած, իրար գլխի ածած: Շարժվել չի լինի սենյակում: Մայրիկը չկա: Լիլիկն որորոցում չի...

Վաթիթանգը՝ հենց են ե՝ պետք ե լաց լինել, բայց հիշեց մայրիկի պատվերը, վոր չի կարելի լաց լինել ու, հանկարծ միտն ընկավ նամակը, վեր թռավ տեղից, վազեց դեպի որորոցը, բարձրացրեց Լիլիկի ներքնակը:

Ահա նամակը, Հոկտեմբերին ուղարկելիք նամակը...

Վաթիթանգն անմիջապես հագնվեց, լվացվեց, նամակը դրեց Կուտիկի վզկապի մեջ, կապեց վիզը ու դուռը բաց արավ: Կուտիկն առանց սպասելու Վաթիթանգին, սովորականի պես, վազեց: Վաթիթանգը դուռը կոշտեց ու ճամբա ընկավ Կուտիկի յետևից:

* * *

Ընկեր Սուսանը շատ վշտացավ, յերբ իմացավ Վաթիթանգի մայրիկի հետ պատահած դեպքի մասին: Վաթիթանգը մանրամասն պատմեց ու ավելացրեց.

— Հոկտեմբերը շուտ կհաղթի, վոչինչ չի՞ գրում իսկի...

Ընկեր Սուսանը գրկեց Վաթիթանգին, շոյեց գլուխը, համբուրեց և հայտնեց, թե Հոկտեմբերը շատ շուտով կհաղթի. հարկավոր ե միայն քաջ լինել: Ապա լավ կերակրեց ինչպես Վաթիթանգին, նույնպես և Կուտիկին ու ասաց.

— Վաթիթանգ ջան, գիտես վորտեղ ե ապրում մեր բը ժիշկը:

— Այո, գիտեմ. ես բժիշկը, վորի մոտից մայրիկը նամակներ եր բերում...

— Այո, հենց նա, բալիկ ջան: Յեթե ուզում ես, վոր Հոկտեմբերը շուտով հաղթի, և մայրիկն ել շուտ ազատվի, հիմի դու պետք ե այսուհետև գնաս ընկեր բժիշկի մոտ, նրանից ստանաս ուղարկելիք նամակները:

— Լավ, անպատճառ կանեմ, — պատասխանեց Վաթիթանգը:

— Մի բան միայն, ճուտիկ ջան, — ասաց ընկեր Սուսանը, — դու այլևս չդաս այստեղ. նամակները կուղարկես Կուտիկի միջոցով, ինքդ կշարունակես դպրոց գնալ, կամ կմնաս տանը: Ամեն անգամ, յերբ Կուտիկը կվերադառնա իմ մոտից, կնայես վզկապը, այնտեղ քեզ համար փող կլինի դրված, վոր հաց և ուտելիք առնես քեզ համար. իսկ հիմի, ահա քեզ փող, վոր կերակրվես մինչև մյուս նամակի որը:

— Իսկ փողը կարելի՞ յե տալ մեր Նիսո տատիկին, վոր ինձ ու Կուտիկին կերակրի, ճաշ պատրաստի մեզ համար, — հարցրեց Վաթիթանգը:

— Իսկ ով ե Նիսո տատիկը, — տարակուսանքով հարցրեց ընկեր Սուսանը:

— Մի պառավ տատիկ ե, մեր բակումն ե ապրում. ինքն ե, մեկ ել իր թոռը: Մայրիկն ասաց, վոր Նիսո տատիկի մոտ ճաշեմ, կամ նրան ասեմ մեզ կերակրի, մինչև իրեն վերադառնալը: Նիսոն շատ լավ տատիկ ե. հարուստ չեն, բայց ամեն անգամ, յերբ նրանց մոտ բանի յեմ գնում, ինձ ան-

պատճառ ուտելու մի բան ե տալիս՝ կանֆետ, միրգ, կամ մեկ ուրիշ բան, բացատրեց Վախթանգը:

— Ավելի լավ, վոր այդպես ե. մենակ չես լինի, Ելիսո տատիկն ել քեզ լավ կպահի, մանավանդ վոր մայրիկն ել այդպես ե ասել: Միայն մի բան. Ելիսո տատիկին վոչինչ չասես նամակների մասին, — ասաց ընկեր Սուսանը:

— Այդ գիտեմ, — պատասխանեց Վախթանգը, — նամակների մասին վոչ վոքի չի կարելի ասել. մայրիկն ասաց, վոր սա մեծ գաղտնիք ե:

Ընկեր Սուսանը շոյեց Վախթանգի գլուխը և ճանփու գրեց: Վախթանգը դուրս յեկավ բակը, բայց կանգ առավ ու մտածմունքի մեջ ընկավ:

— Ել ինչո՞ւ կանգ առար, Վախթանգ Զան, — հարցրեց ընկեր Սուսանը:

— Հապա մայրիկը... Նա ինչպես կապրի բանտում. քաղցած, ծարավ...

— Մայրիկիդ մասին յես կհոգամ. նրա համար ճաշ կուղարկեմ, չեմ թողի քաղցած մնա, — ասաց ընկեր Սուսանը և ավելացրեց, — դու հանգիստ կաց:

Վախթանգը ճանապարհին շարունակ մայրիկի ու Լիլիկի մասին ե մտածում... Նա ինքն-իրեն հուսադրում ե, թե՛ Հոկտեմբերը շուտով կհաղթի և ամեն ինչ կարգի կընկնի. մայրիկին ել կազատեն, հայրիկն ել կգա... Իսկ մինչև Հոկտեմբերի հաղթելն ընկեր Սուսանը կպահի մայրիկին ել, Լիլիկին ել...

Ի՞նչ լավն ե ընկեր Սուսանը, — մտածում ե Վախթանգը ..

* * *

Յերբ Վախթանգը յեկավ բժշկի մոտ ու պատմեց ամբողջ անց ու դարձի մասին, հայտնեց նաև, թե ինչպես այնուհետև ինքը պետք ե նամակները հասցնի ընկեր Սուսանին, բժիշկը և՛ զարմացավ, և՛ ուրախացավ: Նա փող տվեց Վախթանգին, ինչպես և մի տաք բլուզ ու վիզը փաթաթելու շալ նվիրեց, վոր Վախթանգը չմոխի, և որեւ նշանակեց, թե յերբ գա Վախթանգը նամակի յետևից:

Վախթանգն ուրախ ե, վոր ինքը հիմի փոխարինում ե մայրիկին, մեծի գործ ե կատարում: Հոկտեմբերին վոր տեսնի, անպատճառ կհայտնի, թե նամակների մեծ մասն ինքն ե տեղափոխել՝ Կուտիկի հետ միասին: Հոկտեմբերը նրան կսիրի, կփայփայի և Կուտիկի համար ել նոր վզկապ կառնի...

Վախթանգը վատ չի ապրում: Փող ունի ձեռին: Մայրիկն ել հայտնել եր ընկեր Սուսանի միջոցով, թե ինքն ել ե լավ ապրում, Լիլիկն ել: Բժիշկը մի սալ փայտ եր առել և ուղարկել, վոր Վախթանգը չմոխի: Ամեն ինչ կարգին ե: Ելիսո տատիկն ամեն բանի հոգսը քաշում ե: Թեյ ե պատրաստում, ճաշ յեփում, մինչև անգամ սենյակը կարգի բերեց, իրերը տեղավորեց, մաքրեց: Վախթանգը վոր մեծանա, տատիկի համար անպատճառ շորեր ե առնելու: Տատիկի շորերը շատ են մաշված...

Ձմեռնացել ե արդեն, բայց Վախթանգն ինչի՞ հոգս ունի. վոչ մի բանի: Նրան լավ են պահում Ելիսո տատիկը, ընկեր Սուսանը, բժիշկը: Վախթանգն ել իր հերթին կատարում ե բոլոր հանձնարարությունները, իսկ վոր գլխավորն ե, պարծենկոտ յերեխայի պես սրան-նրան չի պատմում իր արածների մասին: Գիտի, վոր սա մեծ գաղտնիք ե, վորի մասին վոչ վոք չպիտի գիտենա:

* * *

Փետրվար ամիսն ե: Դուրսը շատ ցուրտ ե, ձյուն, սառ-նամանիք: Վախթանգը տաք ե հագնված, բայց շարունակ մրտածում ե մայրիկի մասին, թե նրա տեղն ինչպես ե, տաք ե, թե վոչ: Հայրիկն ո՞ւր ե արդյոք: Վախթանգը շատ ե կարոտել նրանց...

Փետրվարի կիսին կռիվներ սկսվեցին: Քաղաքն իրար ե անցել: Յերկաթուղու գնացքներն անդադար դրք են տեղափոխում: Քաղաքից հարուստ մարդիկ փախչում են դեպի Բաթում: Փողոցներում խոսում են այն մասին, թե հարուստները փախչում են Հոկտեմբերից, վորը վեր ե կացել, թե հաղթի: Վախթանգը հիմի ավելի յե հասկանում, վոր Հոկտեմ-

պատճառ ուտելու մի բան ե տալիս՝ կանֆետ, միրգ, կամ մեկ ուրիշ բան, բացատրեց Վախթանգը:

— Ավելի լավ, վոր այդպես ե. մենակ չես լինի, Ելիսո տատիկն ել քեզ լավ կպահի, մանավանդ վոր մայրիկն ել այդպես ե ասել: Միայն մի բան. Ելիսո տատիկին վոչինչ չասես նամակների մասին, — ասաց ընկեր Սուսանը:

— Այդ գիտեմ, — պատասխանեց Վախթանգը, — նամակների մասին վոչ վոքի չի կարելի ասել. մայրիկն ասաց, վոր սա մեծ գաղտնիք ե:

Ընկեր Սուսանը շոյեց Վախթանգի գլուխը և ճանփու գրեց: Վախթանգը դուրս յեկավ բակը, բայց կանգ առավ ու մտածմունքի մեջ ընկավ:

— Ել ինչո՞ւ կանգ առար, Վախթանգ Զան, — հարցրեց ընկեր Սուսանը:

— Հապա մայրիկը... Նա ինչպես կապրի բանտում. քաղցած, ծարավ...

— Մայրիկիդ մասին յես կհոգամ. նրա համար ճաշ կուղարկեմ, չեմ թողի քաղցած մնա, — ասաց ընկեր Սուսանը և ավելացրեց, — դու հանգիստ կաց:

Վախթանգը ճանապարհին շարունակ մայրիկի ու Լիլիկի մասին ե մտածում... Նա ինքն-իրեն հուսադրում ե, թե՛ Հոկտեմբերը շուտով կհաղթի և ամեն ինչ կարգի կընկնի. մայրիկին ել կազատեն, հայրիկն ել կգա... Իսկ մինչև Հոկտեմբերի հաղթեն ընկեր Սուսանը կպահի մայրիկին ել, Լիլիկին ել...

Ի՞նչ լավն ե ընկեր Սուսանը, — մտածում ե Վախթանգը ..

* * *

Յերբ Վախթանգը յեկավ բժշկի մոտ ու պատմեց ամբողջ անց ու դարձի մասին, հայտնեց նաեւ, թե ինչպես այնուհետեւ ինքը պետք ե նամակները հասցնի ընկեր Սուսանին, բժիշկը և՛ զարմացավ, և՛ ուրախացավ: Նա փող տվեց Վախթանգին, ինչպես և մի տաք բլուզ ու վիզը փաթաթելու շալ նվիրեց, վոր Վախթանգը չմոռի, և որեւ նշանակեց, թե յերբ գա Վախթանգը նամակի յետևից:

Վախթանգն ուրախ ե, վոր ինքը հիմի փոխարինում ե մայրիկին, մեծի գործ ե կատարում: Հոկտեմբերին վոր տեսնի, անպատճառ կհայտնի, թե նամակների մեծ մասն ինքն ե տեղափոխել՝ Կուտիկի հետ միասին: Հոկտեմբերը նրան կսիրի, կփայփայի և Կուտիկի համար ել նոր վզկապ կառնի...

Վախթանգը վատ չի ապրում: Փող ունի ձեռին: Մայրիկն ել հայտնել եր ընկեր Սուսանի միջոցով, թե ինքն ել ե լավ ապրում, Լիլիկն ել: Բժիշկը մի սալ փայտ եր առել և ուղարկել, վոր Վախթանգը չմոռի: Ամեն ինչ կարգին ե: Ելիսո տատիկն ամեն բանի հոգսը քաշում ե: Թեյ ե պատրաստում, ճաշ յետում, մինչև անգամ սենյակը կարգի բերեց, իրերը տեղավորեց, մաքրեց: Վախթանգը վոր մեծանա, տատիկի համար անպատճառ շորեր ե առնելու: Տատիկի շորերը շատ են մաշված...

Ձմեռնացել ե արդեն, բայց Վախթանգն ինչի՞ հոգս ունի. վոչ մի բանի: Նրան լավ են պահում Ելիսո տատիկը, ընկեր Սուսանը, բժիշկը: Վախթանգն ել իր հերթին կատարում ե բոլոր հանձնարարությունները, իսկ վոր գլխավորն ե, պարծենկոտ յերեխայի պես սրան-նրան չի պատմում իր արածների մասին: Գիտի, վոր սա մեծ գաղտնիք ե, վորի մասին վոչ վոք չպիտի գիտենա:

* * *

Փետրվար ամիսն ե: Դուրսը շատ ցուրտ ե, ձյուն, սառ-նամանիք: Վախթանգը տաք ե հագնված, բայց շարունակ մրտածում ե մայրիկի մասին, թե նրա տեղն ինչպես ե, տաք ե, թե վոչ: Հայրիկն ուր ե արդյոք: Վախթանգը շատ ե կարոտել նրանց...

Փետրվարի կիսին կռիվներ սկսվեցին: Քաղաքն իրար ե անցել: Յերկաթուղու գնացքներն անդադար դրը են տեղափոխում: Քաղաքից հարուստ մարդիկ փախչում են դեպի Բաթում: Փողոցներում խոտում են այն մասին, թե հարուստները փախչում են Հոկտեմբերից, վորը վեր ե կացել, թե հաղթի: Վախթանգը հիմի ավելի յե հասկանում, վոր Հոկտեմ-

բերը վոչ միայն միլիցիոներներին ե հակառակ, այլ և հա-
րուստներին:

Հոկտեմբերը նրանց թշնամին ե, դրա համար ել նրանից
վախենում են, տուն ու տեղ թողնում, փախչում, վոր գոնե
զուլաններն ազատեն:

Կոխների պատճառով դպրոցներն արձակել են, պարապ-
մունքներ չկան. շատ դպրոցներ վեր են ածել դորանոցների
ու հիվանդանոցների, ուր տեղավորում են հիվանդ ու վիրա-
վոր զինվորներին: Քաղաքում ամենքն ել խոսում են այն մա-
սին, թե մեծ քանակությամբ բանվորներ ու գյուղացիներ են
ձերբակալել և աքսորել:

Այս խառն որերին եր, յերբ մի
առավոտ Վախթանգը Կուտիկի մի-
ջոցով նամակն ուղարկեց ընկեր
Սուսանին: Կուտիկը սովորականից
շատ ուշ վերադարձավ, այն ելայն-
պիսի դրությամբ, վոր առանց
խղճահարվելու վրան նայել չեր
լինի: Ամբողջովին ցեխոտված եր,
զզզված, ծեծված, մի վտից ել
կաղի յեր տալիս:

Ինչ ե պատահել...

Վախթանգը վրա թռավ, Կուտիկին գրկեց, խեղճ Կուտիկն
աղիողորմ ծմբում եր ու լիզում Վախթանգի ձեռները: Վախ-
թանգը չի հասկանում, թե բանն ինչուն ե, ով ե ծեծել Կու-
տիկին: Կուտիկի վրայի ցեխն ու կեղտը մաքրելու նպատա-
կով Վախթանգն արձակեց Կուտիկի վզկապը և ինչ...

Ուղարկած նամակն ինչպես տարել, այնպես ել յետ եր
բերել Կուտիկը:

Վախթանգը յերկար մտածեց, թե ինչ անի: Գնա՛, ար-
դյոք, ընկեր Սուսանի մոտ. բայց հիշեց, վոր ընկեր Սուսանը
վերջին ժամանակներս խիստ արգելել եր գնալ Վախթանգին
իր մոտ: Հապա ի՞նչ անի... Գուցե նամակը շատ կարևոր նա-
մակ ե: Մտածեց, մտածեց ու վորոշեց գնալ բժշկին հայտնել
այս մասին:

Բժիշկը շատ դարձացավ, յերբ Վախթանգին տեսավ: Նա
չեր հասկանում, թե ինչու յե Վախթանգը նշանակված ժամա-
նակից առաջ յեկել:

Վախթանգը պատմեց յեղելու թյուրը և նամակը հանձնեց:
Բժիշկը նամակն իսկույն պատառոտեց, ասաց «հասկանալի յե»
և ավելացրեց.

— Սիրելի փոքրիկ, ընկեր Սուսանին յերևի տարել են
մայրիկիդ մոտ, բայց վոչինչ, շուտով ամեն ինչ կ երջանա-
հիմի կգնաս տուն, վոչ մի տեղով չհեռանաս, տանից դուրս
չգաս, վոչ վորի հետ վոչ մի բանի մասին չխոսես. յեթե հարց-
նող լինի, թե ճանաչում ես ընկեր Սուսանին, կասես, վոր
չես ճանաչում: Յեթե վորեւե նոր բան չպատահի, վաղը յերե-
կոյան տան դուռն ամուր կկողպես, բանալին կտաս Նիխո տա-
տիկին, Կուտիկին ել կառնես ու կգաս ինձ մոտ: Հասկացար...
Դե հիմի գնա ու տանից դուրս չգաս:

Վախթանգը վերադարձավ տուն: Վառարանը վառեց, ջուր
տաքացրեց, Կուտիկին լավ լողացրեց, մաքրեց, հետո ինքն ու
Կուտիկը միասին ընթրեցին ու հանգիստ քուն մտան:

V

Հաջորդ յերեկոյան Վախթան-
գը ներկայացավ բժշկին, վորի
մոտ մի մարդ կար՝ յերկաթուղու
ծառայողի տարազով:

— Ընկեր Բաբկեն, սա մեր
Վախթանգն ե, վորին պետք ե
հետդ տանես, — ասաց բժիշկը, ա-
պա, դառնալով Վախթանգին, շա-
րունակեց, — իսկ դու, Վախթանգ

ջան, կգնաս ընկեր Բաբկենի հետ: Նա քեզ կտանի, կհասցնի
այն գյուղը, վորտեղ հայրիկդ ե: Լավ:

— Լավ, — ուրախացած պատասխանեց Վախթանգը, ապա քիչ
մտահոգած՝ թե, — հապա մայրիկը...

— Մայրիկի մասին յես հոգ կտանեմ, վոր շուտ արձակեն, իսկ այժմ ուշադրութեամբ լսիր, թե ինչ եմ ասում:

Բժիշկը մի մեծ թուղթ հանեց զրպանից, վրան ինչ-վոր գծեր ու թվեր նշանակած: Թուղթը բարակ, շատ բարակ թուղթ էր, ծխախոտի թղթի նման: Բժիշկը խնամքով ծալեց թուղթը, Կուտիկի վզկապը քանդեց, դրեց մեջը, ամուր կարեց ու կապեց Կուտիկի վիզը: Կուտիկն անհանդիստ ցատկոտեց, մոտեցավ դռանը, վտաներով չանգռեց դուռը, վոր բաց անեն, յենթադրելով, թե պետք է վաղի ընկեր Սուսանի մոտ: Վախթանգը բռնեց Կուտիկին, պատվիրեց, վոր հանգիստ մնա:

— Այ, այսպես, ընկեր Վախթանգ, — ժպտալով ասաց բժիշկը, — պետք է վաղը յերեկո ես թուղթն անպատճառ հասցնես հայրիկիդ: Ընկեր Բաբկենը քեզ համար հարմարություններ կգտնի: Մի պայման էս: Յեթե գնացքի մեջ քեզ հարցնող լինի, թե ով է ընկեր Բաբկենը, կասես, վոր քո հայրիկն է. իրեն հետ խոսելիս ել՝ հայրիկ կասես: Լավ: Սա անհրաժեշտ է:

Վախթանգը նայեց ընկեր Բաբկենին, համեմատեց իր հայրիկի հետ, ժպտաց, վոր իսկի նման չեյին իրար. իսկ ընկեր Բաբկենը շոյեց Վախթանգի դուխը, վորի պատճառով Կուտիկը հարձակվեց նրա վրա, յենթադրելով, թե անծանոթ մարդը կամենում է ֆրաս տալ Վախթանգին, բայց Վախթանգը չթողեց:

Յերբ բաժանվում եյին, բժիշկը շոյեց Վախթանգի գրլուխն՝ ասելով.

— Իմ քաջ տղա, տեսնեմ ինչպես կկատարես ես մեծ գործը: Տես, թուղթը կտաս միմիայն հայրիկիդ. ուրիշ վոչ վոքի, իմացար...

— Լավ. կանեմ ճիշտ այնպես, ինչպես ասացիք, — պատասխանեց Վախթանգը, ապա դառնալով ընկեր Բաբկենին, ծիծաղելով ասաց. — Դե, գնանք, հայրիկ:

Բժիշկն ու ընկեր Բաբկենը ծիծաղեցին:

— Լավ է, շատ լավ է, խելոք տղա, այդպես ուշադիր յեղիր, — ասաց բժիշկը:

— Կուտիկ, յեկ, խտտեմ, — ասաց Վախթանգը և Կուտիկին գրկեց:

— Ինչո՞ւ յես գրկում, — հարցրեց բժիշկը, — թող իր վոտով գնա:

— Դուռը բաց անենք թե չե՛կ վաղի դեպի ընկեր Սուսանենց տուն, հենց կիմանա նամակն այնտեղ ե տանելու, — բացատրեց Վախթանգը:

Դուրսը խալար էր, յերբ ընկեր Բաբկենը, Վախթանգը և Կուտիկը բժշկի մոտից դուրս գալով՝ դիմեցին դեպի յերկաթուղու կայարան:

* * *

Ընկեր Բաբկենը յերկաթուղու գնացքի վագոնն ուղեկցող կոնդուկտոր էր: Հենց վոր վագոն մտան, ընկեր Բաբկենը Վախթանգին ու Կուտիկին տեղավորեց իրեն համար հատկացված փոքրիկ, նեղ «սենյակում», վորին կուպե եյին ասում: Մի յերկար նստարան էր միայն, մեկ ել լուսամուտին կաթած մի փոքրիկ սեղան: Ուրիշ վոչինչ:

Վագոնն այնքան լիքն էր զինվորներով, մարդկանցով, վոր, ինչպես ասում են, ասեղ գցելու տեղ չկար: Վախթանգը գրկել է Կուտիկին ու պառկել: Գնացքը մեղմ որորում է նըրանց: Անիմները միալար տկտկում են: Վախթանգը կես-քուն՝ կես-արթուն էր, յերբ կուպեյի դուռը բաց արեց ընկեր Բաբկենը, վորի մոտ զինված մարդիկ եյին կանգնած, հայրիկին ու մայրիկին ձերբակալողներին նման: Վախթանգը վախեցավ. «չլինի՞ ընկեր Բաբկենին ել են ձերբակալել, — մտածեց նա, — հետո ի՞նչ կպատահի իրեն, յեթե ընկեր Բաբկենին տանեն... Ինչպե՞ս կհասնի հայրիկի մոտ. չե՞ վոր ինքը վոչ ճանապարհ գիտե, վոչ ել մարդ է ճանաչում»...

Վախթանգի մտածմունքն ընդհատեց զինված մարդկանցից մեկը, վոր կռացավ, նայեց Վախթանգի պառկած նստարանի տակին, ապա, դառնալով ընկեր Բաբկենին, հարցրեց.

— Ո՞վ է ես երեխեն:

— Տղաս ե, — պատասխանեց ընկեր Բաբկենը, — զահլես տարավ, թե տար տառիկի մոտ. տանում եմ ենտեղ թողնեմ. մի բան, վոր դպրոցներն ել փակ են:

— Քանի տարեկան ե, — հարցրեց զինված մարդկանցից մեկ ուրիշը:

— 7—8 տարեկան ե, — պատասխանեց ընկեր Բաբկենը, — կուզե՞ք վեր կացնեմ, տեսե՞ք:

— Դեսից-դենից հո չի՞ դուրս տալ գյուղում...

— Խելքն ինչ ե կտրում, թե ինչ ասի. յերեխա յե, կուզե՞ք հետը խոսեցե՞ք, — ասաց ընկեր Բաբկենը:

— Կարիք չկա. թող քնի, — ասաց առաջին խոսողը:

Հետո դուռը փակեցին ու գնացին:

Վախթանգը հիմի հանգիստ ե. նրա միակ մտածմունքն այն ե, թե յերբ են տեղ հասնելու, վոր նամակը շուտ հանձնի հայրիկին:

* * *

Կուսագեմին, մի կայարանում, ընկեր Բաբկենը Վախթանգին ու Կուտիկին իջեցրեց վագոնից: Մարտափելի ցուրտ եր: Առաջնորդ սառնամանիքը դանակի պես կտրում եր:

Ընկեր Բաբկենը, Վախթանգն ու Կուտիկը սանդուխտներով իջան ցած, մտան մի մեծ շենք: Ընկեր Բաբկենը թեյ բերեց, խմացրեց Վախթանգին, վոր տաքանան. Կուտիկի համար ել ուտելիք գտավ:

Վախթանգը նայում եր բարձր սարերին, խոշոր ժայռերին, մերկացած անտառներին ու զարմանում, թե ես ուր ե ընկել, հիմի ինչ ե լինելու... Միթե ես սարերում ու անտառներում մարդիկ են ապրում...

Կայարանի առջև կանգնած, այսպիսի մտքերի մեջ եր Վախթանգը, յերբ ընկեր Բաբկենը, մի գյուղացու հետ մոտեցավ:

— Ես երեխեն ընկեր Ալեքսու տղեն ա, — ասաց ընկեր Բաբկենը գյուղացուն, — եսոր անպատճառ պետք ա հասցնես հոր մոտ, ձիով լինի, սայլով, վոտով. մի խոսքով եսոր անպատճառ տեղ հասցրու:

— Աչքիս վրա, — պատասխանեց գյուղացին, — ուզում ես շալակեմ, շալակած տանեմ, միամիտ գնա բանիդ: Դու ես ասա, ուզածս բանը ճարեցիր, բերիր...

— Ա՛ռ, դիր ջեղդ, — ասաց ընկեր Բաբկենն ու, զրպանից հանելով մի քանի կտոր շաքար, տվեց գյուղացուն:

— Շատ շնորհակալ եմ. խեղճ մերս հիվանդ ա, եսա Հայ կտանք կխմի, կլավանա... Հրես հալբաթ Հոկտեմբերը ճամփեքը բաց կանի, սրա կարոտն ել չենք քաշիլ... Դե, բալա ջան, վեր կաց գնանք, ճամփեն յերկար ա, — ասաց գյուղացին ու Վախթանգի թևից քաշեց:

Կուտիկը դժգոհ մռայլեց ու քիչ եր մնում հաբձակվի գյուղացու վրա:

— Հլա ես թուլի՞ն... Ես ումն ա, ինչ ել զալումն ա երեւում...

— Իմ Կուտիկն ա, — պատասխանեց Վախթանգը:

— Հմ-մ, բալա ջան, շունը լավ բան ա, հավատարիմ ջանլու*) ա... դե, վեր կաց գնանք: Անունդ ի՞նչ ա, տղա ջան:

— Վախթանգ:

— Վախթանգ... լավ անում ա: Շամդ անումն ինչ ա...

— Կուտիկ:

— Կուտի... ի՞նչ կուտի... վոր բան չտամ, վորդիան կուտի... — ծիծաղեց գյուղացին և, մնաս բարով ասելով ընկեր Բաբկենին, ճամփա ընկավ Վախթանգի ու Կուտիկի հետ միասին:

* * *

Թե ինչպիսի կեռ ու մեռ ճանապարհներով գնացին, ինչպիսի սարեր բարձրացան, ինչ նեղություններ քաշեցին ճանապարհին ցրտից ու ցեխից, այդ մասին թող Վախթանգը պատմի:

Յերեկոյան դեմ հասան գյուղ: Վախթանգին տանող գյուղացու տանը Վախթանգի զլուխն ու վոտները լվացին, թեժ կրակի մոտ կերակուր տվին: Միայն թե տան մայրիկը մի բանից դժգոհ մնաց, վոր Կուտիկը Վախթանգի հետ միասին տանն եր, նրա մոտ նստած ու հետն ել բան եր ուտում: Մինչև անգամ ուզեց Կուտիկին տանից դուրս անի, գյուղացին արգելեց, ասելով. «Քաղաքի շունը տանն ապրելու սովոր ա. բան չունես, թող երեխի հետ մնա»:

— Հիմի քու ասելով ետ երեխի ծոցումն ա քնելու ետ հարամ շան լակոտը, — զարմացած հարցրեց մայրիկը:

*) Զանլու — կենդանի:

— Բա վո՞նց գիտես... Սրանց համար հարամ բան չկա. սրանք շան հետ մի ամանից հաց ել կուտեն, դու քնե՛լն ես ասում,— պատասխանեց գյուղացին։

— Վո՞նց... Ա՛ տղա, ետ ի՞նչ ես ասում, ետ հու տեղաշորս կհարամվի...

— Սարսաղ, ի՞նչը կհարամվի... Են մենշիկի միլիցեն տեղաշորումդ քնում եր, կատաղած շանից ել վատթար բաներ եր անում, տեղաշորդ չեր հարամվում, հիմի ես բալշևիկի շունը նրանից հարամ մ...

Դրսից ձայն տվող յեղավ. նրանց վեճն ընդհատվեց։

Վախթանգն ավելի ամուր գրկեց Կուտիկի գլուխը, կարծես ապացուցելու համար, վոր ինքը յերբեք չի բաժանվի իր Կուտիկից։

Ներս մտավ մի հաղթանդամ տղամարդ ու հայտնեց, թե կռիվները սաստկացել են, գյուղերում ել մարդ չի մնացել, ամենքն ել գնացել են դիրքերը։

— Ընկեր Ալեքսին հիմի վճրտեղ ա, — հարցրեց Վախթանգին բերող գյուղացին։

— Բավական հեռու յա, — պատասխանեց յեկվորը։

— Ես երեխեն ընկեր Ալեքսու տղեն ա. բա վո՞նց անենք, վոր հոր մոտ հասնի։

— Վո՞նց պտենք անիլ. գիշերս եստեղ կմնա, առավոտը կտանենք հետներս։

— Ի՞նչ կասես, Վախթանգ ջան, — դիմեց գյուղացին։

— Եսոր գնանք, բժիշկն ասեց, վոր եսոր անպատճառ հայրիկին տեսնեմ, — պատասխանեց Վախթանգը։

— Եսա մուկթը վրա յա հասնում. չի լինի՞, վոր եգուց առավոտ գնամ...

— Ձե, չի կարելի, դուք ճամփեն ցույց տվեք, յես մենակ կգնամ. անպատճառ պետք ե իրիկունս տեսնեմ, — կըտրուկ պատասխանեց Վախթանգը։

Դյուղացիք իրար յերեսի նայեցին. հետո ինչ-վոր խոսեցին Վախթանգին անհասկանալի լեզվով, վորից նա բան չհասկացավ. ապա յեկվորն առաջարկեց Վախթանգին.

— Դե, վեր կաց, գնանք։ Ձիու գավակին կարմա պինդ նստես։

— Ձի չեմ նստած, բայց վոչինչ, կնստեմ, — վստահ պատասխանեց Վախթանգը։

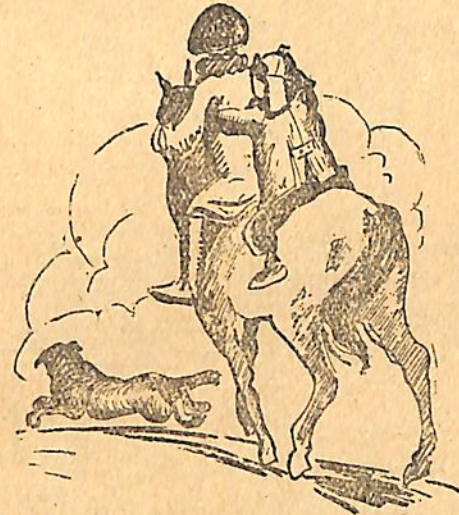
Վախթանգը նստեց ձիու գավակին, վորին կապեցին մարդու մեջքից։

— Բա Կուտիկին վոնց անենք, — հարցրեց Վախթանգը։

— Կուտիկը մեզ մոտ կմնա, — պատասխանեց գյուղացին։

— Ձե, չի կարելի, առանց Կուտիկի յես հայրիկի մոտ չեմ գնալ։

— Դե, վոր ետպես ա, թող շունը մեր յետևից վազի, — ասաց ձիավորն ու ձին ասպանդակեց։

Կուտիկը դժգոհ ծմրաց, թռավ թե բարձրանա Վախթանգի մոտ, բայց ձին փոռացրեց։ Ձին վազեց, Կուտիկն ել նրա յետևից։

Վախթանգը պինդ կպել ե մեջքից ու շուտ-շուտ յետ ե նայում, թե Կուտիկը հո չի ուշանում, հո չկորնավ...

Կուտիկը ձիու առջևից ե վազում, ի՞նչ ուշանալ...

* * *

Պինդ մուկթն եր, յերբ տեղ հասան։

Յերբ ներս մտան այն տան բակը, վորտեղ Վախթանգի հայրիկն եր, նրանց առջև կտրեց մի զինված գյուղացի և թույլ չտվեց, վոր վերև բարձրանան, տան յերկրորդ հարկը։

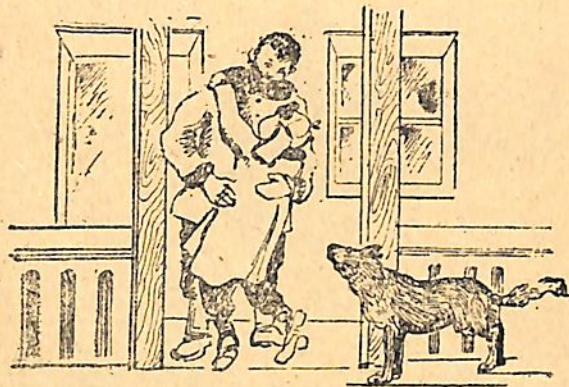
— Սա ընկեր Ալեքսու տղեն ա, եսոր ա յեկել Թիֆլիսից, իմաց տուր, Թող ընկեր Ալեքսին դուրս գա, — ասաց Վախթանգին բերողը:

— Հավ, մի քիչ համբերի, հրեա իմաց կտամ, — ասաց սպահակն ու ցեխոտ սանդուխքներով վեր բարձրացավ:

Պատշգամբում լսվեց Վախթանգի հայրիկի ձայնը: Կուտիկն սկսեց հաջել ու ցատկոտել:

— Կուտիկ, Կուտիկ, — լսվեց վերևից:

Կուտիկը վազեց: Ալեքսին գրկեց շանը, փայփայեց: Վախթանգին թույլ ավին, վոր բարձրանա. բայց դեռ սանդուխք-

ների կիսին չեր հասել, յերբ մի գյուղացի ամուր գրկեց նրան ու սկսեց համբուրել: Մթուժյան մեջ Վախթանգը չճանաչեց հայրիկին, վորն այնքան փոխվել էր: Շորերը գյուղացու շորեր եյին, գլխին մի մեծ փափախ, յերեսն ամբողջովին մազով պատած:

Վախթանգը քաղաքում վոր տեսներ՝ չեր ճանաչի, թե դա իր հայրիկն է:

Սենյակում մարդիկ կային, վոմանք զինվորական հագուստով, վոմանք գյուղացու: Ամենքն էլ զինված էյին: Մարդկանցից մեկը վեր թռավ տեղից, Վախթանգին խեց հայրիկի գրկից ու սկսեց ինքն էլ համբուրել: Սա յեկ Վախթանգի հայրիկի բանվոր ընկերներից էր, վոր հայրիկի հետ ձերբակալվեց ու հետո նրա հետ միասին էլ հեռացավ:

— Դե, հիմի ասա, Վախթանգ ջան, թե եդ վնց յեղավ,

վոր յեկար. ինչո՞ւ յեկար. ի՞նչ նոր բան կա քաղաքում, — հարցրեց հայրիկը:

— Մնքան բան կա, — բացականչեց Վախթանգը, — մեկ-մեկ կալատմեմ. իսկ հիմի, այ, ես թուղթն եսոր քեզ ալետք ե հասցնելի անպատճառ, դրա համար էլ բժիշկն ինձ ուղարկեց... Ընկեր Սուսանին տարան մայրիկի մոտ, յես մնացի մենակ... Ըհը, առ:

Վախթանգն արագութեամբ Կուտիկի վզկապն արձակեց, միջից հանեց թուղթը և տվեց հայրիկին:

Հայրիկը թուղթը փռեց սեղանին ու, մինչդեռ Վախթանգը հերթով պատմում էր իրենց գլխին անցած-դարձածը, հայրիկն ու մյուս մարդիկ ուրախ-ուրախ բացականչում էյին, վոր չափազանց կարևոր տեղեկություններ են ստացել հակառակորդի զորքի քանակի մասին և այժմ գիտեն, թե վորտեղ ինչ զորք կա, ինչքան զինվորով, թնդանոթով և այլն:

Թշնամու զորքերը ճիշտ գծված էյին թղթի վրա: Հակառակորդի զինվորական գաղտնիքն արդեն բացված էր: Վախթանգը ճիշտ ժամանակին էր հասցրել թուղթը, վորը յեթե ուշանար՝ անտեղի զոհեր պիտի տային հայրիկի ընկերները, վորոնք կռվում էյին Հոկտեմբերի համար, վոր շուտով ոգնութեան հասնեն քաղաքի մյուս ընկերներին, վորոնք արդեն մեծ կռվի մեջ էյին միլիցիոներների և հարուստների հետ:

Վախթանգն որվա հերոս եր դարձել. նա ձեռքից-ձեռք եր անցնում: Մեկը գրկում եր՝ մյուսին սաղիս:

Կուտիկն ել պակաս պատվի չարժանացավ: Ննջան մսի կտորներ տվին, վորը յեփած, վորը հում, վոր Կուտիկը վորը տոգեցրել ե ու չի կարողանում տեղից շարժվի:

Հայրիկը կարգադրեց, վոր Վախթանգին մի փափուկ ու տաք անկողնում քնացնեն, վորովհետև շատ ե հոգնել, իսկ ինքն ու ընկերները ճանապարհվեցին դեպի դիրքերը, վոր թուղթը ցույց տան ու փոխեն ուժերի դասավորությունը, համաձայն այն ցուցմունքների, վորոնք տրված էին Վախթանգի բերած թղթում:

* *

Առավոտը Վախթանգը վերկացավ միանգամայն կազդուրված: Վոչ մի ցավ չեր գգում: Հայրիկը տանն եր. նա թեև առաջուց ել գիտեր, վոր Վախթանգի մայրիկին ու ընկեր Սուսանին ձերբակալել են, բայց և այնպես ուզեց ավելի մանրամասնություններ իմանալ, թե ինչ պայմաններում են ձերբակալել: Վախթանգը պատմում եր ու պատմում...

Յերբ Վախթանգը վերջացրեց պատմությունը, հայրիկը նրան ասաց.

— Դե, Թանգո ջան, հիմի յես գնալու յեմ. քեզ եստեղ պահ կտամ մեկի մոտ. կմնաս, մինչև ինքս կգամ ու կտանեմ:

— Յես ել գամ քեզ հետ, հայրիկ ջան, չի՞ կարելի, — հարցրեց Վախթանգը:

— Գաս ի՞նչ անես. եստեղ քո տեղը չի. կռիվներ են լինելու, հրացանաձգություն. դու մեծերի դործն ե:

— Գամ Հոկտեմբերին տեսնեմ ու յետ գամ, — ասաց Վախթանգը և գլուխը կախ սպասում եր հայրիկի կարգադրությանը: Հայրիկը ծիծաղեց, ապա, քիչ մտածելուց հետո, ասաց.

— Լավ, գնանք — Հոկտեմբերին տես, յեթե եղբան շատ ես ուզում:

Վախթանգը նստեց հայրիկի ձիու գավակին, ձեռները պատ տվեց հայրիկի մեջքովը: Ձին վազեց, Կուտիկն ել նրա յետևից: Տեղ հասան:

Նա ի՞նչքան զինված մարդիկ կան... Բանվորներ, գյուղացիներ, զինվորներ, հրացաններ, թնդանոթներ...

Վախթանգը շշմել ե:

— Իսկ ո՞ւր ե Հոկտեմբերը, — հարցրեց Վախթանգը:

— Հոկտեմբերը... Հոկտեմբերը մենք ամենքս ենք: Ա՛յ, ինչ վոր տեսնում ես, ում վոր տեսնում ես, մենք ամենքս միասին Հոկտեմբերն ենք, — բացատրեց հայրիկը:

Վախթանգը չի հասկանում: Ինչպե՞ս թե այս բոլոր գյուղացիները, բանվորները, զինվորները, զենքերը, ամենքը, միասին Հոկտեմբերն են... Մայրիկը ճիշտ եր ասում, թե՛ «կմեծանաս, հետո կհասկանաս»: Բայց Վախթանգը հիմի մի բան լավ ե հասկանում, վոր այսքան մարդիկ յեթե գնան ու քաղաքի ընկերներին միանան, անպատճառ կհաղթեն ու կքշեն բոլոր նրանց, ովքեր ձերբակալում են բանվորներին, մայրիկին, ընկեր Սուսանին և մյուսներին:

Յերբ հայրիկն ուզեց Վախթանգին յետ ուղարկել գյուղ, ընկերներից մեկին ասաց.

— Թող մնա, կամի համար կարող ե պետք գալ:

Վախթանգը թեև չհասկացավ, թե ինչ ե նշանակում «կապի համար կարող ե պետք գալ», բայց ուրախ եր, վոր մնալու յե հայրիկի և ընկերների մոտ:

— Ուզում ես մեզ մոտ մնաս, — հարցրեց հայրիկը:

— Այո, կմնամ, — վճռական պատասխանեց Վախթանգը:

— Լավ, մնա, կդառնաս Հոկտեմբերի մի փոքրիկ մասը, — ասաց հայրիկը և Վախթանգին ու Կուտիկին ուղարկեց հողից շինած մի տնակ, վոր չմրսեն:

Կոիքներն սկսվեցին: Առաջ եյին շարժվում: Ճանապարհին ինչ գյուղի վոր հասնում եյին, գյուղացիք ուրախ-ուրախ դիմափորում եյին զուռնա-դհոլով: Հետո զինվածները միանում եյին, դառնում Հոկտեմբերի մասը և ել ավելի նոր ուժերով առաջ շարժվում:

Վախթանգը սովորել է պատերազմին: Թնդանոթի վորտը կամ հրացանների ճարճատյունը սովորական բան են դարձել նրա համար:

Հիմի ամենքն ել ճանաչում են փոքրիկին, վորը զանազան տեղեկություններ ու գրություններ է տանում դիրքից-դիրք ու բոլորովին չի վախենում վոչ գնդակներից, վոչ վորտից:

Հայրիկն սվ գիտե վորտեղ է, իսկ Վախթանգը կատարում է բոլորի հանձնարարությունները: Ամբողջ որը վազվզում է մեկ այս, մեկ այն կողմ: Կուտիկը պոկ չի գալիս նրանից: Գիշերները նրանց քնացնում են մի սայլակի վրա, շինելներով ծածկում, վոր չմրսեն, իսկ առավոտները կրկին գործի յեն անցնում:

Վախթանգի համար այս բոլոր լեռներն ու դաշտերն անծանոթ են. չգիտե վորտեղ են, շուտ են հասնելու քաղաք, թե չե: Նրան թվում է, թե գնում են, գնում, յերբեմն ել յետ նահանջում: Չէ վոր ինքը գիշերով դուրս յեկավ քաղաքից, իսկ առավոտն արդեն կայարանումն եյին: Հիմի այս քանի որ է գնում են, գնում, տեղ չեն հասնում: Ի՞նչ է պատահել... Բաղաքը հո չի փախել... Բաղաքը կարող է փախել...

Հայրիկն ել մոտը չի, թե հարցնի, իսկ իրեն մոտի մարդիկն է բան չեն ասում, ժամանակ չունեն, իսկի չեն ել խոսում...

Մի որ, յերեկոյան դեմ, հասան մի սարի տակ, ուր փոքրիկ գյուղեր կային միմյանցից 4—5 վերստ հեռավորությամբ շարված: Մութը վրա հասավ, այդ գյուղերից մեկի մոտ գիշերեցին: Վախթանգն ու Կուտիկը դարձյալ քնած եյին սայլակի վրա: Կոիվը շարունակվում եր սարի գլխին:

Լուսաբացին, յերբ Վախթանգն աչքերը բաց արավ, տեսավ, վոր սայլակը սարի գլխին է: Կոիվ չկար, ինչպես այդ սովորաբար լինում եր առավոտները:

Վախթանգը ցած թռավ սայլակից: Նրա աչքի առաջ, հովտում, փռված եր քաղաքը:

— Մեր քաղաքը, մեր քաղաքը, — ուրախ բացականչեց Վախթանգը, հրեն, հրեն մեր տունը...

Կուտիկը բռթացրեց, ցատկոտեց, հասկանալով Վախթանգի ուրախությունը:

— Ընկեր, կթողեմ գնամ մեր տուն, — հարցրեց Վախթանգը սայլապանին:

— Ձեա կարող, հեռու յե, ճամբեն կկորցնես, հրես հրաման կատանանք, ձիերն իսկույն կքշեմ, ավելի շուտ կհասնենք, — պատասխանեց սայլապան ընկերը:

— Ձեմ կորչի, բեռի ջան, չեմ կորչի, այ, եսպես վոր վազեմ ես ճանապարհով՝ կիջնեմ, կհասնեմ մեր տուն, հեռու չի, թող գնամ, — խնդրեց Վախթանգը:

— Եդ ի՞նչ ա ասում եդ երեխեն, — հարց տվեց հարևան սայլապանը:

— Ուզում ա գնա քաղաք, ասում եմ մնա, մինչև հրաման գա, վախում եմ կորչի, — պատասխանեց Վախթանգի սայլապանը:

— Թե ճամփեն գիդա, թող գնա, չի կորչիլ: Բալա ջան, գիտեմ ճամփեն, — հարցրեց հարևան սայլապանը:

— Գիտեմ, գիտեմ, այ, եսպես կվազեմ. հրեն, մեր տունն ել յերևում է. կգնամ, — վոգեկորված պատասխանեց Վախթանգը և մի քանի քայլ արավ, վոր սարից իջնի:

Բաղաքում ուրախություն եր: Հեռվից լսվում եր յերաժըշտություն ձայն. յերևում եյին կարմիր դրոշակներ:

— Դե, գնա, վոր եղբան ուզում ես, գնա. բան չի պատահիլ, որը պարզ ա, արև:

Վախթանգին հենց ես եր պետք. անմիջապես սարից ցած թռավ:

Վրնց են վազում Կուտիկն ու ինքը...

Վորքան մեծ յեղավ Վախթանգի զարմանքը և ուրախությունը, յերբ տուն հասավ ու տեսավ, վոր ժայրիկը տանն է:

Մայրիկն ուրախությունից լացեղաւ ու գրկեց և՛ Վախթանգին, և՛ Կուտիկին:

— Հոկտեմբերին տեսա՞ր, բալիկ ջան, իմ քաջ, իմ հերոս բալա, — համբուրելով ասաց մայրիկը:

— Հենց չի տես Հոկտեմբերը մարդ ե, մայրիկ...

— Հապա՞, բալիկ ջան...

— Հոկտեմբերը... Հոկտեմբերը... Ա՛յ, եսպես շատ, շատ... Միասին... Բանվորներն են, գյուղացիներն են, զինվորներն են... Հրացաններ, թնդանոթներ ու եսպես շատ բաներ... Բոլորը միասին... Ա՛յ, յես ել եմ պատիկ Հոկտեմբեր... Կայ պատմեմ, թե ինչ տեսակ բաներ ե անում Հոկտեմբերը...

Վախթանգը յերբ ցած իջավ մայրիկի գրկից, վոր պատմի ու մայրիկին բացատրի, թե ով ե Հոկտեմբերը, նկատեց, թե ինչպես հայրիկը դռան մեջ տեղը կանգնած ժպտում ե:

— Հայրիկ, հայրիկ... Հայրիկն ել ե Հոկտեմբեր, — բացականչեց Վախթանգն ու ընկավ հոր գլխին:

Ա՛յ թե ուրախություն եր...

ՀԱՅՐԻԿԻ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՅՐԻԿԻ ՀԱՄԱՐ

Յուրա առավոտ ե: Սառնամանիք:

Մեծ քաղաքը ծածկված է ձյունի սալանով: Ամենքը փակվել են իրենց տներում: Փողոցներում համարյա շարժում չկա: Խաղաղ ե: Մեկ-մեկ փողոցով անցնող սահնակները զրնգոցն ե միայն խանգարում այդ հանգիստը:

Քաղաքի հեռավոր, խուլ փողոցներն ու ցածիկ խրճիթները, ուր բնակվում են քաղաքի չքավոր դասն ու բանվորությունը, գրեթե թաղվել են ձյունի տակ:

Փոքրիկ Միշան, վոր հագիվ տան տարեկան եր, վեր ե կացել անկողնից, հագնվել և որորում ե իր քույրիկին, վոր որորոցում զարթնել ու ճշում ե: Մայրիկը տանը չե, գնացել ե շուկա, վոր ուտելիք բերի, իսկ հայրիկը... Հայրիկը յերկուամսից ավելի յե, ինչ տուն չի յեկել: Մի գիշեր յեկան վոստիկանները ու նրան տարան:

— Դե, սուս կաց ե, վա... մաման տանը չի...—խրատում ե Միշան քույրիկին, բայց անդուտ:

Նա ավելի յե ճշում:

— Ձես իմանում, վա... Սուս կաց, ա՛յ, թե չե հայրիկը վոր գա, կասեմ...

Ո՛ր, հայրիկը վոր տանը լիներ, չեր թողնի վոր մրսեն. փայտ կառներ...

Իսկ ինչո՞ւ հայրիկի ընկերներից վոչ վոք չի գալի նրանց տուն, հայրիկը քանի տանն եր նրանք շուտ-շուտ եյին գալիս, չե՞ նրանք ել հայրիկի պես բարի յեն... Չի՛նի՞ նրանց ել են տարել վոստիկանները, զարադավոյներ... Ա՛խ ինչ չար ու վատ մարդիկ են նրանք...

Իսկ գործարանը, ուր աշխատում եր հայրիկը իր ընկերների հետ միասին, ո՞վ ե բանեցնում... Ի՞նչ լավ ե այնտեղ... Մեքենաներ, մեքենաներ, անվերջ մեքենաներ...

Պատույտ են գալիս անիվները, չարխերը, հալում են, թափում, գործիքներ են շինում... Միշտ վոր մեծանա, անպատճառ բանվոր պիտի դառնա, անպատճառ...

Ու ես մտածումնքների մեջ չնկատեց, թե ինչպես մայրիկը ներս մտավ:

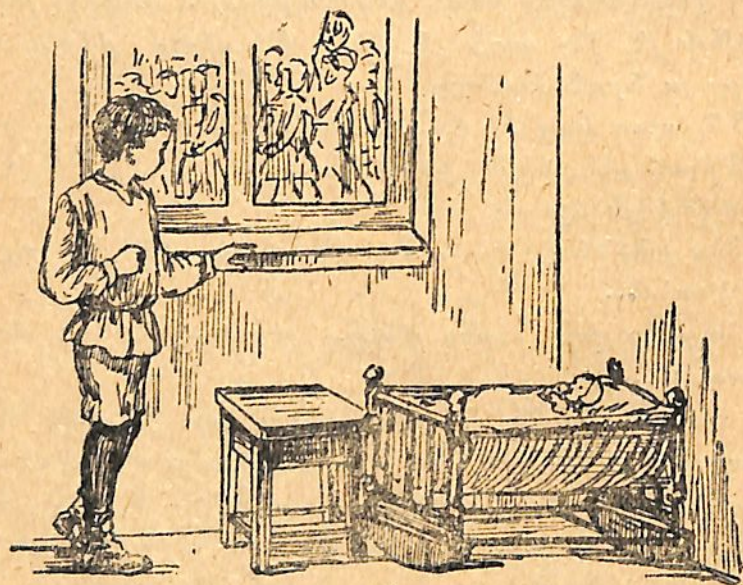
— Ինչո՞ւ չես որորում, չե՞ս լսում, վոր յերեսան լաց ե լինում:

— Հայ... հայ... ըիկի մասին եյի մտածում, — քնից սթափվածի պես կմկմաց Միշտն ու սկսեց շարժել որորոցը:

Մայրիկը լռեցրեց Սոֆիկին, ապա ուտելու բան տվեց Միշային ու ինքն սկսեց տունը կարգի բերել:

* * *

Միշտն բարձրացել ե պատուհանի տախտակին, ցուցամատով նկարներ ե դժու՞մ գոլորշիապատ ապակու վրա, յերբ հանկարծ աչքովն ընկավ փողոցով անցնող բանվորների մի խումբ, վոր մի քահանայի առաջնորդությամբ գնում եր:

— Մամա, մամա, տես... Ի՜նչքան մարդիկ են գնում...
Մայրը մոտեցավ լուսամուտին:

— Ո՞ւր են գնում, մամա...

— Գնում են թագավորի մոտ, վոր խնդրեն հայրիկին ազատի:

— Հայրիկին ազատելու համար են գնում...

— Այո՛:

«Գնում են թագավորի մոտ, վոր խնդրեն հայրիկին ազատի», մտածում ե նա: «Իսկ ո՞վ ե թագավորը, նրա ինչի՞ն ե պետք հայրիկը... Ինչո՞ւ յե տարել իրեն մոտ... Իսկ յեթե չազատի՞»...

Ու հանկարծ գոչեց.

— Մամա, մամա, դու տանը կաց, վոր Սոֆիկին պահես, իսկ յես գնամ նրանց հետ, թագավորին խնդրեմ, վոր հայրիկին թողնի գա մեզ մոտ...

— Զի կարելի, քեզ չի կարելի, դուրսը ցուրտ ե, կմրսես, կհիվանդանաս:

Միշայի դեմքը հանկարծ փոխվեց, լրջացավ: Նա ինչ-վոր բան եր մտածում, վոր նրա փոքրիկ ուղեղը չեր կարողանում լուծել:

Միշտն շատ խնդրեց մայրիկին, շատ լաց յեղավ, մոտեցավ, համբուրեց, բայց մայրիկը վոչ մի կերպ չհամաձայնվեց:

Միշտն տխուր - տրտում, լուսամուտի մոտ կանգնած նայում եր անցորդներին, վորոնք ավելի ու ավելի եյին շատանում:

Ու մին ել, յերբ մայրիկն զբաղված տնային գործերով, իր բանին եր, Միշտն նրա «աչքը գողացավ» ու ենպես դուրս թռավ սենյակից, վոր մայրը չնկատեց:

Նա ձյունի մեջ թավալվելով, խոշոր ձնագնդի պես գլորվելով, հասավ մարդկանց մեծ խմբին:

— Տուն կորի, ա՛յ լակոտ, ի՜նչ ես դուրս յեկել, վոտի տակ կկորչես, — նրա վրա բարկացավ մի վոստիկան:

— Հայ... հայ... ըի... կիս մոտ եմ գը... գը... նում...
— լացակումած ասեց Միշտն ու առաջ վաղեց:

Բայց ահա դյադյա Վիկտորը: Նա տեսավ Միշային, մոտեցավ նրան ու գրկեց: Նա հայրիկի ամենամոտ ընկերն եր:

— Բախկա, ինչո՞ւ յես ես ցրտերին դուրս յեկել, կմրսես, չե՞, մայրիկը կբարկանա:

— Դյադյա Վիկտոր, մաման աւագ, թե գնում եք թագա-
վորին խնդրեք, վոր հայրիկին ազատի, յես ել եմ ուզում գամ,
ինձ ել տարեք հետներդ:

Դյադյա Վիկտորը Միշային պինդ սեղմեց կրծքին ու ա-
ռաջ անցավ:

Հասան մի մեծ հրապարակ: Ինչքան մարդ կար այնտեղ...
Միշան դյադյա Վիկտորի կրծքին պինդ կպած՝ շշմած նայում եր:
Նա առաջին անգամն եր այդքան մարդ տեսնում:

«Ինչ բարի մարդիկ են, ամենքն ել յեկել են հայրիկի
համար խնդրելու», — մտածում է նա:

Բայց ուր է թագավորը... Նա չի յերևում:

Մարդիկ ինչ-վոր անհանգստանում են, խոսում, աղաղա-
կում: Ահա տերտերը մի ճառ խոսեց, մարդիկ նրան լսում են,
հավանություն են տալիս նրա առաջներին:

— Առաջ անցեք, առաջ... Թագավորի մոտ...

Ամբոխը շարժվեց:

Բայց մեկ ել դիմացից դուրս թռան մի խումբ զինված
ձիավորներ մտրակները ձեռներին:

— Յրվեցեք... ցրվեցեք... — գոռում էին նրանք:

— Թագավորին ենք ուզում, թագավորին... — գոչեց ամբոխն
ու առաջ շարժվեց ավելի խիստ շարքերով:

Միշան այլևս բան չեր հասկանում, նա չգիտեր վերսեղ ե
և ինչ է կատարվում, այնքան եր հիշում միայն, վոր դյադյա
Վիկտորի պատվերը պետք է կատարել: Իսկ դյադյա Վիկտորը
պատվիրել եր, վոր ձեռները պինդ փաթաթի նրա վզին, վոր
պոկ չգա:

— Ծեծում են, ծեծում են... — լսվեց զանազան կողմերից:

Այդ ձիավորներն էին, վորոնք մտրակներն առած ծեծում
էին մարդկանց և թույլ չէին տալիս թագավորի մոտ գնալու:

«Վայ թե դյադյա Վիկտորին ել ծեծեն», — մտածում է
Միշան, բայց չի կարողանում ասել:

«Վոչինչ, իրենք հեռու յեն», — ինքն իրեն սիրտ եր տալիս
Միշան:

Դյադյա Վիկտորը կամենում է յետ դառնալ, բայց չի կա-
րողանում: Մարդիկ սարսափելի ճնշում են ամեն կողմից:

«Գոնե այս յերեխան չլինեք», — առաջ դյադյա Վիկտորը
մտաւ կանգնած ընկերին, վոր լսեց Միշան:

— Տրախ, տա, տա, տա... տրախ, տրախ... տա, տա,
տա... տրախ, գը՛ռ... տրախ...

Տանիքներից սկսեցին կրակել:

— Ըրզզ... ու... ու... վրզզ...

Գնդակները վզզալով անցնում էին Միշայի գլխի վրայով,
բայց նա քարացել եր:

Հրացանների պայթույթներ, և ամբոխի աղմուկը, մի անա-
սելի խառնաշփոթ էին, զցել: Ամենքը գլուխները կորցրել էին,
շատերը յետ փախչելու տեղ գնում էին դեպի գնդակները...

Միշան կուչ եր յեկել, կպել դյադյա Վիկտորի կրծքին,
նա աշխատում եր գլուխը թագցնել դյադյա Վիկտորի թևի տակ:

Դյադյա Վիկտորը սիրտ եր տալիս Միշային, վոր չփախե-
նա. ինքն ել աշխատում եր մի կերպ ազատվել, յերբ մին ել
մի դնդակ՝ «վրզզ» արավ ու կպավ դյադյա Վիկտորի գլխին:

Դյադյա Վիկտորը հազիվ «ոհ» արավ, ու շունչը փչեց:

Դեռ բավական ժամանակ նա կանգնած ամբոխի ալիքի
հետ գնում - գալիս եր արնաշաղախ, մեռած, յերբ մեկ ել
խիստ զրոհից ընկավ ամբոխի վտանների տակ:

Լսվեց մի յերեխայի սուր աղիողորմ ճիչ:

Միշան եր, վոր ընկել եր ամբոխի վտանների տակ...

Յերեկո յե: Խափար, մառախլապատ յերեկո:

Յերկինքը հոնքերը կիտել ու ձյունի արցունք ե թափում:

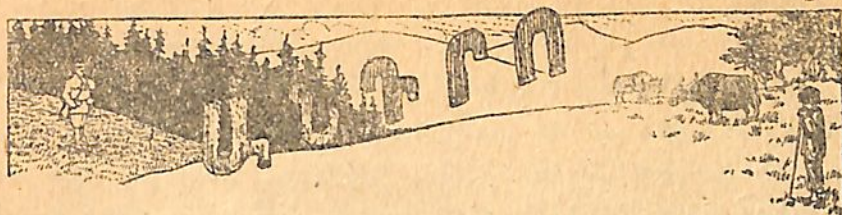
Յերեկվա անց ու դարձից հետո, փողոցում փոշ մի շունչարարած չի շարժվում:

Մի կին միայն, յերեխան կրծքին սեղմած, ձյունի քուլաների հետ կռվելով վազում ե ու կանչում.

— Միշն... Միշն...

Մայրն եր:

Ա Ն Դ Ր Ո

I

— Ես ո՛վ ես, եհէյ, այ երեւա, ես ինչ ես շինում ես կողմերը...

— Յեա եմ, Անդրոն եմ, մեր յեղներին եմ ման գալի:

— Բա ես տեսալ խառը ժամանակ յեղները տանից դուրս կանե՞ն, վոր դուք դուրս եք արե՞լ...

— Դե, ի՞նչ անենք, հիմիկվանից վոր յեղները տանը պահենք, խոտ տանք, ձմեռս խոտը կհատնի, յեղները սոված կըմնան. դեան ենք անում, վոր քանի հանդումը խոտից-բանից ճարվում ա, արածեն:

— Բա ես քարի գլխից ինչքան մտիկ եմ անում, ապրանք չի երևում...

— Քոլը մտած կըլեն, հրեա ամեն ծառի տակ մտիկ կանեմ, կզանեմ:

— Դե վոր գտնես, տանես տուն, հորդ կասես, վոր ել դեսը չանի:

— Քոլը դադաղա յա՛...

— Շադաղա յա, թե դադաղա չի, քեզ ինչ վոր ասում են, են ել արա:

— Լավ, կասեմ:

Սրանով ել վերջացավ խոսակցությունը: Անդրոն մտավ անտառը, իսկ նրան ձայն տվող մարդը, բարձր քարի գլխին նստած, հրացանի հետ խաղում եր պարապությունից ու հետևում, թե ուր ե գնում Անդրոն:

Աշուն եր արդեն. հոկտեմբեր ամսի վերջին օրերը. շատ ծառեր կիսով չափ տերևաթափ եյին յեղել, բայց անտառը դեռ ես զգեստավորված եր գույնզգույն: Վերևից այնքան ել հեշտ չեր գիտել ու հետեկ: Անդրոն մեկ կորչում եր, մեկ յերևում:

Անդրոն մի 10—12 տարեկան դուրեկան դեմքով ու խելոք աչքերով աղա յեր, իսկ ձայն տվող մարդը գյուղի չորս բոլորը հսկող գինված մարդկանցից մեկն էր:

Անդրոն ամեն ուր մի քանի հաց ու մի մեծ կտոր պանիր թիկունքին կապած գալիս էր այս կողմերը, կամ յեղներն արածացնելու կամ յեղներին ման գալու, վորոնելու, իսկ քարի գլխին ամեն ուր փոխվող պահակը տեսնում էր նրան և ուշք էլ չէր դարձնում: Բայց այսօր, այդ նոր պահակն ինչո՞ւ այդպես խիստ խոսեց նրա հետ, Անդրոն չկարողացավ հասկանալ: Չի՞նք պահակը գիտե Անդրոյի գաղտնիքը... Անդրոն վախեցավ: Չէ՞ վոր Անդրոյի գաղտնիքը գյուղում գիտե իր հայրը միայն, մեկ էլ ինքը: Ուրիշ վոչ վոք: Կարող է մայրիկն էլ գիտենա, բայց նա վոչ վոքի չի տալ:

Անդրոն մտավ անտառի խորքը: Պահակի աչքից ընկավ:

Պահակը մինչև պինդ մութն ընկնելը հսկեց, թե տեսնի Անդրոն յեր՞ է դուրս գալիս անտառի միջից, յեղներն իսկապես գտավ թե չէ, տուն է տանում թե չէ, իսկ Անդրոն իր սովորական ճանապարհը փոխել էր և վաղուց տուն գնացել, պահակի աչքից ծածուկ, հենց այն քարի տակի կածանով, վորի վրա պահակն էր նստած:

Յերբ նոր պահակ յեկավ փոխարինելու, Անդրոյի հետ խոսող պահակը հայտնեց նորեկին, թե Անդրոն ցերեկով յեկել մտել է անտառը և կորել, հարկավոր է ուշք դարձնել:

— Անդրոն հրեն իրենց տանը, — ասաց նորեկը, — յերևի քնել էս, քնով անցել, չես տեսել, թե վոնց Անդրոն յեղներն առաջն արած գնացել է:

— Ի՞նչ էս ասում, այ մարդ, ի՞նչ քնել, ինչ բան, երկու աչքս տասներկուս էս շինել, մարդ կամ երեխա չէ, քանի թոչուն վոր անց ա կացել, տեսել էս, բա հենց են ժամանակ քուացա, վոր Անդրոն ու յեղներն անց կենալիս չտեսա... —

— Թոչունը բանը գլուխս չի մտնում, — պատասխանեց յեկվորը, — քեզ ասում էս Անդրոն էլ ա հրեն իրենց տանը, յեղներն էլ:

Սրանով էլ վերջացավ նրանց վեճը:

Գնում է առաջին պահակը դեպի տուն ու ինքն իրեն մտածում. «Այլը վորտեղով գնաց ես սատանի ճուտը, վոր չտեսա»...

II

Անդրոյենց գյուղը Ադրբեջանի սահմանին մոտ է:

Այդ այն տարին էր, յերբ Ադրբեջանն արդեն խորհրդային էր դառել, Հայաստանը դեռ դաշնակների ձեռին էր, իսկ Վրաստանը — մենչևիկներին:

Դաշնակ կառավարութունը խիստ արգելք էր դրել, վոր վոչ մի հայ գյուղացի թուրքերի մոտ չգնա, ինչպես և բռնում ու պատժում էր այն թուրքին, վոր կուգեր անցնի հայերի մոտ: Մի խոսքով՝ ճանապարհները փակել էր, հսկող — պահակներ նշանակել ամեն տեղ և խիստ հետևում էր:

Անդրոյենց գյուղը շատ մեծ կարիքի մեջ էր: Ճանապարհը, վոր փակել էին, գյուղն Ադրբեջանի վրայով վոչ շաքար էր ստանում քաղաքից, վոչ նավթ, վոչ էլ առհասարակ ուրիշ ապրանքներ: Իսկ այդ բոլոր բաները յերկաթուղին էր բերում Բազվից կամ Թիֆլիսից: Ուրիշ ճանապարհ էլ չկար: Լուցկին ինչ է, լուցկին էլ էր կտրվել:

Անդրոյենց գյուղում բուլչեկներ կային: Եղ բուլչեկներից մեկն էլ հենց Անդրոյի հորեղբայր Կարոն էր, վոր իրենցից բաժան էր ապրում:

Մի իրիկուն հորեղբայր Կարոն, մի քանի մարդ էլ հետը, նույնպես իրենց գյուղացի, հավաքվեցին Անդրոյենց գոմում: Անդրոյի հայրիկը տանը չէր, նրան ժողովի էլին կանչել: Հորեղբայր Կարոն կանչեց իր մոտ Անդրոյին ու ասաց.

— Անդրո ջան, գոմի կտերը կկանգնես ու լավ մտիկ կանես դեռ — դեն. հենց վոր տեսնես մարդ ա մոտենում, բարձր ձենով կկանչես. «Ես ո՞վ ես, այ ոքմի, մեր յեղը կորել ա, չես տեսել»: Ենքան կկենաս, վոր մենք գոմիցը դուրս կգանք: Իմացար, խելոք ջան:

— Լավ, ապի, վոնց վոր ասեցիր, ենպես էլ կանեմ:

Գյուղը խավարի մեջ կորել էր: Վոչ մի տեղ ճրագ չի վառվում: Նավթ վոր չկա, ճրագ վորտեղից լինի... Ես խավա-

ըի վրա մի ուրիշ խաղար ել ավելացավ: Մառախուղը ճանկերն ենպես եր թաղել գետնին, վոր կարծես ել պոկ չեր գալու յերբեք:

Անդրոն ման եր գալիս գոմի կտերը: Մեկ-մեկ մոտենում ե գոմի աղբածակին, ախանջը մոտեցնում, վոր իմանա, թե ինչ են խոսում ներսը, բայց վոչինչ չի կարողանում լսի. շատ ցածր են խոսում:

Կես գիշերին մոտ ե: Անդրոյի քունը տանում ե, բայց վոնց հեռանա. առանց այն ել հորեղբայր Կարոյի հետ հակառակվել են ամենքը, խմբապետը հրամայել ե, վոր բռնեն, սպանեն, չեն կարողանում գտնեն:

Ինքը վոր հեռանա, տեղն իմանան, գան ու բռնեն, տանեն, կորցնեն, սպանեն... Մտածում ե Անդրոն ու քիչ եմնում լաց լինի:

Այսպես սարսափելի մտքերի մեջ եր, վոր մին ել տեսավ հրեն մի մարդ մոտենում ե: Անդրոն այնքան շփոթվեց, վոր լեզուն կապ ընկավ, բայց իրեն հավաքեց ու բղավեց.

— Ետ ռվ ես, եհեյ, մեր յեզը կորել ա...

— Ինչ յեզ, ինչ բան, ինչ ես շինում եստեղ ես կես գիշերին...

— Մեր յեզը կորել ա, ինձ տանիցը դուս են արել, վոր մինչև չգտնեմ, տուն չգնամ, հիմի ես ցրտումը փետացել եմ ես ա, են անդերը չկա ու չկա:

— Բալքի գոմումն ա, գոմը տեսել ես...

— Գոմը տակն ու վրա յեմ արել, դադ չկա:

— Դե, արի, արի գնանք ձեր տուն, կասեմ քեզ չթափեն, եգուց ման կգաս, կգտնես:

— Չե, կարալ չեմ, ինձ կմորթեն. դու գնա, յես ել դես-դեն աչք ածեմ, վոնց գնամ տուն, բա վոր գիշերս գելն ուտի...

Անդրոն սկսեց լաց լինելով հեռանալ, իսկ մարդը, վոր գյուղամեջը հսկող պահակն եր, շարունակեց իր ճանապարհը:

Հորեղբայր Կարոն ու իր ընկերները, լսելով այս խոսակցութունը, նկատելով, վոր պահակը հեռացավ, դուրս յեկան գոմից: Կարոն մոտեցավ Անդրոյին, գրկեց, համբուրեց, գրպանից մի քանի տանձ ու խնձոր հանեց, տվեց նրան ու ասաց.

— Անդրո ջան, մենք գնում ենք մեծ քարկապի տակի քոլը. հայրիկդ վոր ժողովից դա, նրան կասես, վոր մենք եստեղ ժողով արինք ու գնացինք, ել գյուղը չենք գալու: Ամեն որ յեզները կբերես արածացնելու մեր կողմը. հետդ մեզ համար հաց կբերես ու հայրիկիդ ել կասես, գյուղում ինչ նոր բան վոր պատահի, թող մեզ հայտնի քո միջոցով: Դու վոր դաս, թե քոլը մտնես, մենք քեզ կտեսնենք ու ինքներս կմոտենանք: Ուրիշի ես մասին բան չասես:

— Լավ,— ասեց Անդրոն,— ուրիշի բան չեմ ասիլ. ինքս ել ամեն որ ձեզ համար հաց ու խաբար կբերեմ:

Գյուղամիջում խոսակցության ձայն լսվեց: Ժողովը վերջացել եր. խալիը ցրվում եր:

Հորեղբայր Կարոն ու իր ընկերներն անմիջապես անհայտացան, իսկ Անդրոն գնաց իրենց տուն:

III

Անդրոն ամեն որ գնում եր անտառ յեզներն առաջն առած կամ առանց յեզների: Նա ճշտությամբ հաղորդում եր այն բոլոր լուրերը, ինչ վոր հայրը նրան ասում եր: Անդրոն չեր հասկանում, թե ինչու յեն հորեղբայր Կարոն ու իր ընկերներն անտառում կենում, ինչու գյուղում բոլորը գինված են, ինչու դրսից յեկած մարդիկ, վորոնց խմբապետ են ասում, սրա-նրա յեզը կամ կովը մորթում են... Հրեն մի քանի հոգու յել բռնել են գոմը գցել, վորից գյուղացիք դժգոհ են, ինչու յեն ամեն որ գյուղամեջ կանչում հորեղբայր Կարոյի ու նրա հետ յեղող գյուղացիների կանանց, չարչարում, հարցնում նրանց մարդկանց կամ տղաների տեղը և նման բաներ:

Նենց այն որն ել, յերբ պահակը խոսեց Անդրոյի հետ, գյուղից գիշերով փախել էյին մոտ 20—30 հողի—Ղասին, Հայրապետը, Տիգրանը և ել ուրիշներ: Անդրոն գնում եր հենց այդ լուրը հայտնելու:

Հորեղբայր Կարոն, վոր լսել եր պահակի ու Անդրոյի խոսակցութունը, Անդրոյին քարի տակով ճամփա գնելուց առաջ պատվիրեց.

— Անդրո ջան, եզուց մենք եստեղ չենք լինի, գիշերս տեղափոխվելու յենք Շար քարի տակը: Հայրիկիդ կասես, իմանա, թե վոր կողմն են փախել Ղասին ու մյուսները, առավոտը վաղ կգնաս նրանց մոտ ու կհայտնես մեր տեղը: Ենտեղից ել կգաս մեզ մոտ ու նրանց տեղը կասես: Տես, ճանապարհին մարդ կպատահի, բարեկամ կամ անգրգիզ, կխոսացնի, բան կուզի իմանա, վոչինչ չասես մեր մասին:

— Լավ, — ասաց Անդրոն, — բա վոր նրանք շատ հեռու տեղ գնացած լինեն, եզուց չհասնեմ, վոր գնամ-գամ, վոնց անեմ:

— Են ժամանակ մյուս որն արի, կամ խելքդ վոնց վոր կտրի, ենպես ել արա:

* * *

Գյուղի չորս բոլորը պահակն ավելի յե ուժեղացված: Ինչպես ասում են—«ծիտ ել չեն թողնում անցնի»: Առավոտը վաղ, լույսը համարյա չբացված, Անդրոն մի խուրձին լիքը հաց իրենց ելի վրա դրած, ինքն ել վրեն նստած, դուրս եր գալիս գյուղից: Գյուղի ծայրին նրան կանգնեցրեց պահակը:

— Ո՛ւր ես գնում. ի՜նչիդ բեռն ի՞նչ ա, — հարցրեց պահակը:

— Գնում եմ մեր բի՜նեն, հաց եմ տանում, — պատասխանեց Անդրոն:

— Հաց. մի խուրձին լի՞քը...

— Հա, մի խուրձին լի՜

քը հաց:

— Դե մի իշիդ գլուխը յետ թեքի դրա գեղամեջ:

— Ի՞նչ կա վոր, թող գնամ, բինումը սոված եմ:

— Գեզ ասում եմ առաջ անցի. խալխն եստեղ սովից կոտորվում ա, դու մի խուրձին լիքը հաց ես տանում...

— Սոված ես, ասա մի հաց տամ կեր, ել գեղամեջ ուր գնամ:

— Յես գիտեմ ետ հացն ում համար վոր տանում ես: Բինեն ալիւր կտանեն, վոր հաց թխեն. հաց տանելն ով ա իմացել: Թո՛ղ, թո՛ղ...

Ու պահակն իշին խփելով՝ առաջ արավ:

Անդրոն իշի վրայից ցած թռավ, բռնեց իշի գլուխը, վոր առաջ չշարժվի ու դիմադրեց:

— Դենը կաց, այ լակոտ, թե չե...

— Թե չե ի՞նչ. թալան ա...

— Տո, հարամգաղա, եդ երեխա տեղովդ ինձ ես ուզում խաբէս... Հացը տանում ես դաշաղների համար, առատ ասում ես բինեն ես տանում...

— Ի՞նչ դաշաղ, ինչ բան...

— Հորախալերդ դաշաղ ա ընկել, սաղ գեղը վոտի հանել, դցել բոլերը, վոր եզուց-եւոր գան մեզ կոտորեն, դու ել նրանց համար հաց ես տանում...

— Թե չես հավատում, վոր բինեն եմ գնում, հետս ալի, տես դրուստ եմ ասում, թե չե...

— Առաջ անցի, քեզ ասում եմ, գնանք խմբապետի մոտ, նա կպարզի ամեն ինչ:

— Յես խմբապետի մոտ չեմ գալ:

— Ձեա գալ... Ա՛յ թե չես գալ:

Պահակը հրացանի կոթով մի յերկու անգամ խփեց Անդրոյի մեջքին: Անդրոն ծվաց, ճչաց, ապա մի կոյմ փախչելով՝ քարեր հավաքեց, շալտեց պահակի վրա: Պահակը հրացանը յետ բերեց, սուտ չխլչեկացրեց, թե իբր ուզում ե կրակի, վորից Անդրոն ավելի վախեցավ ու փախավ, բայց գյուղը վերադառնալու փոխարեն, հակառակ կողմը վազեց:

Պահակը գոռաց վրան, վոր յետ դառնա, հայհոյեց, հետո մեղմացած ասաց Անդրոյին, վոր յետ դառնա ելը տանի, բայց Անդրոն չհավատաց նրան ու քայլերն ավելի արագացնելով՝ ծածկվեց պահակի աչքից:

Պահակն եղն առաջն արած գյուղ մտավ, հանդիպողին պատմելով, թե Անդրոն փախստականների համար հաց եր տանում, ձեռքիցը խլեց:

Վազում է Անդրոն շուտ-շուտ յետ նայելով, թե հո մարդ չի տեսնում կամ հետևում իրեն։ Դուրս յեկավ մեծ ճանապարհից, հիմի յեւ թփերի ու մացառների միջով ե գնում։ Քրտնել է. սիրտն արագ բարախում է. հոգնած է, բայց պետք է շուտ տեղ հասնել. վտանները ցավում են. ծնկները մեծ-մեծում են... Թիի տակից մի նապաստակ դուրս պրծավ, ականջները խլշեց ու վազեց։ Անդրոյին հենց է թվում, թե նապաստակը կաղի յե տալիս. չլինի՞ վիրավորված է։ Անդրոն վազեց թե բռնի, բայց նապաստակի յետևից հասնել կլինի... «Ի՞նչ կլինի յես եւ նապաստակ դառնամ ու ենպես վազեմ» — մտածում է Անդրոն։ Նապաստակն աչքից ընկավ։ Անդրոն շարունակում է ճանապարհը նույն արագութեամբ։

Հասավ են անտառին, վորտեղ պետք է թաքնված լինեյին Ղասին և մյուսները։ Բայց վերտեղ կլինեն, ի՞նչ իմանա... Կանգնել է Անդրոն մի ծառի տակ ու միտք է անում, թե ուր գնա։ «Արի ձեն տամ» — մտածում է Անդրոն։ «Ձե, վայ թե ուրիշ մարդ լինի ետտեղ, իմանա... Հետո. ետ հո ավելի վատ կլինի»... Քիչ եւ առաջ գնաց, բարձրացավ մի ծառի կատար, վոր ափսոսելից դիտի, գուցե մարդ յերևա, մեկն ու մեկին տեսնի։ Վոչ վոք չկա, վոչ մի շունչ արարած։ Բա հիմի՞ ինչ անի... Շվարել է Անդրոն, քիչ է մնում արտասուի։ Մին եւ մի շվիցի ձայն հասավ ականջին։ Իսկապես շվոց է, թե իրեն է աղպես թվում։ Շվոցը կրկնվեց, անտառը մեղմ արձագանքում է։ Անդրոն կծկվեց ծառի վրա, դարձավ մի գունդ։ Թըվում է Անդրոյին, թե ամեն կողմից մարդիկ են մոտենում, ուր վոր է ծառը կըջապատեն ու իրեն կբռնեն. խաշամի խշխշոցն եւ ավելի յե ուժեղանում։ Գալիս են։ Անդրոն շունչն իրեն քաշած կպել է ծառի ճյուղից. նայում է չորս բոլորը, բայց մարդ չի տեսնում։ Հրեն, կարծես ծառը շարժվեց. թըվաց, թե մի մարդ անցավ դիմացի քարի տակով. յետևի կողմից մի չորացած, գետին ընկած, ծառի ճյուղ ճրթաց. ան-

պատճառ, մարդու վորտի տակ կտորեց ճյուղը... Հեռվում, շատ հեռվում հրացանի պայթյունի ձայն լսվեց. վորսկաններ են, թե կռիվն արդեն սկսվում է. չե՞ վոր հայրիկն ասաց, թե ետոր կամ եգուց կռիվներ են սկսվելու։ Անդրոն ականջները սրել է. աչքերը չոել ու նայում է հեռուները, հետն եւ մտածում, թե ինչ պետք է անի, յեթե Ղասուն ու իր ընկերներին չհանդիպի. մտքով ճանապարհ է վորոշում, թե ինչպես գնա հորեղբայր Կարոյի մոտ։ Ախր ինչո՞ւ առաջ հորեղբոր մոտ չգնաց. այ եսպես բան չեւ պատահիլ, վորովհետև հորեղբայր Կարոն հեռվից կտեսներ ու ինքը կմոտենար։

Հեռվում հրացանաձգությունն ուժեղացավ։ Անդրոն թեւ վախկոտ չէ, բայց սիրտն ահ է ընկել հիմի։ Գյուղը չի վերադառնալ, ինչ եւ լինի, մինչև չտեսնի ու մանրամասնություններ չհաղորդի Ղասուն կամ հորեղբայր Կարոյին. չե՞ վոր հորեղբայր Կարոն և մյուսները պետք է կապվեն հարևան գյուղերից նույնպես անտառ փախածների հետ, վորոնք ուզում են խմբապետին ու նրա մարդկանցը գյուղերից դուրս անեն ու վերջ տան թալանին ու քյասիբ մարդկանց կովը, յեզը կամ հավերը մորթոտելուն։ «Համա ի՞նչ լավ կանեն ե», — մտածում է Անդրոն, — յես եւ փեշս քարով կլցնեմ ու են հացս խլողին քարալարանուկ անելով խռիկ կտամ, կըջեմ... եւ վոնց եմ մեռել, վոր մի մարդ եւ չփախցնեմ»...

Անդրոն տարվել է այս մտքով. քարը փեշն ածած հալածում է խմբապետին ու նրա մարդկանց։ Համարձակություն է ձեռք բերել, վորդևորվել, դեմքն ուրախությունից փայլում է, յերևակայում է, թե ինչպես հացը խլող պահակը փախչում է, աղաչանք-պաղատանք անում, վոր քարով գլուխը չկտորի Անդրոն։ Իսկ Անդրոն հալածում է...

— Անդրո ջան, ետ դու յե՞ս, — լսվեց ծառի տակից։

— Հա, յես եմ, ապի ջան, — ուրախությունից ճչաց Անդրոն ու զարմանքից քիչ մնաց խելքը թոցներ...

— Դե, ցած արի, քեզ մատաղ, ցած։

Անդրոն ինքն եւ չի մացավ, թե ինչպես իջավ ծառից։

Հորեղբայր Կարոն ամուր գրկեց Անդրոյին ու սկսեց համբուրել:

Շվարել և Անդրոն ու չի կարողանում հասկանալ, թե հորեղբայր Կարոն վճռաեղից լույս ընկավ այստեղ. չէ՞ վոր նա յերեկ այնքան հեռու տեղ դնաց — Շար քարի տակը...

Շուտով հավաքվեցին և մյուսները: Ի՞նչ շատ են...

— Անդրոն նստել և հորեղբայր Կարոյի գոգին, վորին շրջապատել են ամենքը, և պատմում և իր գլխին յեկածը:

— Նե, երեխիս մի կտոր միս ու հաց տվեք, սոված կլի,—ասեց հորեղբայր Կարոն ու ավելացրեց.

— Անդրո ջան, մեզ համար բերելիք հացը խլեցին, ելի:

— Հա, ասլի ջան, խլեցին, —վշտացած պատասխանեց Անդրոն:

— Բան չկա, մենք հաց շատ ունենք. հրեա հենց քչենք ետ հաց խլողներին, վոր թողնեն ել չեք ետ:

Անդրոն ուրախ և. նա գիտե, վոր հորեղբայր Կարոն և իր ընկերները, վորոնց նա ճանաչում և, շատ քաջ են ու անվախ:

— Անդրո ջան, բեզարած ես, արի գնանք վերև մի լավ տուն ունենք, ենտեղ քնի, հետո մի բան կանենք, քեզ տուն կտանենք,—ասաց հորեղբայր Կարոն:

* * *

Տուն կոչվածը մի քարայր եր: Անդրոյի տակը մի շինել փոեցին, վրան ել մի չուխա գցեցին, վոր չմըսի: Անդրոն գլուխը դրել և իր փափախին ու դեռ չի քնել: Նրա մտքերը

հազար ու մի տեղ են թռչում: Գլուխը ծանրացել և. հենց են և պիտի քներ, յերբ ականջովն ընկավ հետևյալ զրույցը.

— Բա հիմի ես երեխի բանը վճնց պտի լիլ,—հարցրեց Ղասին:

— Վճնց կա, թե վոնց ըլի, կմնամեղ մոտ, ելի, — պատասխանեց հորեղբայր Կարոն:

— Կխանգարի, վոտներս կկապի: Մի բան պատահի, մենք գլուխներս կառնենք սար ու քով կընկնենք, սրմն ում պահ տանք, երեխա յա,—խոսեց Հայրապետը:

— Բա ասում եք՝ վճնց անենք, — հարցրեց հորեղբայր Կարոն:

— Ասում, եմ, մութը վոր ընկնի, մեզանից մեկն ու մեկը տանի, հասցնի գյուղի ծերը ու ինքը յետ գա, —ասաց Ղասին:

— Երեխեն կասկածի տակ ա, կչարչարեն. վնյ թե շատ նեղություն տան, վնասակար բան ասի,—տարակուսանք հայտնեց Տիգրանը:

Պոսակցությունը յերկարում եր: Անդրոյի քունը չտարավ: Յերբ համարյա թե վորոշում ելին, վոր Անդրոն վերադառնա տուն, Անդրոն ել չհամբերեց, վեր կացավ տեղից ու վճռական ասաց.

— Յես ել տուն չեմ գնալ, քանի խմբապետն ենտեղ ա. կմնամ ձեզ մոտ, ետտեղ, ուր ել դնաք, հետներդ կդամ, ինչ ել ասեք, կանեմ:

Հարցը վճովեց ինքն: Իրեն: Անդրոն մնաց:

* * *

Հետևյալ որը, առավոտյան, գյուղից մարդ յեկավ ու հայտնեց, թե Անդրոյի հորը բռնել են, բանտարկել և պահանջում են, վոր Անդրոյին բերել տա, թե չե իրեն խիստ կպատժեն: Հայտնեց նաև, թե զորք են տեղափոխել դեպի Աղբեջանի սահմանը, վոր կռիվ սկսեն:

— Ընկերներ,—ասաց հորեղբայր Կարոն,—ել ժամանակ կորցնել չի կարելի. ամենից առաջ պետք և կապ հաստատենք

Աղբբեջան փախած մեր տղերանց և Կարմիր բանակի հետ։ Մենք պետք է ետեղից, թիկունքից սկսենք կռիվը և խընդ-
բենք, վոր Կարմիր բանակը մեզ ոգնության գա, թե չե մենք
վոր չսկսենք կռիվը՝ Կարմիր բանակը չի հարձակվիլ։ Խորհրդա-
յին իշխանությունը մենք պետք ա հաստատենք, մենք պետք
ա ձեռք բերենք, մենք պետք ա ազատվենք ետ դաշնակ խմ-
բապետներից ու թալանչիներից. են ժամանակ ել Կարմիր
բանակը մեզ ոգնության կգա։ Վոնց վոր Աղբբեջանի չքավոր
գյուղացիները քշեցին մուսավթականներին և նրանց ոգնեց
Կարմիր բանակը, հիմի յեւ վոր մենք սկսենք, մեզ կոգնեն և՛
Աղբբեջանի թուրք չքավոր գյուղացիները, և՛ Կարմիր բանակը։
Անդրոյին ել կուղարկենք գյուղ, վոր նրա հորն ազատեն։

Անդրոն տխուր է. նախ նրա համար, վոր իր հայրիկին
բանտարկել են, և յերկրորդ, վոր ինքը վերադառնալու յե
գյուղ։ Բայց ի՞նչ կարող է անել։

Հորեղբայր Կարոն կարգադրեց, թե ով ինչ պետք է անի։
Ով պետք է մյուս գյուղերի բուլճիկներին հետ կապ պահպա-
նի և պայման կապի, վոր ապստամբությունը միանգամից
սկսեն ամեն տեղ, ինչ ծրագրով և վորտեղից, ապա դարձավ
Անդրոյին։

— Անդրո ջան, ետեղից կգնաս բինեն. կասես մի տոպ-
րակ մածուն կտան, վոր հետդ տուն տանես։ Յեթե գյուղ գնաս
և քեզ հարց ու փորձ անեն, կասես, վոր զիշերը մնացել ես
բինում ու հիմի յետ ես գնացել։ Կպատվիրես, վոր բինումն
եւ նույնն ասեն, թե հարց ու փորձ անող լինի. Կգնաս գյու-
ղը և ել վոչ մի տեղով չես շարժվիլ։ Մենք ետեղ չենք լինի.
որես դենը մեզ չփնտռեք։ Շուտով, շատ շուտով մենք ինք-
ներա կգանք։

— Կարո, ձայն տվեց Ղասին, — ախրը ես երեխեն մեզ
կարող ա պետք գա գյուղումը։

— Ի՞նչ կարող ա անի...

— Ասում եմ...

Ղասին այլևս չշարունակեց խոսքը։ Նա գրպանից հանեց
պատրույգի մի ողակ, մի կտոր կտրեց, տվեց Անդրոյին և ա-
ռաջարկեց, վոր ծայրը վառի։

Անդրոն ծանոթ էր պատրույգի հետ վարվելու ձևին։ Նրա
հայրը հաճախ քարեր եր պայթեցնում նրանով։

— Ես հո ֆիթիլ ա, ափսոս ա վոր վառեմ, սրանով քար
են կոտրում, — ասաց Անդրոն։

— Դե վոր ետքանը գիտես, տղա ջան, — ասաց Ղասին, —
այ, սրանից քեզ յերկու արշին կտամ, շավարիդ վրովը կկա-
պես գոտիի տեղ ու ծածուկ կպահես մոտդ. հենց վոր կռիվ-
ներն սկսվեն, ենքան հարմար ժամանակի կսպասես, վոր շտա-
բի մոտի զինանոցի մոտ մարդ չլինի, ֆիթիլը դռան ճեղ-
քովը ներս կգցես, մի ծերը դռան մոտ կթողես, վոր վա-
ռես։

— Պահ, ետ հո սաղ տունը տալիս ու վրա կանի. ետեղ
ենքան բարութ (վառող) ու պատրոն (փամփուշտ) կա... —
բացականչեց Անդրոն։

— Մենք ել հենց ետ ենք ուղում, ելի, վոր խմբապետի
պաշարը վառվի, վոր մեր դեմ կռվելու համար վոչինչ չունե-
նա, — վոգևորեց Ղասին։

— Կանես, Անդրո ջան, թե կվախես, — հարցրեց Կա-
րոն։

— Ինչից պետք ա վախեմ. եսա ծածուկ ներս կգցեմ
ֆիթիլը, ինքս ել կվառեմ ծերը ու կիախչեմ, վոնց վոր իմ
հերն ա անում քարը լաղմա անելիս (պայթեցնելիս). ուղում
ես մի քիչ բարութ տուր հրես ես ծառի տակը փոս անեմ,
մեջս ածեմ ու տրաքացնեմ, ծառը վեր ընկնի, — պատաս-
խանեց Անդրոն, վորի աչքերը վառվում էյին ուրախու-
թյունից։

— Չե, — առարկեց Հայրապետը, — ետ երեխի բան չի.
կտա համ իրեն կիլասի, համ ել կարող ա մի փորձանք բերի
խալխի գլխին. հանաք - մասխարություն չի զինապահետի
պայթեցնելը։ Բացի ետ, մի հանգամանք ել կա. ետ խմբապետ
չները հոտ են առել, վոր Անդրոն մեզ հետ կապ ունի. ինչ-
քան չլլի երեխա յա, կըռնեն, կչարչարեն, բերնիցը խոսք
կթոցնի, գործներս խաբար կանի։

— Բա վոնց ես ուղում, ուրեմն ասում ես Անդրոյին
չուղարկենք, — հարց տվեց Ղասին։

— Հա, ասում եմ չուղարկենք. կմնա մեզ մոտ. աչքաբաց երեխա յա, կուղարկենք հարեան գյուղերը, վոր կապ հաստատի մեր ու մյուս գյուղացիներին հետ. մեզանից վորն երեւա, կկասկածեն, բայց սա երեխա յա, սրա վրա ուշք դարձնող չի լինի, — հաստատ շեշտով ասաց Հայրապետը:

— Խելքից մոտիկ բան ես ասում, — համաձայնվեց Ղատին:

Մյուսները ևս չառարկեցին: Հարցը վորոշված էր. Անդրոն պետք է մնար:

Անդրոն թեև ուրախ էր, վոր մնալու յե, բայց մի քիչ էլ տխուր էր, վորովհետև նրան շատ էր վոգեւորել զինապահետը պայթեցնելու հերոսութեան գաղափարը:

IV

Անդրոն դարձավ սուրհանդակ: Ամեն որ լուրեր ե տանում ու բերում: Նա արդեն ճանաչում է հարեան գյուղերի բոլորիկներին, նրանց գլխավորներին. գիտե նրանց թիվը, տեղը. գիտե, թե ինչ պատրաստութիւններ են տեսնում, գիտե պայմանական խոսքեր, վորոնցով իրար ճանաչում են անծանոթ բոլորիկները, գիտե, թե ինչքան զինված ուժ կա անտառներում պահված. մի խոսքով ամեն մանրամասնութեան տեղյակ է: Հանձնարարութիւնները կատարում է բերանացի: Պատվիրում են, թե ինչ պետք է ասի, կրկնել են տալիս, ապա ճամփու գնում: Տաք շոր ու վոտնամաններ են տվել Անդրոյին: Վագում է Անդրոն սարից-սար, անտառից-անտառ: Պատվիրել են, վոր մեծ ճանապարհով չգնա. յեթե մարդ նըկատի, պահվի, թագնվի թփի յետևը, կամ բութա անի քարին: Անդրոն գիտե, վոր չափազանց մեծ գաղտնիք է իր արածը:

Մի որ Անդրոյին ուղարկեցին շատ հեռու տեղ: Չյունածածկ սարի տակին, խոր ձորում, թագնված բոլորիկներ կային, պետք էր նրանց իմաց տալ, վոր դան ու միանան, վորովհետև ապստամբութեան որը մոտենում էր:

Գնաց Անդրոն դեպի իրեն անծանոթ սարը: Հոգեդբայր Կարոն ճանապարհք ցույց էր տվել զանազան նշաններով: Մի տեղ պիտի հանդիպեր ապառաժների, ապա մի մեծ կաղնի ծառի, հետո ծածման աղբյուրի, այնուհետև պիտի անցներ փոքրիկ գետակը և բարձրանար վեր, հասներ ինչ - վոր քանդված գոմի, հետո պիտի իջներ ցած, մտներ խոր ձորը և զրտներ քարայրը: Ահա, հենց այդ քարայրում պիտի լինեյին բոլորիկները:

Մուխը վրա յեր հասնում, յերբ Անդրոն հոգնած, ուժասպառ, հասավ խոր ձորը: Թեև դեռ լույս կար, բայց ձորն այնքան խորն էր և խիտ անտառով պատած, վոր Անդրոյին թվաց, թե ինքն ընկել է խավար անդունդը:

Վոգեւորել է քարայրը... Ո՛ւր գնա Անդրոն, վոր կողմը, վոր գտնի...

Խավար ձորում մոլորված, չվարած, մեկ այս կողմ է գնում Անդրոն, մեկ այն կողմ: Անտառը լուռ է. ծառերն են միայն մեղմիվ որսորդում իրենց մերկացած գլուխները— աշնան ցուրտ քամուց...

Անդրոյի սիրտն ահ է ընկել, վայ թե գազան պատահի այս խոր ձորում, գայլերը դան ուտեն: Ի՞նչ անի...

Հիշեց Անդրոն պապի պատմած հեքյաթը գայլերի մասին, թե նրանք կրակից վախենում են: Գրպանից հանեց կայծահան քարը և արեթը, ուղեց կրակ անի, բայց մտածեց, թե մի գուցե ուրիշ մարդ պատահի, իրեն բռնի, տանի խմբապետի մոտ, ու նորից դրպանը դրեց:

Պինդ մութն է արդեն: Խավարը գիրկն է առել սար ու ձոր: Հեռվում լսվում է միայն բարակ վտակի միալար վըշշոցը: Անդրոյի ականջները ծանրացել են, թշուռ են: Ճուրտը նեղում է:

«Ինչ ուղում է թող լինի, — մտածեց Անդրոն ու խաշամ հավաքեց, կրակ արավ, ապա չոր փայտ վրա տվեց, վոր կրակն ավելի ուժեղ լինի: Անտառը բոցավառվեց: Անդրոն անզաղար փայտ է ավելացնում կրակին: Բոցը ծառերի կատարներն է խանձում. կատարյալ խարույկ է: Կրակը կարծես կենդանութիւն տվեց. մի կողմից կրակն է հոռում, մյուս կողմից

փայտն ե ճարճատում: Անդրոն հիմի, կարծես, մենակ մի
զգում իրեն: Մեջքին կապած թաշկինակն արձակեց, փռեց
գետնին, հացը դեմ արավ կրակին, վոր տաքանա, ապա սկսեց
տաք հացն ու պանիրն ուտել: Անդրոն քաղցած է. ամբողջ
օրը փոշինչ չի կերել: Ի՞նչ համով ե հաց ու պանիրը... Անդ-
րոյին թվում ե, թե իր օրում այդքան համով հաց չի
կերել:

✓ Կրակը շոյում ե Անդրոյի հոգնած մարմինը, վորը դու-
րեկան միմիում ե: Ծանրացել ե Անդրոյի գլուխը, քունը տա-
նում ե: Քունը փախցնելու նպատակով Անդրոն նորից սկսեց
փայտ հավաքել ու վրա տալ խարույկին: Կրակը թեթացավ:
Անդրոն կանգնել ե ծառին հենված ու նայում ե կրակին:
«Այ թե եստեղ լիներ են խմբապետը, գցեյի ես կրակի մեջ»,
— մտածում ե նա ու ակամա ժպտում: Կրակն այրում ե
Անդրոյի դեմքը, բայց մեջքը կարծես մրսելիս լինի: Անդրոն,
առանց յերկար մտածելու, մեջքը դեմ արավ կրակին ու մեկ-
նըվեց, փափախը դնելով գլխատակին, հաստատ վորոշելով,
վոր չի քնելու: Բայց... աչքերն իրենց-իրենց փակվում են:
Անդրոյին այնպես ե թվում, թե վերի կոպերն արձձի պես
ծանրացել են: «Ի՞նչ կլինի վոր,— ինքն իրեն ասում ե Անդ-
րոն,— աչքերս կփակեմ ու չեմ քնիլ»...

Հոգնած մարմնին հենց այդ ել պետք եր: Անդրոն աչքերը
փակեց թե չե՝ քնի ծանր վերամակը ծածկեց նրան:

Անտառում մարդիկ շարժվեցին. ղինված մարդիկ, վորոնք
ողակաձև մոտեցան կրակին ե Անդրոյին ու կրակն առան ի-
րենց մեջ:

— Երեխա յա, — շշնջաց մարդկանցից մեկը:

— Ես ի՞նչ սրտի տեր ա ես մի մատը քորփեն, վոր մե-
նակ ես ձորն ա մտել... Դուշն իր թևովը մենակ ես վիրուճի
ձորը չի մանիլ, — ասաց մյուսը:

— Հալա մի լավ մտիկ, տես, բալքի ճանաչես...

Մարդկանցից մեկը մոտեցավ, կրակին ցախ ավելացրեց,
վոր լույսով ավելի լավ տեսնի Անդրոյի դեմքը: Բայց դեռ բան
չեր ասել, յերբ հեռվից մեկը բացականչեց.

— Արա, ետ հս մեր երեխեն ա, իմ Անդրոն: Անդրո ջան,
Անդրո, Անդրո...

Անդրոն խայթվածի պես վեր թռավ: Ապշած նայում
ե չորս բոլորը, մարդ չի տեսնում, կարծես աչքերին փառ
են քաշել: Անդրոն տրորում ե աչքերը: Մարդիկ ծիծաղում
են:

— Անդրո ջան, ետ վիճեց ես եստեղ ընկել...

Մի մարդ ամուր գրկել ե Անդրոյին ու համբու-
րում ե:

Անդրոյին թվում ե, թե ձայնն իր հայրիկի ձայնն ե. ու-
զում ե խոսի, բայց գլուխն ընկնում ե մարդու գոգը, աչ-
քերը փակվում են. նուենը կարծես ցանցել ե նրա վողջ եյու-
թյունը. գլուխը կարծես պոկած լինեն ու ձմերուկի պես գլո-
րելիս...

Մարդիկ նորից ծիծաղում են:

— Վեր կալ, վեր կալ գնանք, մեղք ա, մի չարչարի,
թող քնի...

Մարդը գրկեց Անդրոյին. մյուսները կրակը հանգցրին ու
գնացին:

* * *

Կուշտ քնից հետո, յերբ Անդրոն աչքերը բաց արավ, շուր-
ջը փոշ կրակ կար, փոշ անտառ: Քարանձավումն եր: Կողքին
մի մարդ կար պառկած, վորն ամուր գրկել եր նրան ու վրան
զցած մուշտակի կիսով ծածկել Անդրոյին, վոր չմրսի: «Ո՞վ ե
ես մարդը, — մտածում ե Անդրոն, — չլինի՞ ելի յերագումն
եմ»...

Քարանձավը խավար ե: Անդրոն աչքերը չռել ե, նայում
ե մարդուն, ուզում ե ճանաչի: Մարդու դեմքը չի յերևում:
Անդրոն սկսեց շոշափել մարդու ձեռները, շորերը ու հանկարծ
ճչաց.

— Ապի ջան, ապի, ապի...

Քարանձավում մարդիկ շարժվեցին:

— Ապի, ապի, վեր կաց, վեր կաց, թե երագում չեմ,

— գոչեց Անդրոն:

— Հ՞ը, ի՞նչ, հա, Անդրո ջան...

Անկապ բացականչութիւններ արաւ մարդը ու վրա նըստեց:

Անդրոյի հայրիկն էր:

Վոնց ե ուրախ Անդրոն...

— Բա ասեցին, թե քեզ բռնել են, ապէ, ետ վոնց ա ետեղ ես, — հարցնում ե Անդրոն, դեռ ևս կասկածելով, թե յերազ ե:

— Փախա, քե մատաղ, փախա, բա, վոնց ես ընկել ես վիրուսի ձորը...

— Կարո ապին դարկեց, վոր ետեղի բոլշիկներին ասեմ... Քեզ երազում տեսա... Կրակի կողքին քնած... Հալբաթ քունս տարել եր, — շտապ ու անկապ սկսեց խոսել Անդրոն:

Քարանձավի մարդիկ հավաքվեցին:

Անդրոն պատմեց իր գալու նպատակը, ասաց ինչ վոր պատվիրել եր հորեղբայր Կարոն: Մարդիկ գովեցին Անդրոյի քաջութիւնը, վորսի մտով կերակրեցին:

Մինչդեռ Անդրոն նախաճաշում եր, մարդկանցից մեկը մի թղթի կտոր ծնկանը դրած ինչ-վոր բան եր գրում: Գրութիւնը վերջաճնելուց հետո, մարդը մոտեցավ Անդրոյին, շոյեց նրա գլուխը, հետո պատվիրեց, թե ինչ ե հաղորդելու հորեղբայր Կարոյին ու ձեռքի նամակը տվեց նրան:

— Ես նամակը չլորցնես, — ասաց մարդը, — բերանացի ինչ վոր ասեցի՝ կասես Կարոյին ու ես նամակն ել կտաս իրան: Հիմի, ես ա լուսը բացվելու վրա յա. քեզ հավաքի, հաց ու միս ել վեր կալ ու ճամբա ընկի, իմ խելոք տղա:

Ապա դառնալով մի ջահելի, ասաց.

— Ես երեխին կտանես, կհասցնես մինչև քանդված գոմը, ետեղից ճամփեն շանց կտաս ու ինքդ յետ կդառնաս:

Այդպես ել արին:

Անդրոն վտան ու ձեռն ամրացրեց ու ճանապարհվեց:

V

Գնում ե Անդրոն վաղելով: Ինքն իրեն մտածում ե, թե ինչպես պատահեց, վոր ընեց կրակի մոտ, հայրիկն ինչպես ե

փախել բանտարկիւած տեղից ու նման բաներ: Զանազան ծրարադրեր ե քաշում, թե ինչպես պետք ե այդ բոլոր փախած բոլշիկներին հետ միասին ինքն ել կովի խմբապետի դեմ: Ափսոս, վոր հրացան չունի: Ասենք, հրացան չի կարող բանեցնի, բայց լավ կլինի, վոր իրեն մի ատրճառակ տան: Տեղ հասնի թե չե՝ հորեղբայր Կարոյին կխնդրի, վոր իրեն մի ատրճառակ տա:

Անդրոն հասավ առվակին: Առվակը սառել ե. յերեսի բարակ սառուցի տակից ջուրը խլխլալի հոսում ե: Անդրոն կանգնել, միտք ե անում, վոր յեթե վտար դնի սառուցին, սառուցը կկտորի, ինքը կընկնի ջրի մեջ, լաջն են ե քարեր գցի առվակի մեջ, վոր վտար դնելու տեղ լինի ու վրայից թռչի, անցնի մյուս ափը:

Անդրոն քարեր ե գցում առվակի մեջ: Խոշոր քարերը դժվարութեամբ են պոկվում. ցուրտը նրանց մեխել ե գետնին. բայց Անդրոն, թեև դժվարութեամբ, պոկում ե ու գլորելով գցում ուզած տեղը: Վերջապես Անդրոն ցատկեց առվի մյուս ափը: Քրտնել ե Անդրոն: Նա յերեսը լվացավ ու առվի մոտ նստեց, վոր քիչ հանգստանա:

Անդրոն հանել ե նամակը և նայում ե. ուզում ե կարդա, թե ինչ ե գրած, բայց նամակը թարս ե դրած: Անդրոն շուռ ու մուռ ե տալիս, բայց չի կարողանում վոչ մի տառ ել ե շոկի:

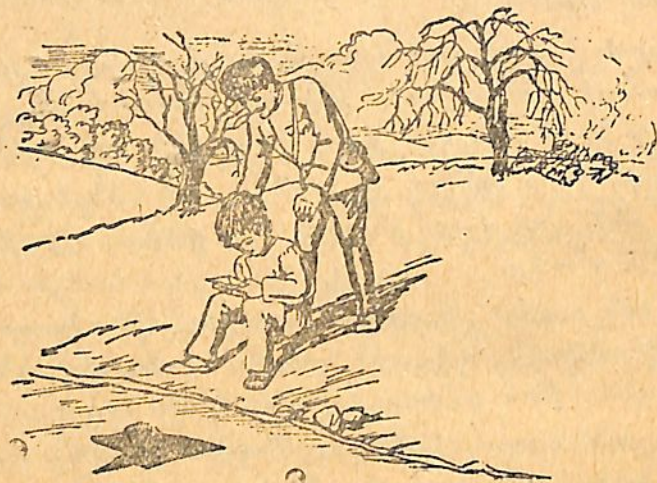
Հենց այս միջոցին եր, վոր մի զինված մարդ կանգնեց Անդրոյի գլխավերիը ու գոռաց.

— Ետ ինչ թուղթ ա, ետ վճռեղից ես դալիս...

Անդրոն, առանց վայրկյան կորցնելու, թուղթը գցեց առվի մեջ: Զուրը պտույտ-պտույտ անելով՝ նամակը տարավ, կոխեց սառուցի տակ:

— Ի՞նչ ես անում, տո շան լակոտ, — գոռաց զինված մարդը, բամփեց Անդրոյի գլխին, ապա սառուցը կտորելով՝ թուղթը հանեց:

Թուղթը թրջվել էր, տեղ-տեղ պատառոտվել, իսկ վոր գլխավորն ե՛ր քիմիական մատիտով գրվածը բոլորովին փչացել էր, գրվածքի տեղ միմիայն ներկված թուղթ էր յերեվում:

Ձինված մարդը զայրացավ, հայնոյանք թափեց Անդրոյի գլխին, մի քանի հարված ել տվեց ու հրամայեց.

— Դե, առաջ անցիր, շան լակոտ, հրեա վոր քեզ հաղ ե— հաղ կտրտենք, են ժամանակ կիմանաս, թե վոնց ես տեսակ թղթերը շուրը գցեա:

Գնում ե Անդրոն գլուխը կախ, արցունքն աչքերին: Մեկ մտածում ե փախչի, մեկ ել գտնում ե, վոր անկարելի յե. զինված մարդը կարող ե մինչև անգամ սպանի: Անդրոն լավ գիտե, վոր արդեն բռնվել ե ու մտածում ե, թե ինչ պատասխան ե տալու խմբապետին, վոր կատաղած հարձակվելու յե վրան:

Ձինված մարդն ինչքան բան ե հարցնում, Անդրոն վոչ մի պատասխան չի տալիս. շարունակ լաց ե լինում, թե իբր ցավից վոչ մի բան չի կարող ասի: Ձինված մարդը հարցերին

պատասխան չստանալուց կատաղում ե ամեն անգամ, ու հրացանի կոթով հարվածում Անդրոյի թիկունքին, մեջքին, վոտներին...

Ձինված մարդը, այսպես ծեծելով ու հարվածելով, Անդրոյին հասցրեց իրենց գյուղը և առաջն արած տարավ ուղղակի այն տունը, վորտեղ խմբապետն եր ապրում:

Վողջ գյուղը թափվել ե տան առջևի հրապարակը: Գոռում-գոռումն ընկել ե: Գյուղացիք պահանջում են, վոր խմբապետն արձակի վոչ միայն Անդրոյին, այլև մյուսներին, վորոնք կասկածով բռնված ու բանտարկված են:

Խմբապետը հրամայեց իր զինվորներին, վոր հավաքված խալխին քչեն հրապարակից: Մտրակներն սկսեցին իրենց գործը. ել մեծ ու փոքր չեն հարցնում, կնիկարմատ ու ծեր չեն հարցնում, վորի զուխն են արյունվա արել, վորի յերեսը...

* * *

Խմբապետը հարց ու փորձ ե անում Անդրոյին:

Անդրոն միայն մի պատասխան ե տալիս, թե ինքը վոչ մի բանից տեղեկություն չունի:

— Վհրտեղ ե հայրդ:

— Յես ինչ գիտեմ, — պատասխանում ե Անդրոն, — յես վոր մեր բլնեն գնացի, իմ ապին տանն եր, հիմի չեմ գիտում վորտեղ ա:

— Հորեղբայրդ վորտեղ ե:

— Չեմ տեսել:

— Ես նստակն և՛ քեզ տվեց:

— Նամակն առվի մոտ գտա, ուղեցի կարդամ, են մարդը վոր վրես բղավեց, վախից ձեռիցս վեր ընկավ, ընկավ առուն:

Խմբապետը շուռ ու մուռ ե տալիս նամակը, վոչինչ չի կարողանում հասկանա: Ինչ-վոր ապակի հանեց գրպանից, դրեց թղթի վրա, ապակին բարձր ու ցածր արավ ու գլուխը թափահարեց: Հետո հայելին դրեց առաջը, նստակը դեմարավ հայելուն, մի քանի տառի անուն փնթփնթաց քթի տակ ու զայրացած դեն շարտեց հայելին ել, թուղթն ել:

— Ուրեմն չես ասում, ելի, թե վորտեղ են հայրդ, հորեղբայրդ ու նրանց ընկերները, — գոռաց խմբապետը:

— Յես վոչ մի բան չգիտեմ, — գլուխը կախ պատասխանեց Անդրոն:

— Չգիտես, հրես կիմանաս, — ասաց խմբապետը, ձեռքն առավ մտրակը և սկսեց անողորմաբար ծեծել Անդրոյին:

Անդրոն սկզբում ցավեր երզգում, բայց հետո, հատակին ընկած, միայն նստում եր: Անդրոյին թվում է, թե իր մարմինը մի ուռած մսագունդ է, վորին հարվածում են ու տրորում, վորից ինքը վոչինչ չի զգում:

Անդրոյին քարշ են տալիս, բայց նա խելքն արդեն կորցրել է. այլևս չի հասկանում, թե ինքը վորտեղ է, կամ ինչ են անում իր հետ:

Անդրոն յերբ ուշքի յեկավ, հասկացավ, վոր ինքը թոնրի մեջ է: Ուղեց տեղից շարժվի, չկարողացավ, ձեռն ու վոտը կարծես իրենը չլինեն. մեջքը ցավում է, գլուխն ուռել է, աչքերը հաղիվ են բացվում: Թոնրի գլուխն ամուր ծածկած է. Անդրոն չի կարողանում հասկանա գիշեր է, թե ցերեկ: Բանն այն է, վոր վոչ քաղց է զգում, վոչ ցուրտ:

Թոնրի բերանը բացվեց. ինչ-վոր մարդ կուցավ, բռնեց Անդրոյի թևից ու թոնրից հանեց:

Խավար գիշեր է: Անդրոն հիշում է, վոր իրեն ծեծեցին յերեկոյան, բայց չգիտե, թե մի ամբողջ գիշեր ու ցերեկ ընկած է յեղել թոնրի մեջ: Թոնրից հանելուն պես Անդրոյի ցավերը սաստկացան, բայց չի կարողանում ճշտ. ցրտից ձայնը կտրել է:

Անդրոյին համարյա քարշ տալով տարան խմբապետի մոտ:

Խմբապետը նորից հարց ու վորձ արավ. անողում. Անդրոն վոչինչ չի ասում, չի յել կարողանում ձայն հանի:

— Շամփուրները բերե՞ք, — հրամայեց խմբապետը:

Ծայրերը շիկացած շամփուրներ բերին:

— Տեսնում ես ես շամփուրները, — ասաց խմբապետը, — յեթե ամեն բան չասես, աչքերդ հաճելու յեմ սրանցով:

Անդրոն սարսափեց: Մի բույե նրա մտքովն անցավ, թե ինքն արդեն կույր է, աշուղի պես, և սկսեց հեկեկալ:

— Շամփուրները յետ տարե՞ք, — կարգադրեց խմբապետը, — թող լացը վերջացնի, հետո կասի:

Նստել է Անդրոն ապուշ կտրածի պես ու չի իմանում ինչ անի, կամ ինչ ասի: Յավերի հետ միասին քաղց ել է զգում, բայց ինչպես ասի, թե քաղցած է. խմբապետը նրան հո հաց չի տալ... Սովից քիչ է մնում ուշքը գնա:

Խմբապետը դարձյալ նույն թուղթն է խաղացնում ձեռքին:

— Հսիր, այ լավ տղա, — մեղմ ձայնով ու սիրալիր ասաց խմբապետը, — մենակ ասա, թե ես նամակն ով քեզ տվեց, ինչի համար, քեզ կազատեմ, կգնաս ձեր տուն. մորդ ել կազատեմ, վոր հրեն գոմի միջին. ինչ վոր հայրդ փախել է, նա բանտարկված է: Մայրդ մեղք է:

— Գիտեմ, հիմի համ քաղցած ես, համ մրսած, համ ել ամբողջ մարմինդ ցավից մթմթում է: Ա՛յ, սրանից ել հեշտ բան. տես, ինչքան լավություն կլինի. մայրիկդ կազատվի, երեխեքն ուրիշի դռներին չեն մնալ, դու ել կգնաս ձեր տուն, կուշտ հաց կուտես ու փափուկ անկողնում կքնես. քեզ փող ել կբախշեմ, շաքար ել կտամ, վոր չայ խմես, աչքերդ ել չեմ հանիլ, մի ձի յել կբախշեմ, վոր նստես ու քչես. ուզում ես մի ատրճանակ ել կտամ, մի հրացան ել, վոր մեծանաս, վորս անես: Յես քո լափն եմ ուզում. ինչ վոր ուզես, կտամ, նոր-նոր շորեր, վոտնամաններ, մի խոսքով ինչ վոր քեֆդ ուզի: Դե, ասա, լավ տղա, ասա:

Խմբապետը մինչև անգամ մոտեցավ, շոյեց Անդրոյի գլուխը:

Գյուղի ծայրին մի հրացան պայթեց. ապա յերկրորդը, յերրորդը...

Խմբավետը հեռացավ Անդրոյի մոտից, ատրճանակը վերցրեց սեղանի վրայից, դուռը ծեղկ արավ:

Գյուղի զանազան կողմերում թռչող լուսատուիկներ յերեւակացին: Լույս են տալիս ու հանգչում, վորից հետո լավում է հրացանի վորոտը: Խմբավետը կապեց փամփուռ աղանդները, հրացանը ձեռն առավ, ուղեց դուռս գալ, բայց հենց այդ միջոցին ներս ընկավ գյուղի տանուտները և սարսափահար գոչեց.

— Փախչենք, պարոն խմբավետ, թե չե մեզ կկոտորեն:

— Ի՞նչ խաբար ե...

— Սաղ գեղը վորտի կանգնած դեսն ա գալի, հալա մի տես...

Չողերի ծայրին կապած լաթեր են վառվում գյուղի ծուռ ու մուռ փողոցներում: Աղմուկ է, իրարանցում, հրացանաձգություն, շների հաջոց...

Մարդկանց ճիչն ու աղաղակը բռնել է վողջ գյուղը: Լույսերն ամեն կողմից գալիս են դեպի կենտրոն, դեպի այն տունը, վորտեղ խմբավետն է: Ահա ինչ-վոր դուռը ջարդեցին: Աղմուկն ավելի սաստկացավ: Լսվում են ուրախ բացականչություններ.

— Կեցցե՛ն ազատությունը...

— Կորչեն խմբավետները...

— Կորչի՛ր դաշնակցական կառավարությունը...

— Կեցցեն բոլշևիկները...

— Կոտորեցեք խմբավետ շներին...

Բանտարկված բոլշևիկները — կանայք, թե սղամարդիկ — ազատված են:

Լույսերը, հազարավոր աչքերի պես, մոտենում են:

Խմբավետը դուրս յեկավ, ձին հեծավ, հրամայեց, վոր իր զինվորները, տանուտները և ելի մի քանի հոգի — հարուստներից — հետևեն իրեն, բռնեն գյուղի վերին դիրքը և սկսեն հրացանաձգությունը:

Լույսերը մոտեցան խմբավետի շներին:

Մի կին ճշալով ներս ընկավ.

— Անդրո ջան, բալա ջան...

Անդրոն ինքն ել չիմացավ, թե ինչպես իր ձայնը բացվեց, ուրախ գոչեց.

— Ե ս տ ե դ եմ, նանի ջան, ե ս տ ե դ ե մ, վախիլ մի...

— Բաց արեք զինապահետքը, — գոչեց մեկը բակում, — բաց արեք ու ով վոր դենք կարա բանացնի, դենք տվեք, քշեցեք ետ շներին...

Բաժանում են — հրացաններ, ատրճանակներ, փամփուռներ...

Վերևում դիրք մտած խմբավետն ու իր կողմնակիցները կրակում են գյուղի վրա:

— Անդրոյին հարցրեք, թե տղերքը վորտեղ են, մարդ ուղարկեցեք, թող իմաց անի, գան, — դարձյալ գոչում է նույն ձայնը:

Անդրոն մոռացել է իր ցավերը: Սկզբում նրան մի դող բռնեց, իսկ հիմի վողջ մարմինն այրվում է. այնքան տաք է, վոր ցավ չի զգում:

Անդրոն հաղիվ պոկ եկավ մոր գրկից, ցած թռավ բակը և արագ-արագ հայտնեց, թե վորտեղ են պահված հորեղբայր Կարոն ու մյուսները:

— Դե, գյուղից ել շուտ թոցրու ձիդ ու հասիր տղերանցը, ասա թող ղուշի թևով հասնեն...

Մեկը ձին ասպանդակեց ու կորավ խավարի մեջ:

— Լույսերը հանգցրեք, — կարգադրեց նույն ձայնը, — կնանիք, դուր տեղը փամփուռ չփչացնեք. վոչ վոք չկրակի. տասը հոգի թող աջ գնա, տաս-տասնհինգ հոգի — ձախ, մնացածն ել իմ յետևից յեկեք, սուս, ձեն չհանեք, բալբի շրջապատենք ետ շներին...

Լույսերը հանգան: Գյուղում հրացանի պայթյուն չի լրսվում, միայն վերևի դիրքերից խմբավետն իր մարդկանցով գնդակի կարկուտ է թափում գյուղի գլխին: Խավարի մեջ դնդակները վզողում են ու խրվում դեզերի մեջ կամ քանդում կտուրները...

Գիշերը կարծես այնքան է յերկարել, վոր իսկի լույսը չի բացվելու:

Մեկը վազում է. վոտովն ինչ-վոր փափուկ բան ընկավ. կանգ առավ, անդդեց. յերեխա յե, ու՛մ է, կռացավ. խավարում վռչինչ չի ջոկում. հրացանն արձակեց ընկածի դեմքին մոտ...

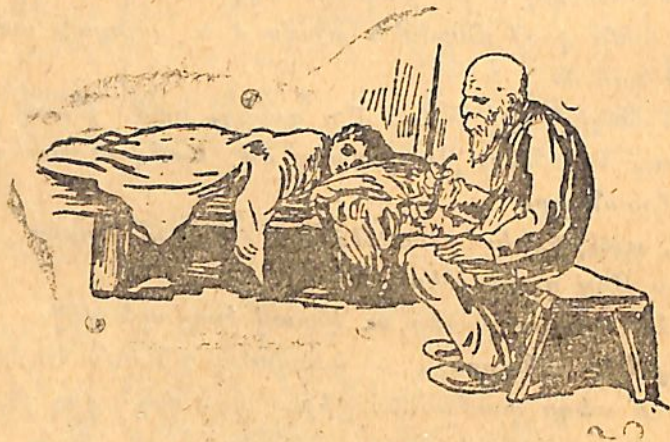
Անդրոն է անշարժ ընկած:

— Ո՛Ֆ, են շներն ես երեխին սպանեցի՞ն, — մղկտոցով բացականչեց անցվորը, Անդրոյին գրկեց ու հասցրեց իրենց տուն:

Անդրոյի ամբողջ մարմինը կապտած է, տեղ-տեղ ուռած: Մայրը ծվում - ճշում է, մաղերը փետում:

Կանչեցին Չորանանց Ավոյին: Իննսուռն տարին անց ծերունի հովիվը ներս մտավ, անդդեց Անդրոյի մարմինը, ականջ դրեց սրտին ու ասաց.

— Երեխեն սաղ ա, գյուլլա չի դիպել, ես վոր անորենն ա եսքան վոտի տակ տրորել... Արաղ բերեք, արաղ...

Չորան Ավոն սկսեց ողիով տրորել Անդրոյի մարմինը: Այլ փաթաթեց ու պառկացրեց տաք անկողնում, պատվիրելով, վոր չարթնացնեն մինչև ինքն իրեն չարթնանա:

— Մի տարի... — չիբուխը լցնելով սկսեց իր պատմությունը ծերունին, — մի տարի ես մեր Ովազիմի երեխեն ինչ ա, են վոր հիմի փախած ա... Հա, դե են վախտն երեխա յեր, ելի .. Սխըր խոսքը, վոր տակիցը չասես՝ վերջը դուզ չի գար:

Ես մեր Ովազիմը մի արջի քոթոթ եր բռնե , բերել բինեն: Ասեցի, Ովազիմ, ետ քոթոթը մի փորձանք կբերի մեր գլխին, սա թե՛ ինչ փորձանք, քաղքումն արջին պար գալ ել են սովրացնում...

Խմբապետի բռնած դիրքում հրացանաձգությունն ուժեղացավ. լավեցին անընդհատ համադարկեր...

Լույսը բացվում եր: Հրացանաձգության ձայները հետզհետե հեռանում ելին:

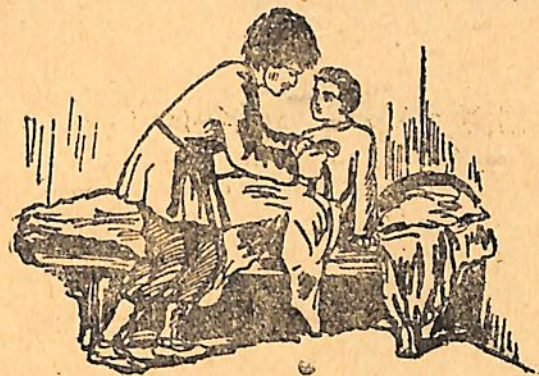
Հեռու սարի գլխին վորոտաց մի թնդանոթ: Դա — Կարմիր բանակի թնդանոթն եր, վոր վողջուռում եր ապստամբ գյուղացիների հաղթանակը:

* * *

Անդրոն յերբ աչքերը բացեց, նրա ականջին հասավ գուռնի ձայնը:

Վողջ գյուղը ցնծության մեջ եր:

Այն տան գլխին, վորտեղ խմբապետն եր ապրում, մի

կարմիր դրոշակ ծվում եր աշնան քամուց:

Հորեղբայր Կարոն հեղափոխական կոմիտեյի նախագահն եր:

— Անդրոն ուզեց վեր կենալ տեղից, չթողին:

— Սխըր յես ել եմ ուզում ուրախանամ ամենքի հետ, — ասաց Անդրոն:

— Ես ե քեզ ել կուրախացնենք, — ասաց մայրիկը ու տանից դուրս յեկավ:

Մի քիչ անց, գուռնան արդեն նվազում եր Անդրոյենց դռանը:

Հորեղբայր կարոն ներս մտավ, գրկեց Անդրոյին ու մի կարմիր ժապավեն կապեց նրա կրծքին:

— Ես կարմիր կտորը, — ասաց հորեղբայր կարոն, — մեր հեղափոխական կարմիր դրոշակի մի մասն ա. վոնց վոր մենք, մեծերս ամուր ենք պահում Հոկտեմբերի կարմիր դրոշակը, հնպես ել դու ամուր պահի քո կրծքին ես վոքրիկ դրոշակը, վոր միշտ հաղթես մեր թշնամիներին:

Ներկա յեղողները բարձր գոչեցին — «Կեցցե մեր Անդրոն», «Կեցցե Խորհրդային իշխանությունը»...

Զուռնան նվազում եր պարի յեղանակ:

Ի՞նչ ուրախություն եր...

ԿԱՐՄԻՐ ԹԱՇԿԻՆԱԿ

ԿԱՐՄԻՐ ԹԱՇԿԻՆԱԿ

Ապրում եյինք մեծ քաղաքի խուլ ու յետ ընկած փողոցներին մեկի վրա գտնվող խոնավ ու խավար նկուղում։ Հորս չեմ տեսել, նրան սպանել են, յերբ յես վեց ամսական եմ յեղել։ Մայրս շատ բան չի պատմել հորս մասին։ Հենց վոր սկսում եր, թե հորս կյանքը նկարագրի, աչքերը լցվում եյին արցունքով, և խեղճ կինը միայն թուքն եր կուլ տալի, ասելով «կամե՞մանաս, բալաս, ինքդ կիմանաս»։ Ասենք, յեթե պատմեր ել — բան չեյի հասկանա, վորովհետեւ դեռ շատ փոքր եյի հասկանալու համար այն ամենը, ինչ վոր հետո իմացա հորս ընկերներից։

Հագիւլ հիշում եմ, վոր ինձնից յերկու տարով մեծ քույրըս մեռավ թոքերի բորբոքումից ու մնացինք յես ու մայրս։

Դժվար եր մեր ապրուստը, մայրս ամբողջ ուրը դուրսն եր լինում, լվացք եր անում հարուստ մարդկանց տներում, և իրիկունը հոգնած, վոտները հագիւլ քարշ տալով վերադառնում տուն, ընկնում մահճակալին ու շարունակ գանգատվում կրոնների ցավից։ Շատ եյի խղճում մայրիկիս, բայց ինչքան մը տածում եյի իմ փոքրիկ ուղեղով, վոչ մի հնար չեյի գտնում նրան ոգնելու, ու մի բանով եյի մխիթարում ինձ, վոր կիծանամ, կախշատեմ ու լավ կապրենք։

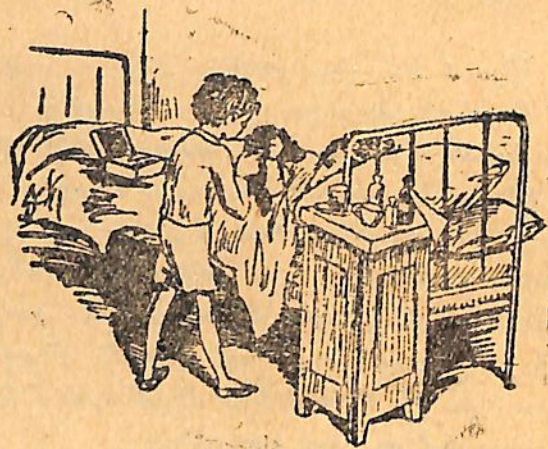
Մեր բակում մեզ պես չքավոր մարդիկ եյին ապրում, վորոնք ցերեկները պահում եյին ինձ իրենց մոտ, ու շատ անգամ ել կերակուր տալիս։

Յես արդեն մեծացել եյի, դարձել յոթը տարեկան, մայրըս մտածում եր ինձ դպրոց տալ։ Բայց ահա, մի ուր, յերբ

մայրս տուն մտավ, նրա յերեսի գույնը թուել եր, յեղունգ-
նէրը կապտել, իսկ ինքը դողում եր աշնան տերեւի նման: Նա
հազիվ անկողին մտավ, վորից հետո տաքութիւն սկսվեց: Մեր
հարեան Պավելը, վոր մի բանվոր եր և հորս ընկերներէց,
բժիշկ կանչեց, մի անգամ ել հազիվ վճարեց բժշկի ու դեղի
փողը ու կարծելով, թե դրանով ամեն բան վերջացավ, ինձ
հանգստացրեց, թե մայրիկը կլավանա, ու ինքը գնաց իր հող-
սին: Իսկ մայրիկը չեր լավանում, նա քանի գնում—այնքան
ավելի վատանում եր:

Մի փոքրիկ լամպ վառած, մայրիկիս անկողնի մոտ նըս-
տած շարունակ նայում եյի դեմքին ու սպասում, թե յերբ ե
շուր ուզելու, վոր տամ—այրվող բերանը թաց անելու համար:
Հարեան կանայք շուտ-շուտ մտնում եյին մեզ մօտ, հաշ-
նում թե ինչպես ե գգում իրեն հիվանդը, և վոչ մի բան
չհասկանալով նրա դրութիւնից ուսները վեր քաշելով նորից
գնում:

Մի գիշեր մինչև լուսաբաց մայրս շատ տանջվեց տաքու-
թիւնից, յես ել նստած, շարունակ այն եյի մտածում, թե ինչ

և լինելու: Ու շատ մտածմունքից քունս տարել՝ քնել եյի, յերբ
մայրս ձայն տվեց: Նա իր փոքրիկ արկղն ուզեց: Նստեց ան-
կողնում, բաց արավ արկղը, հանեց միջից թղթի մեջ փաթա-
թած մի արյունոտ թաշկինակ ու դեմ արավ ինձ:

— Առ, բալա ջան, սա հորդ թողած միակ հիշատակն ե,
լավ պահիր: Յերբ նրան սպանեցին, այս թաշկինակը գտանրա
արյունաշաղախ ծոցում, պահեցի, վոր յերբ մեծանաս, քեզ
տամ, վոր դու իմանաս, թե ինչպես ե ապրել հայրդ, ինչու
յես սպանվել և ով ե սպանել նրան,—ասաց մայրս:

Նրա աչքերը նորից լցվեցին արցունքով, նա ինձ համ-
բուրեց ու կրկին թեք ընկավ անկողնում:

Արյունոտ թաշկինակը ձեռիս, մոլորված նստել եյի, յերբ
մեր հարեան Պավելի կինը ներս մտավ: Նա մոտեցավ անկո-
ղն, ապա դարձավ դեպի ինձ, թեկցս բռնեց ու տարավ ի-
րենց տուն:

— Թող մայրիկը հարգիստ քնի, բալաս, իսկ դու մեզ
մօտ մնա,—ասաց նա:

Յես այլևս մայրիկիս չտեսա: Նա մեռել եր, թաղել եյին
առանց ինձ:

Այս, հորս արյան մեջ թաթախված, կարմիր թաշկինակը
յես շարունակ պահում եյի իմ ծոցում, և ինձ թվում եր, թե
իմ հայրիկը շարունակ ինձ հետ ե, իմ կրծքին կպած, իմ
սրտի մեջ: Վոչ վոր չգիտեմ թաշկինակի գոյութիւն մասին,
մինչև անգամ քեռի Պավելը, վորի տանն եյի ապրում, և վորը
պահում եր ինձ իր փոքրու պես:

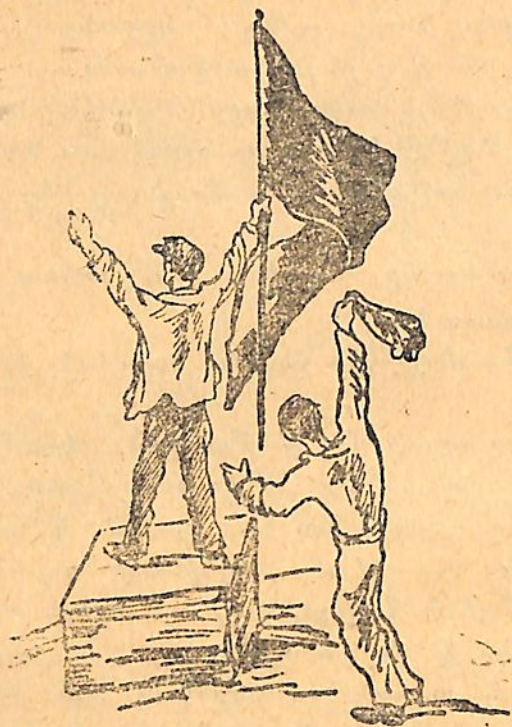
Յես արդեն տաններկու տարեկան եյի, աշխատում եյի
հենց նույն դրասենյակում, ուր աշխատել եր իմ հայրիկը:
Յես բավական տեղեկութիւններ եյի հավաքել հայրիկիս մա-
սին, և գիտեյի, վոր նա դեմ ե յեղել գործարանի տիրոջը,
թաղավորին, նա կազմակերպելիս ե յեղել բանվորներին, վոր
կռվեն նրանց դեմ, վորի պատճառով և վոստիկանութիւնը
մի որ շրջապատել ե նրա կազմակերպած ժողովատեղին, ու-
զել ե կոտորել ամենքին և, հրացանաձգութիւն ժամանակ,
սպանել ե հայրիկիս: Այս ամենը գիտեյի, բայց չեյի կարո-
ղանում հասկանալ պատճառը:

Ահա հենց այդ ժամանակ եր, վոր հեղափոխութիւն ծա-
ղեց:

Դուրս յեկան բանվորները կարմիր դրոշակներով: Քեռի
Պավելը մի ճառ արտասանեց: Շատ բան չհասկացա նրա ա-

սածից, միայն մի բան շատ խիստ տալաւորւեց իմ ուղեղում,
այդ աչն եր, վոր նա ասաց:

— «Այս կարմիր դրոշակը ներկւած է բանվորների կար-
միր արյունով, յերգւեցեք ամուր պահել այն, հիշեցեք 1905
թիվը»:

Ինձ թվաց, թե քեռի Պավելը խոսում է իմ հայրիկի և
նրա արյունոտ թաշկինակի մասին, յես շատ հուզվելուց լաց
յեղա ու ծոցիցս հանելով կարմիր թաշկինակը, բարձր բռնե-
լով ճշացի.

— Ճիշտ է ասում քեռի Պավելը, ահա հայրիկիս արյու-
նով ներկւած կարմիր թաշկինակը:

Լ Ո Ի Ի Ջ Ա

Լ ՈՒՒ Ջ Ա

(Պարիզի կոմունայի դեպքերից)

I

Մի շաբաթից ավելի չե, ինչ փոքրիկ Լուիզան չի տեսել իր հայրիկին:

Պատահում ե, վոր հայրիկը գիշերները բոլորովին տուն չի գալիս, իսկ յեթե գալիս ել ե, ապա այնքան ուշ, վոր Լուիզան քնած ե լինում:

Գալիս ե և, ինչպես մայրիկն ե ասում, առանց քնելու կամ հանգստանալու, կրկին վերադառնում ե իր ընկերների մոտ:

Լուիզան հազիվ 8 տարեկան ե, թրվուռն, ուրախ, խարտյաշ, շիկահեր գանգուրներով մի աղջիկ, վորի խոսակցիկներն ողակ-ողակ իջնում են նրա վարդագույն թշերի վրա, վորոնց հետ շատ ե սիրում խաղալ հայրիկը, յերբ գործարանից տուն ե դառնում յերեկոները:

Լուիզայի փոքրիկ ուղեղը չի կարողանում հասկանալ, թե ինչո՞ւ հայրիկն իր սովորական աշխատանքին չե, ինչո՞ւ յերեկոները տուն չի գալիս իր ժամանակին, ինչո՞ւ այժմ նրա ձեռին հրացան կա, մի բան, վոր առաջ յերբեք չի տեսել ինքը վոչ հայրիկի ձեռին, վոչ ել իրենց տանը:

Բանն այն ե, վոր միայն հայրիկը չի այգալես, այլ նրա հետ աշխատող բոլոր այն բանվոր ընկերները, վորոնց Լուիզան ճանաչում ե: Նրանք ել են գինվոր դառել, թեև առանց գինվորական համազգեստի:

Լուիզան չի կարողանում հասկանալ նմանապես, թե ինչու բոլոր դպրոցները փակվել են և ինքը չի գնում սովորելու։ Մի անգամ նա տեսել է, վոր իր ուսուցիչներից մեկը, այ, են բարձրահասակ, բարի, ժպտացող, մանուկներին սիրող պարոն Ժանը նույնպես հրացանը ձեռին ման է գալիս փողոցում, կարծես պահակ լինի...

Առաջ հրապարակներում հավաքվում էին մարդիկ, բանվորներ, կանայք, մինչև անգամ յերեխաներ։ Խոսում էին, ճառեր արտասանում, վորոնցից Լուիզան համարյա բան չէր հասկանում, թափահարում էին կարմիր դրոշակներ, ցնծադին աղաղակում, ծափահարում, «կեցցե» գոչում, ուրախանում, իսկ, այ, մի շաբաթից ավելի յե, ինչ ամեն բան լուել է. փողոցները, դրեթե, դատարկ են լինում, իսկ յերեկոները տանից դուրս գալն արգելված է։ Մի խոսքով այնքան տխուր է, վոր Լուիզան չի կարողանում, մինչև անգամ, իր ընկերուհու՝ Ժակլինայի մոտ գնալ։ Ժակլինան բավական հեռու յե ապրում, իսկ մայրիկը թույլ չի տալիս հեռու տեղ գնալ։ «Վտանգավոր է, — ասում է, — կարող է մի բան պատահի»։ — Իսկ թե ինչ «բան» կարող է պատահի, Լուիզան այդ չգիտե, մայրիկը չի ասում։

«Ձեռ հասկանա, դեռ փոքր ես», — ասում է մայրիկը շույելով նրա գանգուրները։ Իսկ յերբ Լուիզան սկսեց լաց լինել, բողոքեց, ասելով՝ թե ինքը շատ լավ էլ կհասկանա, մայրիկը նրան մի բառ միայն ասաց, վոր շատ ամուր մեխվեց Լուիզայի փոքրիկ ուղեղում։ Մայրիկն ասաց, թե հեղափոխությունն է։ Ճիշտ է, Լուիզան լուեց, բայց իրոք չհասկացավ, թե ինչ բան է հեղափոխությունը։

— Իսկ յերբ կվերջանա այդ հեղափոխությունը, — հեղելով, ու շվարած հարցրեց Լուիզան, — յես շատ, շատ եմ կարոտել հայրիկին։ Թող վերջանա, եղ ինչ վոր ասում ես, այ, եղ բանը, հեղափոխությունը... Շնտ կվերջանա...

Մայրիկը ժպտաց, շոյեց, համբուրեց նրա խոսքովիները և քնացրեց։

Լուիզան յերագների մեջ էր, յերբ հայրիկը տուն վերադարձավ։ Ուշ գիշեր էր, Լուիզան թեև իմացավ հայրիկի դալը, բայց քունը գլխին՝ չկարողացավ վեր կենալ։ Գլուխն այնքան ծանր էր... կարծես կապար էյին լցրել մեջը։ Պոլ՝ — այսպես էր Լուիզայի հոր անունը, հրացանն զգուշությամբ դրեց անկյունում, նստեց տաբուրետին ու խնդրեց, վոր ուտելու բան տան իրեն։

Լուիզայի մայրիկը կամաց փափաց Պոլի ականջին.

— Մի քիչ հաց ու պանիր կա։ Ինչ վոր ունեյինք վերջանալու վրա յե, հաղիվ յերկու որ բավականանա շաքարը, նույնպես և ալյուրը։ Ի՞նչ ես մտածում...

Պոլ՝ շատ տխուր էր ու մտադրադ. լուռ ծածկում էր չոր հացը։

— Ի՞նչ լուր կա, — բաժակը սուրճ լցնելով հարցրեց մայրիկը, — շնտ կվերջանա այս դրությունը, թե՞ յերկար է տեվելու...

— Բանն այն է, Ժաննա, — ասաց Պոլ՝, — վոր ամբողջ քաղաքն է կարիքի մեջ, միայն մենք չենք։ Մեր ղեկավարները չեն համաձայնվում ձեռք տալ բուրժուական ունեցվածքին — վոչ տանը, վոչ փողին, վոչ էլ կալվածքներին։ Թեև կոմունարները համբերությամբ տանում են ամեն մի զրկանք, քաղց, նեղություն, և այլն։ Հետո... Բուրժուայեքն ու զինվորականները, վորոնք փախել են Վերսալ *), այժմ մեզ ողակի մեջ են առել և շատ եմ կասկածում, թե կոմունան դիմանա։ Դրությունը շատ լուրջ է։

— Իսկ ովքեր են Վերսալյցիների ղեկավարները, վորոնք ուզում են կոմունան խորտակեն։

— Գլխավորը Տիյերն է, բայց զինվորական հրամանատարը Գալիֆեն է, վոր գլխես, թե ինչ գազան է. յեթե քաղաք մտնի, քար ու քանդ կանի, էլ կին ու յերեխա չի թողնի... Բայց...

*) Պարիզից (Ֆրանսիայի մայրաքաղաքը) 20 վերոտ հեռավորության վրա գտնվող քաղաք։

Սյուսեղ նա խոսքը կտրեց — ու նայելով Լուիզայի կողմը, դարձավ կնոջը.

— Բնած ե... կարող ե լսել:

— Բնած ե, քնած. վոչինչ չի լսի: Խեղճ յերեխաս կարոտել ե քեզ, այնպես ե կարոտել, վոր յերեկ ամբողջ օրը քո մասին եր խոսում: Գոնե մի անգամ շուտ արի, տես, խոսիր հետը, փայփայիր...

Պոլն այնուհետև սկսեց պատմել դեպքերի մասին, նրանց փառանգավոր լինելու մասին, և ելի շատ ու շատ բաներ:

Լուիզան, վոր արդեն զարթնել եր, բայց անկողնում անշարժ լսում եր, այնքան ել բան չեր հասկանում: Միայն յերեք անուն նրա փոքրիկ գլխում շարունակ խառնվում եյին իրար. Վերսայլ, Տիյեր, Գալիֆե...

Նա լսել եր Վերսայլի մասին, բայց թե ո՞վքեր եյին այդ Տիյերն ու Գալիֆեն, վորոնք այդքան վատ մարդիկ եյին, և վարոնցից հայրիկը վախենում եր, թե կարող են հանկարծ քաղաք մտնեն ու յերեխաներին... Ինչո՞ւ հայրիկը կանգ առավ... Ի՞նչ կանեն յերեխաներին... Կծեծեն, շատ խիստ կծեծեն... — Վճռեց Լուիզան իր մեջ, վորի սիրտն սկսեց ուժգին բարախել...

— Ի՞նչ վատն են դրանք... — ճշաց Լուիզան անսպասելի կերպով թե իր և թե ծնողների համար:

Ծնողներն անմիջապես վեր թռան ու մոտեցան Լուիզայի անկողնին: Լուիզան քիչ մնաց լաց լինեց, բայց զսպելով իրեն, հայրիկի վզովը փաթաթվեց ու սկսեց համբուրել նրան:

Ինչքան գունատվել ե հայրիկը... Նրա յերեսն ամբողջովին ծածկվել ե մազերով:

— Ի՞նչ պատահեց քեզ, բալիկս, — համբուրելով Լուիզայի խելոք աչքերն ու գանգուրները, հարցրեց հայրիկը:

— Վոչինչ, — յփոթված պատասխանեց Լուիզան: — Սյ, են... են... Գալիֆեն... Գալիֆեն...

— Ուրեմն արթնն եյիր, լսեցի՞ր ինչ վոր խոսում եյինք... — թեթև դժգոհությամբ հարցրեց հայրիկը:

— Սյո, հայրիկ ջան, լսեցի, ամեն բան լսեցի... Ա՛յ, յես կգամ քեզ հետ, կգամ են չար ու վատ Գալիֆեյի մոտ, կկռվեմ հետը, վոր քեզ չչարչարի... Վոր յերեկոները շուտ տուն գաս...

II

Լուսադեմ եր:

Լուիզան այլևս չքնեց: Նա հագնվեց, հայրիկի գոգում նստած սուրճ խմեց: Իսկ յերբ հայրիկը վեր կացավ, թե ընկերների մոտ — դիրքերը գնա, Լուիզան ել պոկ չեկավ նրանից:

Ծնողների վոչ մի խնդիր կամ հորդորանք ոգուտ չարավ: Ինչքան ել բացատրեցին, թե փառանգավոր ե, չի կարելի, չկարողացան համոզել փոքրիկ Լուիզային, վորն արդեն արտասվում եր մի անկյուն քաշված և սպառնում, վոր յեթե հայրիկն իրեն չտանի հետը, ինքը մենակ կփախչի տանից ու կգնա:

— Լավ, — ասաց հայրիկը, — կտանեմ, միայն իսկույն պետք ե վերադառնաս տուն:

Ապա դարձավ կնոջը, հանգստացրեց, ասելով.

— Վոչինչ, այսօր կարելի յե, դեռ մեծ փառանգ չի սպառնում. թող գա, յես իսկույն յետ կուղարկեմ...

Ու մայրիկի հետ համբուրվելով, փոքրիկ Լուիզան դուրս
յեկավ տանից հայրիկի ձեռք պինդ բռնած:

* * *

Գարնան պարզ ու տաք առավոտ էր բացվում: Քամին
մեղմորեն շոյում էր Լուիզայի խոպուպիկներն ու զվարթ դեմ-
քը: Փողոցները դատարկ էին, հատ ու կենտ մարդիկ էին
հանդիպում, վորոնք հրացաններն ուսին շտապում էին այս
ու այն կողմ:

Պատահեց հայրիկի ընկերներից մեկը — «ընկեր ժանը»,
ինչպես կանչում էին նրան ամենքը: Սա — թուխ թեմբուկ,
միջահասակ, արագ շարժումներով ու ծիծաղկոտ աչքերով մարդ
էր. սիրում էր յերեսաներին նստեցնել ուսերին ու վազվզել:
Հենց վոր Լուիզային տեսավ, անմիջապես մոտ վազեց, շոյեց
նրա կարմրած թշերն ու բարձրացրեց, զրեց ուսին:

— Սրան ուր ես տանում,— դարձավ ընկեր ժանը Լուի-
զայի հայրիկին:

— Ուզում ե անպատճառ Գալիֆեյին տեսնի,— ժպտալով
պատասխանեց Պոլը. — ինչքան արի, չկարողացա համոզեմ,
վոր մնա տանը:

— Սև մահը տեսնի Գալիֆեյին, — պատասխանեց ընկեր
ժանը. — մենք նրան ցույց կտանք, թե ինչ է նշանակում մեր
դեմ կռվել...

Ու սկսեցին խոսել զանազան հարցերի մասին:

Փոքրիկ Լուիզան, վոր ընկեր ժանի ուսերին նստած նա-
յում էր քաղաքի տներին ու փակված լուսամուտներին, դար-
մացավ, յերբ նկատեց, թե ինչպես քաղաքի ծայրամասերի փո-
ղոցները լիքն էին զանազան տնային և այլ իրերով, վորոնք
իրար վրա դարսել, մի տեսակ, պատ էին շինել: Ել տակառ-
ներ, ել սեղաններ, թիթեղե հին վառարաններ, գերաններ,
քարեր, յերկաթյա ձողեր, մեծ ու փոքր պահարաններ, տա-
բուրեաներ, աթոռներ... Մի խոսքով ամեն տեսակի իրեր,
վորոնք արգելում էին փողոցների անց ու դարձը:

— Վոչինչ, բավական ամուր բառիկադներ են շինված,—
գոհունակությամբ ասաց ընկեր ժանը. — քաղաքը հեշտությամբ

չենք տա, թեկուզ ամենքս ել այս բառիկադների տակ մնանք,
— ավելացրեց հաստատ ու վճռական:

Լուիզան չէր հասկանում այս ամենի իմաստը, բայց ու-
րախ էր, վոր նոր բաներ է իմանում ու տեսնում: Կպատմի
մայրիկին, հենց վոր տուն վերադառնա:

— Լսիր, Պոլ,— հանկարծ կանգ առավ ընկեր ժանը՝ դառ-
նալով Լուիզայի հայրիկին, ուսերից ցած առնելով Լուիզային:

— Լսիր, տես ինչ եմ ասում...

Ու Պոլի թևից քաշելով յերկուսով անցան պատի կողմը:
Լուիզան նայում էր բառիկադներին, ինչպես ընկեր ժանն էր
ասում, իսկ հայրիկն ու ընկեր ժանը ինչ-վոր լուրջ դեմքով,
ցած ձայնով խոսում էին միմյանց հետ, վորից Լուիզան վոչ
մի բան չլսեց:

— Վճռված բան է,— բացականչեց հանկարծ ընկեր ժանը:
Սպա մոտեցավ Լուիզային, բարձրացրեց, կրկին ուսերին դը-
րեց ու բացականչեց.

— Պոլ, շտապիր:

Վազում է ընկեր ժանը, վոնց է վազում... ձիու պես.
իսկ Լուիզան կշկշալով ծիծաղում է ու ձեռով նշան անում
հայրիկին, վոր իրենց յետևից հասնի: Հայրիկի դեմքը շատ
տխուր թվաց Լուիզային: «Ինչո՞ւ», մտածում է Լուիզան:

Քաղաքից դուրս յեկան:

— Դե, փոքրիկ կոմունարս, — ասաց ընկեր ժանը և ուսերից ցած առավ Լուիզային, — բավական ե ինչքան ձեռով ըզբռնեցիր, այժմ ել քիչ վոտով գնա։ Ո՛ր... Ի՞նչ մեծ գործ ես կատարելու, գիտե՞ս... շատ, շատ մեծ գործ...

Լուիզայի հայրիկը, վոր քիչ յետ եր մնացել, հասավ նրանց։

— Պոլ', թուղթ ունե՞ս, — հարցրեց ընկեր ժանը։

— Ունեմ, — տխուր ձայնով պատասխանեց հայրիկը, ծոցի գրպանից հանեց մի ծալծրված թղթի՝ կտոր ու ավեց ընկեր ժանին։

Ընկեր ժանը մատիտը հանեց, կռացավ, ծունկը «սեղան» շինելով ինչ-վոր բան գրեց, ապա չորս տակ ծալեց ու դարձավ Լուիզային։

— Դե, փոքրիկ կոմունարս, հանիր աջ վոտիդ կոշիկը։

Լուիզան հանեց կոշիկը։ Ընկեր ժանը ծալած թուղթը դրեց կոշիկի մեջ, վորից հետո Լուիզան նորից հագավ կոշիկը։

— Պատրաստ ե, — ուրախ բացականչեց ընկեր ժանը և Խուրջ գեմքով, ինչպես մեծերի հետ են խոսում, դարձավ Լուիզային, — այսպես, փոքրիկ կոմունարս, դու այստեղ պետք ե մի շատ մեծ գործ կատարես, շատ մեծ գործ... Դու, իհարկե, ճանաչում ես քո ընկերուհի փոքրիկ Ժակլինայի հորը, ընկեր Նեմոնին...

Լուիզան գլխով նշան արավ, թե ճանաչում ե և ասաց։

— Այո, նա ինձ համար իմ ծննդյան տոնի օրը մի մեծ գիրք բերեց, վորտեղ շատ նկարներ կան, աղվես... աքաղաղ... փիղ...

— Այո, հենց նա, — շարունակեց ընկեր ժանը։ — Ընկեր Նեմոնը և մի խումբ ուրիշ ընկերներ գտնվում են այ, են յերեացող բլրից քիչ այն կողմը։ Այ, են փոքրիկ ճանապարհով կվազես. հենց վոր հասնես բլրին, կծուվես դեպի ձախ և ուղիղ առաջ կդնաս. այնքան կգնաս, վոր առաջդ կգա մի ուրիշ բլուր. կբարձրանաս այդ բլրի գագաթը և բարձր ձայնով

կկանչես — «Պոլ', Պոլ', հայրիկ», իբր թե հայրիկիդ ես փրնառում։ Քեզ կտեսնեն զինված մարդիկ ու կմտենան։ Չվախենաս, դրանք մեր ընկերներն են։ Կհարցնես, թե վորտեղ ե ընկեր Նեմոնը, և յերբ քեզ նրա մոտ տանեն, կհանես կոշիկդ և այս թուղթը կհանձնես նրան։ Հասկացա՞ր...

— Հասկացա, — ուրախ պատասխանեց Լուիզան։

— Դե, կրկնիր ինչ վոր ասացի քեզ։

Լուիզան մի առ մի կրկնեց սոսիսալ։

— Այդպես, բալիկս, — շոյեց Լուիզայի գլուխը ընկեր ժանը և ավելացրեց. — տես, վոչ վորքի չտաս այդ թուղթը, վոչ վորքի, բացի ընկեր Նեմոնից, իմացա՞ր, վոչ վորքի, ով ել վոր լինի։ Սա շատ մեծ գաղտնիք ե. ով ել վոր հարցնի, թե ուր ես գնում, կամ ում ես փնտռում, կասես, թե հայրիկիդ մոտ ես գնում. ուրիշ վոչինչ։

Նամակի մասին վոչ մի բան չասես։ Հետո ընկեր Նեմոնը քեզ նույնպես մի նամակ կտա. նույն ձևով կոշիկիդ մեջ կդնես ու գնացած ճանապարհով կրկին յետ կգաս մեզ մոտ։ Ընկեր Նեմոնից բերած նամակն ել կա՛մ ինձ կտաս, կամ հայրիկիդ. ուրիշ վոչ վորքի, հասկացա՞ր, վոչ վորքի, մինչև անգամ մայրիկին ել չի կարելի տալ... հասկացա՞ր, բալիկս. այս բանը վոր գլուխ բերես, դու մի հարյուր մարդ կաղատես են չար ու վատ Գալիֆեյի ձեռից։

Ընկեր ժանը մի անգամ ել կրկնեց, մեկ ել ճանապարհը ցույց տվեց, նորից պատվիրեց Լուիզային իր անելիքը, ապա նա ու հայրիկը համբուրեցին Լուիզային ու ճամփու դրին ասելով։

— Շուտ դնա, շուտ ել արի, մենք այստեղ սպասում ենք քեզ։

III

Վազում ե փոքրիկ Լուիզան լախ ու արձակ դաշտի վերայով, յերիզի նման ձգված նեղ ճանապարհով. վազում ե ու մտքում շարունակ կրկնում ինչ վոր պատվիրել ե ընկեր ժանը, թե ինչպես նամակը տալու յե միմիայն Ժակլինայի հայ-

ընկին, վորը Լուիզայի գլուխը կշոյի, կասի.— «Ապրես, փոքրիկ Լուիզա, վոր այդպես քաջ ես, այդպես անվախ»...

Հայրիկն ու ընկեր ժանր հետևում են նրա ամեն մի շարժումին: Ահա նա, փոքրիկ Լուիզան, իր կարմիր գլխարկով ու վարդագույն շորով, նոր կանաչող դաշտի միջով, փեշերը քամուն տըված, առաջ է վազում, կարծես կակաշ լինի քամու հոսանքի հետ շարժվելիս: Ահա մոտեցավ բլրին կարծես կանգ առաւ: Լուիզան այժմ դարձել է մի կետի չափ փոքր, արդյո՞ք շարժվում է նա, թե ճամփան մոռացել է, կանգ առել: Ընկեր ժանի սիրտն ուժգին բաբախում է:

Բայց ահա «կետը» շարժվեց դեպի ձախ և բոլորովին կորավ նրանց աչքից:

— Կեցցես, աղջիկս, — ուրախ բացականչեց ընկեր ժանը և թոթվեց Պոլի ուսը, վոր քարացած դիտում էր դեպի հեռուն:

Պոլի աչքերը ջրակալել էին:

— Ի՞նչ է, լաց ես լինում, — հարցրեց ընկեր ժանը, թափահարելով Պոլին:

— Ձե, ենպես... յերկար նայելուց աչքերս ջրակալեցին, — հուզված պատասխանեց Պոլը:

— Փոքրիկս հերոս է, հերոս, — սիրտ տվեց ընկեր ժանը: — Միակ յերթն այդ եր, ուրիշ վոչ մի կերպ չեյինք կարող կապ ստեղծել, տեղեկություն իմանալ. ո՞վ ուշադրություն կդարձնի յերեսային, իսկ նա գործը գլուխ կբերի: Մի տես, ինչպես եմ պարելու, հենց վոր նրա կարմիր գլխարկը յերեմիա բլրի քամակից դեպի մեզ գալիս...

Նրանց խոսակցությունը հանկարծ ընդհատեց հրացանի մի ձայն, վորին հաջորդեց յերկրորդը, յերրորդը...

Վո՞ր կողմից ե... Ականջները սրեցին. չլինի՞ Լուիզայի վրա յեն կրակում... Բայց վոչ, ձայնը մոտիկ դիրքերից է գալիս:

— Պոլ, շտապենք դիրքերը, տեսնենք ի՞նչ լուր կա, ինչ կրակոց է. նորից յետ կզանք մեկս ու մեկս այստեղ ու կապանք փոքրիկին, — ասաց ընկեր ժանը, և քաշելով Պոլի թևից, յերկուսով անցան դիրքերի կողմը:

Կռիվն սկսված էր: Վերսայցիները յեռանդուն կրակ եյին բացել կոմունայի աշատղանոց դիրքերի վրա: Կոմունարները նույնպիսի յեռանդով պատասխանում եյին, յերբ ընկեր ժանը և Պոլը մտան դիրքերը և հրամանատարին հայտնեցին իրենց ուշանալու պատճառը:

— Վատ չի, յեթե աջողվի, — մռայլ դեմքով պատասխանեց հրամանատարը. իսկ այժմ գործի անցեք, կռիվն ինչպես յերևում է վճռական է լինելու...

IV

— Պոլ, Պոլ, հայրիկ... — յերկար ու ձիգ ձայն է տալիս փոքրիկ Լուիզան բլրի գագաթից, բայց վոչ մի մարդ չի պատասխանում:

Լուիզան քրանած է, նրա թշերը վառվում են, իսկ աչքերը կարծես կրակի փոքրիկ կայծեր լինեն շարժվելիս: Նա հոգնած է, բայց չի նստում. ընկեր ժանն ասաց, վոր պետք է կանգնած կանչի: Կոշիկի մեջ նամակը, վոր ճանապարհին անհանգստացնում էր նրան վաղելիս ու խանդարում, այժմ ցավեցնում է վոտը, բայց չի կարելի հանել, պետք է միմիայն տալ ժակլինայի հայրիկին: Իսկ ինչո՞ւ մարդ չի յերևում...

Ու նորից կանչում է Լուիզան.

— Պոլ, Պոլ, հայրիկ...

Քամին տանում է նրա ձայնը հեռու, հեռու...

— Պոլ, Պոլ, հայրիկ...

— Ո՞վ ես, մոտ յեկ, աղջիկս, — մի բամբ ձայն կանչեց նրան բլրի ներքևում ընկած մի քարի տակից:

Լուիզան մոտ վազեց ու առանց սպասելու, արագ-արագ, հեվալով ասաց.

— Յես Պոլի աղջիկն եմ, ուղղում եմ տեսնել ժակլինայի հայրիկին՝ պարոն Եղմոնին։

— Իսկ ո՞վ ե քեզ այստեղ ուղարկել,— հարցրեց մարդը, հետաքրքրությամբ դիտելով փոքրիկ Լուիզային։

— Հայրիկը և ընկեր ժանը, — կտրուկ պատասխանեց Լուիզան։

— Իսկ ինչո՞ւ յեն ուղարկել...

— Ուղարկել են ժակլինայի հայրիկի մոտ։

— Իսկ յեթե քեզ ժակլինայի հայրիկի մոտ չտանեմ, ինձ չեն ասի, ինչ վոր նրան պետք ե ասես։

— Յես նրան վոչինչ չեմ ասելու, վա՛... դուք հո Պալի ֆեն չե՞ք, վորը յերեխաներին չարչարում ե...

Մարդը ժպտաց, գրկեց Լուիզային ու համբուրելով տա-
րավ ժակլինայի հայրիկի մոտ։

— Պարոն Եղմոն... — ուրախացած բացականչեց Լուի-
զան... — Ահա այստեղ... սպասեցեք... իսկույն...

Ու կոշիկը հանելով նամակը հանձնեց։

— Փոքրիկին ծածկեցեք մի բանով, վոր չմըսի, քրտնած ե, ուտելու բան տվեք, սոված կլինի,— կարդադրեց ժակլինայի հայրիկը։ Սպա սկսեց ուշի-ուշով կարդալ նամակը։ Կարդաց մի քանի անգամ։ Հետո մոտեցավ Լուիզային, շոյեց, փայ-
փայեց, համբուրեց ու կրծքին սեղմելով հարցրեց։

— Իմ փոքրիկ կոմունար, իմ քաջ, իմ հերոս... տեսնե՞լ ես ժակլինային...

— Ժակլինային... վոչ, չեմ տեսել. մայրիկը չի թողում նրա մոտ գնամ, ասում ե հեռու յե, կարող ե «մի բան պա-
տահի»։

Եղմոնի սիրտն սկսեց ուժգնորեն բաբախել, քիչ եր մնում էր լինի, բայց իրեն զսպեց, ավելի ամուր սեղմելով իր կրծ-
քին փոքրիկ Լուիզայի գլուխը։

— Տուն վոր գնաս, բալիկս, անպատճառ գնա մեզ մոտ և ժակլինային ասա, վոր ինձ տեսել ես...

— Այո, կասեմ, լավ,— ժպտալով պատասխանեց Լուի-
զան։

Հավաքվեցին ուրիշներն ել, վորոնց Լուիզան տեսել եր հաճախ հայրիկի հետ, բայց անունները չգիտեր։ Սրանք

նույնպես բանվորներ եյին, իսկ այժմ գինվոր են դարձել։ Նրանք ամենքը շոյում են, փայփայում Լուիզային, շատերը համբուրում են, ինչ-վոր բաներ նվիրում։ Դատարկ վամպուշա-
ներ, փոքրիկ արկղներ գնդակներ և այլն։

Ինչպես ուրախ ե Լուիզան...

Իսկ հեռվում լսվում ե հրացան-
ների ու թնդանոթների վորոտը։

— Ինչպես յերևում ե սկսված ե արդեն,— ասաց ժակլինայի հայրիկը։

— զգուշ կացեք, ընկերներ, ամեն մեկն իր դիրքում, մեր տեղը դեռ չգիտեն...

Մարդիկ ցրվեցին զանազան կող-
մեր։ Մնաց մենակ ժակլինայի հայրի-
կը, վորը գրկելով Լուիզային՝ տարավ հողի տակ շինված մի խրճիթ, վերա-
կուն փռեց գետնին, Լուիզային պառ-
կեցրեց վրան, ծածկեց սփռոցի նման մի վերմակով ու գլուխը համբուրելով ասաց։

— Մութն ընկնելու վրա յե, բալիկս, իմ քաջ, իմ ան-
վախ, փոքրիկ կոմունար. այս գիշեր մեզ մոտ հանգիստ կը-
քնես ու առավոտը վաղ կգնաս հայրիկիդ մոտ։

«Ինչ լավն ե ժակլինայի հայրիկը. ինչպես հասկացավ, վոր Լուիզան հոգնած ե, քունը տանում ե, և թե ինչպես ցա-
վում ե նրա աջ վորտը, վոր նամակը հարել եր ճամփին», —
մտածեց Լուիզան ու քնեց։

* * *

Լույսը նոր եր բացվել։ Արևելքի կողմի ամպերը կարմիր եյին հաղել, իսկ արևը դեռ չեր յերևում, յերբ Լուիզան աչ-
քերը բաց արավ։ Ժակլինայի հայրիկը նամակն արդեն պատ-
րաստել եր։ Նա ծալած թուղթն իր ձեռով դրեց Լուիզայի վրանամանի մեջ, ինքն իր ձեռով հագցրեց կոշիկը, թելերն ամուր կապեց, ասպա կերակրեց Լուիզային պաքսիմատով ու
զրկած տարավ մինչև բլրի գագաթը։ Մի անգամ ել յերկար

համբուրեց նրան, ապա ցույց տվեց ճանապարհը և պատվիրեց.

— Նամակը կտաս միայն հայրիկիդ, կամ ընկեր ժանին, հասկացմը, բալիկս, ուրիշ վոչ վոքի. ժակլինային կհաճուրես իմ փոխարեն...

— Լավ, — ասաց Լուիզան ժպտալով, իր խելոք ու ժիր աչքերն արագ արագ թարթելով:

Լուիզան բլբլեց իջնելով սկսեց վազել. նա մտածում է մայրիկի մասին, վորը յերեկ չգիտե, թե վորտեղ է և ինչ է անում «իր փոքրիկը», իսկ հայրիկը տուն գնացած չի լինի. նա ընկեր ժանի հետ միասին սպասում է քաղաքի ծայրին:

Ինչքան բան է պատմելու Լուիզան...

V

Շուրջն ամեն ինչ խաղաղ է, հանգիստ. վոչ մի մարդ չի յերևում, մեկ-մեկ միայն ինչ-վոր ծտեր են թռչում, ապա իջնում, կաշում գետնին ու նորից թռչում:

«Ա՛խ, յեթե յես ել սրանց նման թեվեր ունենայի ու թռչեյի, — մտածում է Լուիզան, — կթռչեյի, իսկույն նամակը կտայի ընկեր ժանին, հետո կթռչեյի դեպի տուն, կնստեյի պատշգամբի սյուներից կապած լվացքի թուղին և կկանչեյի մայրիկին, ա՛յ, եսպես — ծը՛տ-ծը՛տ, ծը՛տ-ծը՛տ, մամա, յեկել եմ, տես, ինչ փոքրիկ թեեր ունեմ... Այնտեղից ել կըթռչեյի, կնստեյի ժակլինայի տան առաջի փոքրիկ ծառին ու կկանչեյի. — ծը՛տ-ծը՛տ, ժակլինա, ծը՛տ-ծը՛տ, յես տեսել եմ քո հայրիկին, ծը՛տ-ծը՛տ, արի քեզ համբուրեմ պապայիդ տեղ... ժակլինան կուզի թե բռնի, իսկ յես «թը՛ո» կանեմ, կփախչեմ...»

Այսպես մտածումընքների մեջ եր Լուիզան, յերբ մին ել առջևը ցցվեց մի կարճահասակ, կոպիտ դեմքով մարդ. նա ձեռքին հրացան ուներ, իսկ քիթն այնքան մեծ էր, վոր Լուիզան քիչ մնաց փոթկար:

— Կանգնիր, — գոռաց մեծքթանի մարդը:

Լուիզան շվարած կանգ առավ:

— Անունդ ինչ է, — հարցրեց մեծքթանին:

— Լուիզա:

— Ո՞ւմ աղջիկն ես:

— Պոլի:

— Վերտեղից ես գալիս:

— Ժակլինայի հայրիկի մոտից:

— Իսկ յերեկ վոր այստեղից անցար, ում մոտ եյիր գնում:

— Ժակլինայի հայրիկի մոտ:

— Իսկ ինչո՞ւ եյիր գնում այդ քո ժակլինայի հայրիկի մոտ:

— Հայրիկն ու ընկեր ժանն ուղարկեցին:

«Հը՛մ... հը՛մ» արավ մեծքթանին, բռնելով Լուիզայի ձեռից, կոպտաբար քաշեց, ցավեցնելով ձեռը, և խիստ ձայնով ասաց.

— Գնանք:

— Բայց ուր գնանք, — բողոքեց Լուիզան, — յես շտապում եմ. մայրիկը...

— Յեկ, ասում եմ քեզ, — գոռաց կոպիտ դեմքով մարդը, քաշեց Լուիզայի թևից և համարյա քարշ տալով տարավ:

Քիչ հետո Լուիզան կանգնեց խոզի պես հաստիկ, խըրխուացող ձայնով մի մարդու առաջ. Լուիզային տանող մեծքթանին, աջ ձեռը բարձրացնելով ճակատի մոտ, ասաց.

— Պարոն հրամանատար, սա այն աղջիկն է, վորի մասին ձեզ յերեկ հայտնեցի:

Ապա պատմեց Լուիզայի ասածները, թե ով է, վորտեղից է գալիս, և ովքեր են ուղարկել նրան:

Լուիզան շժամ լիքնաբեր ու չի հասկանում, թե ուր է ընկել և ովքեր են իրեն հարց ու փորձ անողները:

Նրա փոքրիկ ուղեղում հազար ու մի մտքեր են խառնվում. Լուիզան վախով նայում էր խոզի նման մարդուն և մտածում, թե մի գուցե նա հենց ինքը — Գալիֆեն է, վոր յերեխաներին ծեծում է:

— Լավ, գնա, — ասաց խոզի նման մարդը Լուիզային բերողին:

Մեծքթանին գնաց:

— Ասա անունդ, հորդ անունը և ազգանունդ, — գլուխը կախ, խրխուալով ասաց խողի նման մարդը:

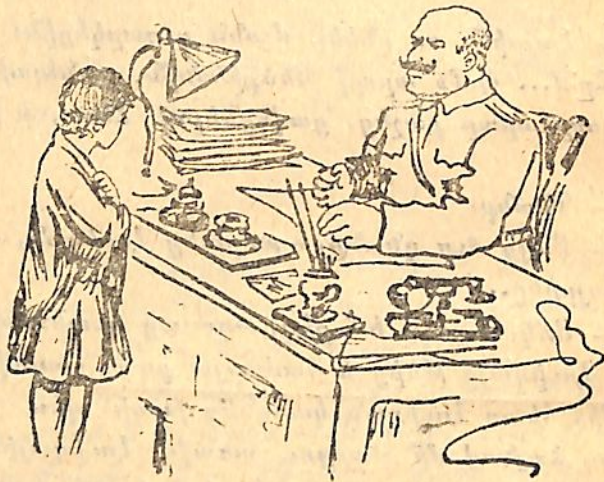
— Լուիզա, Պոլի աղջիկը, ազգանունս — Կրամեր:

— Ժակլինայի հոր անունը:

— Պարոն Եղմոն. ազգանունը չգիտեմ:

— Կարող ես ցույց տալ, թե վորտեղ ե այդ Ժակլինայի հայրիկը — պարոն Եղմոնը:

— Վհչ:

— Ինչպես թե վոչ, — գոռաց խողի նման մարդը և աչքերը չռեց Լուիզայի վրա: — Տեսնո՞ւմ ես այս մտրակը, այնքան կծեծեմ, վոր կաշիդ կպոկվի:

— Դու Գալիֆե՞ն ես... — լացակուսած հարցրեց Լուիզան: Խողի նման մարդը այս հարցից շշմած, մի բռնակ սառած մնաց, ապա կատաղած, գլուխը շարժելով, դարձավ մոտը նստած մի ուրիշ մարդու, վոր լուռ գրում էր Լուիզայի ասածները:

— Տեսնո՞ւմ ես այս լակոտին...

Մարդը գլուխը շարժեց ու դեմքը թթվացրեց:

— Յես քեզ հարցնում եմ. կարող ես ցույց տալ պարոն Եղմոնի տեղը, — բորբոքված հարց տվեց կրկին խողի պես մարդը:

— Ասացի վոչ. չեմ կարող... ճանապարհը չգիտեմ... — դողդողջուն ձայնով պատասխանեց Լուիզան:

— Հապա ի՞նչպես գնացիր նրա մոտ:

— Քաղաքի ծայրից հայրիկը և ընկեր ժանն ինձ ուղարկեցին. ճանապարհը նրանք ցույց տվին. իսկ հիմա, վերադառնալիս, ինձ ճանապարհից բերին այս կողմը...

— Իսկ յեթե քեզ տանենք այնտեղ, վորտեղից քեզ բերին, կհրող ես տեղը գտնել...

— Չգիտեմ: Բայց յեթե ինձ տանեք հայրիկիս կամ ընկեր ժաննի մոտ, այնտեղից կարող եմ նորից գնամ, այստեղից չը գիտեմ...

— Իսկ Եղմոնը մե՞նակ ե, թե՞ ուրիշ մարդիկ ել կան հետը:

— Ուրիշ մարդիկ կան. շատ... հարյուր... հազար... շատ... շատ...

— Հրացան ունե՞ն:

— Այո, շատ...

— Պարոն Եղմոնը քեզ վոչինչ չի՞ պատվիրել, վոր հայրիկիդ ասես:

— Վհչ. նա միայն խնդրեց, վոր տուն դառնամ թե չե, գնամ Ժակլինայի մոտ, հայտնեմ, վոր նրա հայրիկին տեսել եմ և համբուրեմ. ուրիշ վոչինչ չի ասել:

Խողի նման մարդն ինչ-վոր բան մթմթած մոտը նստածի ախանջին, ապա բարձր ձայնով կանչեց.

— Ո՞վ կա այդտեղ:

Ներս մտավ մի զինվոր:

— Կվերցնես հետդ յերկու հոգի ևս: Յերեքով կտանեք այս աղջկանը ելի նույն տեղը, վորտեղից բերել են և կստիպեք, վոր ցույց տա Եղմոնի տեղը. հակառակ դեպքում... մնացածն ինքներդ գիտեք, — ասաց խողի նման մարդը:

— Լսում եմ, ձերդ մեծություն, — պատասխանեց զինվորը. և Լուիզայի թևից բռնելով դուրս տարավ:

Զինվորը, մեծքթանին, վոր բռնել էր Լուիզային, և մեկ ել մի ուրիշը, վորի մազերը քիչ ձերմակել էին ու դեմքն ել բարի թվաց Լուիզային, նրան տարան առաջվա տեղը:

Ժակլինայի հայրիկի նամակը հարում ու ցավեցնում է
Լուիզայի վրա, բայց նա բոլորովին չի թվացնում, թե աջ վրա
ցավում է: «Նամակը միայն կարելի չե հայրիկին կամ ընկեր
Ժանին տալ»,—հիշեց Լուիզան պարոն Նեմոնի պատվերը:

Տեղ հասան:

Սկսվեց հարց ու փորձը: Լուիզան վռնեց չի հիշում, նա
մինչև անգամ չի յե կարող այնտեղից վերադառնալ հայրիկի
մոտ:

Մեծքթանին ուզում է ծեծի «համառ աղջկանը», բայց
ճերմակ մազեր ունեցողը թույլ չի տալիս:

— Պետք է մորթել, — գոռում է մեծքթանին կատաղած:

— Լսիր, փոքրիկս, — դարձավ Լուիզային սպիտակ մազեր
ունեցող բարի դեմքով մարդը, — դու գուր տեղը սուտ մի
խոսի, միևնույն է, քեզ համար վատ կլինի, արի, ցույց տուր
պարոն Նեմոնի տեղը, թե չե Գալիֆեն քեզ չի թողնի վողջ-
առողջ տուն վերադառնալ:

— Քեռի, — սրտապնդելով ասում է Լուիզան, — յես ամեն
բան ուղիղ եմ ասում. ճանապարհը չգիտեմ. տարեք ինձ հայ-
րիկի մոտ, կամ ցույց տվեք, թե ինչպես գնամ: Գալիֆեն
շատ վատն է. նա ծեծում է յերեսաներին. դուք ամենքդ
Գալիֆե յեք...

Ձինվորներն ահամա ծիծաղեցին:

— Դե, ասա, ինչպես կարելի չե ձեռք տալ այս անմեղ
յերեսային, — ասաց սպիտակ մազեր ունեցողը կոպիտ դեմքով
ու մեծ քիթ ունեցող մարդուն: — Ձե վոր տանը մենք ել ու-
նենք սրա պես յերեսաներ. կոմունարները վոր կոտորեն...
լավ կլինի... Ինչ եք կարծում... յեկեք թողնենք. վոր կողմ
ուզում է, թող գնա. ձեռներս անմեղ արյան մեջ չշաղախենք...

— Իսկ ինչ կանի մեզ Գալիֆեն, — հարց է տալիս մեծ-
քթանին:

— Նրան կասենք, թե արել ենք, ինչ վոր պետք էր: Նա
հո բանը-գործը կտրած սրա յետևից չի. միևնույն է, այսոր
վաղը կոմունան ընկնելու յե...

— Ձե, յեկեք շորերը հանենք, — պնդում է մեծքթանին,
— կտանենք իբրև նշան:

Ահա վերցրին Լուիզայի կարմիր գլխարկը. ուզում են կո-
շիկներն ել հանեն:

— Առանց կոշիկի ման գալ չեմ կարող, քեռի, — աղա-
չում է Լուիզան ճերմակ մազեր ունեցողին, — կոշիկներս թո-
ղեք մնան...

Ու մի սարսափելի միտք է տանջում նրան. «Իսկ յեթե
նամակը գտնե՞ն... ով գիտե, ինչ է գրել Ժակլինայի հայ-
րիկը»...

Ճերմակ մազեր ունեցող մարդը չհաղիվ համոզեց մեծքե-
թանուն, վոր կոշիկները չհանեն:

— Այժմ կարող ես գնալ, — ասում է մեծքթանին:

— Քեռի, — խնդրում է Լուիզան, — ցույց տուր քաղաքի
ճանապարհը...

— Ձայնդ, շան լակոտ, — գոռում է մեծքթանին: — Քաղաքի
ճանապարհը չե, խողի ձագ, ասա տանենք մորդ ծոցը դնենք,
եղի...

Ճերմակ մազերով մի կողմն է քաշում Լուիզային ասե-
լով.

— Այսպես... մատիս կողմը նայիր... ուղիղ այսպես
կգնաս, կհասնես մի բլուրի. կծովես քիչ դեպի աջ և ուղիղ
առաջ կերթաս:

Ճերմակ մազեր ունեցող մարդը լաց է լինում: Նա մինչև անգամ համբուրեց Լուիզայի դանդաղները և ասաց. «Իմ թանգագին ժորժետտա», ու շտապով հեռացավ:

«Ի՞նչ բարի մարդ է... —

մտածում է Լուիզան, — հենց դիտե, թե անունս ժորժետտա յե... Ի՞նչ լաֆ է, իսկ Գալլիֆե չե, հայրիկին ու ընկեր ժանին կպատմեմ նրա մասին», — վճռում է իր մեջ Լուիզան...

* * *

Արեն արդեն մայր մանելու վրա յեր, յերը Լուիզան հասավ բլրին: Հիշեց, վոր դա առաջին բլուրն է, ուրախացավ. պետք է ծովել դեպի աջ: Ծովեց ու վազում է գլխաբաց, դանդաղները քամուն տալով: Ահա, քիչ է մնացել, շուտով կհասնի, մտածում է Լուիզան և քայլերն արագացնում:

Հանկարծ լսեց թնդանոթների վորոտ: Լուիզային թվաց, թե ամպը պայթեց: Կարող է անձրև գալ: Վազում է: Բայց թնդանոթների ձայներին հետևեցին հրացանների կրակոցները Լուիզայի առջևի ու յետևի կողմից:

Վազում է Լուիզան շնչասպառ: Հևում է: Նրա փոքրիկ սիրտը թփրտում է ծախ թևերի պես, կարծես ուզում է դուրս պրծնել բերանից:

Հրացաններն ավելի ուժեղ են վորոտում, իսկ Լուիզայի գլխի վրայով ինչ վոր բաներ են վզվում, կարծես ձանձեր լինեն. յերբեմն ել սուլում են, փողոցային յերեխաների նման սուր սուլոցով:

Մութն ընկնում է: Լուիզան քիչ վախեցավ, բայց վազում է անընդհատ: Հեռվում կարծես մի սպիտակ տուն է տեսնում. ա՛յ, ետեղ են հայրիկն ու ընկեր ժանը, մտածում է նա. իրեն են սպասում: Կանչում է.

— Հայրիկ... ընկեր ժան... գալիս եմ, գալիս եմ...

Նրան թվում է, թե հրացանները դադարեցին առջևի կողմից կրակելուց, բայց յետևի կողմից ավելի ուժեղ է լսվում վորոտը:

— Գալիս եմ, հայրիկ, գա...ա...

Ինչ վոր մեկը կարծես բուռնցքով ամուր խփեց նրա մեջքին: Լուիզան ընկավ, բայց նորից վորտը յելավ. վազում է:

— Հայրիկ... ընկեր ժան... գալիս եմ, գալիս...

Բայց վորտերը թուլանում են, ձայնն ել զիլ չի հնչում...

Լուիզան ել առաջվա պես չի կարողանում վազի...

Նրա գլուխը ծանրացել է, քունը տանում է...

Լուիզան քիչ ել առաջ շարժվեց ու ընկավ:

Նրան թվաց, թե քայլերի ձայն լսեց: Ծիշտ է. մեկը մոտեցավ, կռացավ ու ձեռ տվեց մազերին:

— Լուիզա, — սարսափած ձայն տվեց մոտեցողը:

Լուիզան ճանաչեց ձայնը: Ընկեր ժանն է:

Լուիզան հազիվ աչքերը բաց արեց.

— Ընկեր ժան... քունս տանում է... նամակն այստեղ է... նամակն այստեղ է... (Ուզում է բարձրացնի աջ վորտը, չի կարողանում): Ժա...նային կասեք, վոր տեսա նրա հայ... ըի...րիկ...

Լուիզան չկարողացավ խոսքը վերջացնի:

242

Յ Ա Ն Կ

1. Ո՞վ է հոկտեմբերը	3
2. Հայրիկի համար	37
3. Անդրո	45
4. Կարմիր թաշկինակ	75
5. Լուիզա	81

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

ՆՈՒՅՆ ՀԵՂԻՆԵՍԻ ՀԵՏԵՎՅԱԼ ՄԸՆԿԵԿԱՆ ԳՐԱԵՐԸ—

1. Մինիստրներ (պիես. սպառ.)
2. Ցարն ու մուրճը (հեքյաթ. սպառ.)
3. Շահ-զադեյի արասին (Լեզենդ. սպառ.)
4. Ճուտիկներ (սպառ.)
5. Կոմսոմոլ (պիես. սպառ.)
6. Փոքրիկ Կոմունարը (սպառ.)
7. Վոսիկ թելեր (սակավաթիվ)
8. Փոքրիկ հերոսներ

ფიხს 2 №

მ. დარბინიანე

პატარა გმირები

(სომხურ ენაზე)

მ. დარბინიანე

Маленькие герои

(На армян. яз.)

Госиздат Грузии
Тифлис—1934 г.

Հ. ՄԱՐԿԱՆՈՍ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԵՐԵՎԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԵՐԵՎԱՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0395989

8204